

Johannes Christiansen

FAMILIEN RØNNENKAMP FRA FLENSBORG

– en slægtsfortælling fra helstatens dage



Familien Rønnenkamp fra Flensborg
– *en slægtsfortælling fra belstatens dage*

JOHANNES CHRISTIANSEN

Familien Rønnenkamp fra Flensborg

– *en slægtsfortælling fra helstatens dage*

Tekst- og billedredaktion: Lars N. Henningsen

Arkivserien

udgivet af

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig

Flensborg 1994

Johannes Christiansen: Familien Rønnenkamp fra Flensborg –
en slægtsfortælling fra helstatens dage
Redaktion: Lars N. Henningsen
Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig 1994

Sats og tryk: P.J.Schmidt A/S, Vojens

I kommission hos Padborg Boghandel
Dk-6630 Padborg

ISBN 87-89178-20-3

Indhold

Et løfte	7
Nålesmede og kræmmere	9
Slægtstavle	10
Christian Rønnenkamp – storkøbmand og skibsreder	13
Blandt byens vise fædre	17
Storkøbmanden som godsejer	20
Arvedelingen	27
Nybyggt gårdejer – Hans Christian Nielsen Rønnenkamp	31
Krig og officerstjeneste	35
Familien på Klusgård	36
Den første akademiker – advokat Christian Rønnenkamp	40
Stænderforsamlingerne – gårdejer Rønnenkamp som politiker .	42
Advokaten og slesvig-holstenismen	46
Rejsningen i 1848	50
Den store sjælekrise	54
To brødre	58
På flugt	60
Klusgård i 1850'erne	64
1864 og den slesvig-holstenske drøm	68
En almindelig bonde – Hans Christian Rønnenkamp	70
Onkler og tanter	72
Gård og landsby i Preussertiden	79
Århundredet går på hæld	82
Georg Christian Sophus Moll Rønnenkamp	86
Den store krig	90
Opløsningens tid	102
I krigstrøjen til Italien	108
Selvransagelsens år	111
<i>Efterskrift:</i>	
Den historiske fortælling og historievitenskaben	122
Kilder og litteratur	127
Personregister	129

Et løfte

Det var en af de sidste oktoberdage i året 1980. Jeg var på vej til Klusgård, den gamle slægtsgård på Mosebækdalens nordside mellem Flensborg og Bov. Som sædvanlig lå gården stille hen. Det virkede, som alt var dødt. De store staldbygninger – én på hver side af hovedbygningen – vidnede om svundne tiders velstand.

Det hele begyndte i året 1806, da den rige rådsherres søn fra Flensborg, løjtnant Hans Christian Nielsen Rønnenkamp, byggede gården ved Krumvejen mellem Flensborg og Bov. I de følgende årtier kom gården til at opleve politiske omvæltninger, opgangs- og nedgangstider. For mange slægtled blev gården et samlende midtpunkt, men også et tilflugtssted for venner, som havde svært ved at klare sig. Klusgård blev en oase for efterladte enker. Under gode forhold med egen lejlighed og mange rettigheder, bl.a. ret til ind imellem at kunne disponere over »en god vogn med flotte heste og en pålidelig kusk«, kunne de nyde deres sidste livsafsnit.

I gamle beretninger kan man stadigvæk læse om den harmoniske livsudfoldelse, når gæsterne mødtes på gården. Da kunne fruene finde på at sætte sig ved klaveret for at underholde tilhørerne med musik og sang, mens nogle af de gamle koner foretrak at hygge sig i en krog og over et større antal kopper kaffe drøfte tidens underlige mode og det nok så betænkelige moralske forfald.

Gennem 170 år havde gården oplevet opgangs- og nedgangstider. Ofte var den et spejlbillede af tiden. Nu levede det sidste skud på Rønnenkamp-stammen, Christian Rønnenkamp, som eneste familiedlem på gården. Der var ingen af de karle, piger og daglejere, som før i tiden havde medvirket til at opretholde driften. Af hele herligheden var kun en enkelt mark, de alderstegne bygninger og den forsømte park tilbage.

Da krigen var forbi i maj måned 1945, og alt var lagt i grus – det lå nu 35 år tilbage – var flygtningestrømmen væltet ind i landet. Her ude foran byens porte skulle flere tusinder hjemstavnsfordrevne finde tag over hovedet. De overflødige militærbarakker ude ved Oksevejen blev taget i brug. Men de fleste blev indkvarteret privat. I disse uger fik også Christian Rønnenkamp flygtninge ind på gården. Men efter pengereformen kom byggeriet i gang, og en hel del flygtninge fik eget hjem. Rønnenkamp havde nu, for at kunne klare sig økonomisk, udlejet en del af gårdens 13 værelser. Den sidste mark var bortforpagtet til en nabo. En hestesportsforening lejede den ene stald, hvor der nu stod 15 heste. I den anden stald stod der en hel del biler og camping-



Sic transit gloria mundi (sådan forgår verdens berlighed). Klusgårds en gang så imponerende lader efter branden i 1992. Foto Johannes Christiansen.

vogne. Alt havde skiftet karakter. Alt vidnede om forfald og tydede på, at der ikke var langt til vejs ende.

Jeg gik op ad den brede stentrappe og fandt Christian på første sal bag det gamle, overdimensionerede skrivebord. Det flød som sædvanligt med gamle dokumenter, arvekontrakter, billeder og dagbogsoptegnelser. Det var altsammen overleveret fra tidligere generationer, og det vidnede om hans slægts fortid.

Meget var gået Christian Rønnenkamp imod i livet. Så vidt jeg vidste, stod det i den senere tid heller ikke alt for godt til med hans helbred. Men hjernen var frisk nok. Han var blevet en ensom mand. Ofte spurgte han sig selv, hvorfor det var gået den vej, og han sammenlignede med det harmoniske liv på gården i gamle dage.

Kort tid efter krigen var Christian blevet skilt fra sin kone. De to sønner var fulgt med deres mor og var senere kommet i murerlære. I 1951 var de udvandret. Den ene til Australien, den anden til Canada. Her i landet var Christian nu »det sidste skud« på Rønnenkampslægten. Ind imellem havde han fornemmelsen af at høre dødklokkerne ringe for Klusgård. Hvornår ville de mon ringe for ham selv?

En opgave havde han endnu tilbage! Han ville have styr på de mange dokumenter – nogle endog med kongeligt våbenmærke og segl. Efter at han for nogle år siden igen var blevet opmærksom på disse skatte, og efter at den knugende ensomhed havde taget overhånd, havde hans tanker dag og nat kredset om dette materiale. Ofte havde han siddet ved det gamle egetræsskrivebord til langt ud på natten, for at få styr på det hele og skrive beretninger og nedfælde sine tanker. Ofte havde han fornemmelsen af at have feber i kroppen, og han glemte tid og sted.

Alt for meget var gået Christian Rønnenkamp imod i livet. Men hvis det stod i hans magt, ville han »før solen gik ned« løse én opgave:

sørge for at hans slægts historie blev bevaret og ikke gik i glemmebogen. Han syntes selv, at han havde spildt alt for meget af den kostbare tid. Nu skulle den bruges!

Christian Rønnenkamp delte med mig interessen for hjemstavns- og slægts historie. Jeg havde fået lov til at lave kopier af hans materiale, og jeg havde endog enkelte originale dokumenter. Som sædvanlig fik vi to også denne dag sidst i oktober 1980 en udbytterig samtale.

Til sidst stod vi ved det store vindue og kikkede ned på den forsømt, men stadigvæk smukke naturpark, hvor der i forårstiden altid spredtes et hvidt tæppe af vintergækker og anemoner.

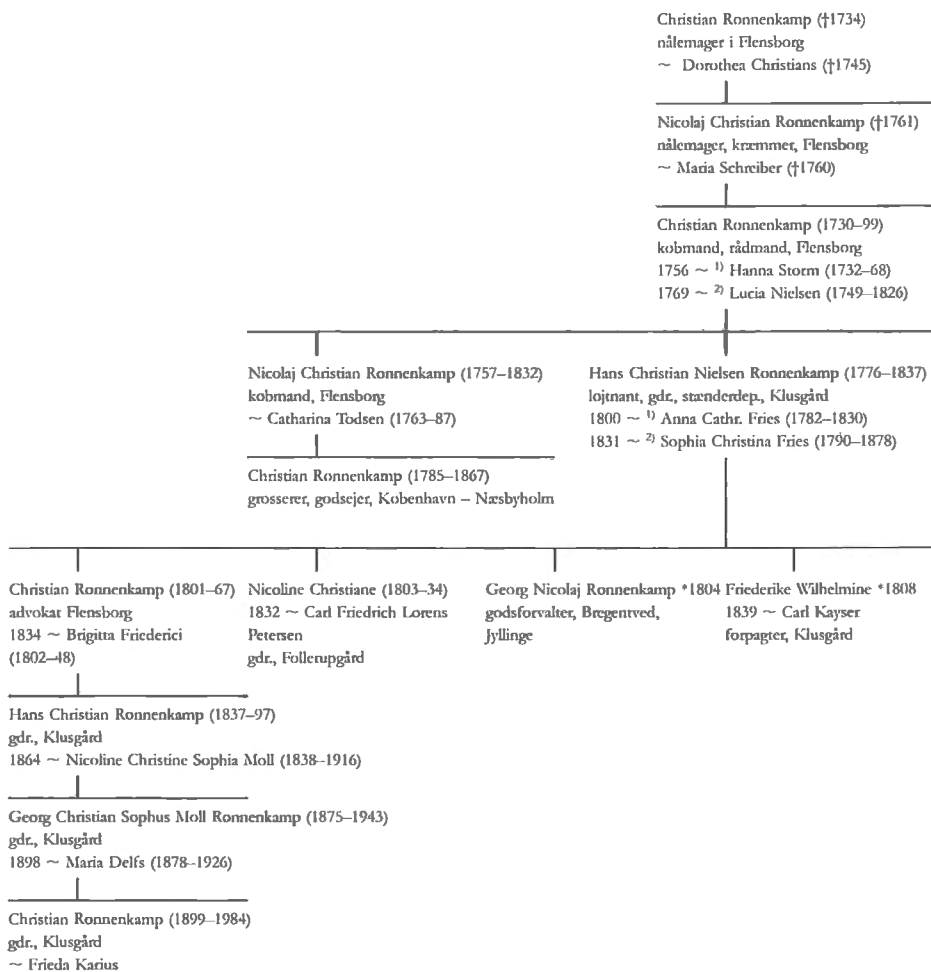
Nålesmede og kræmmere

Hvordan begyndte det hele med Rønnenkampslægten, og hvad skete der i de følgende generationer? Gamle overleveringer går ud på, at den første Rønnenkamp sidst i 1600-årene ad søvejen var nået frem til handels- og søfartsbyen Flensborg. Ligesom sin efterkommer 300 år senere hed han Christian Rønnenkamp. Det påstås, at han kom fra Kurland (Letland), og at han var nålesmed af profession. Det var dengang et agtværdigt og uundværligt håndværk i et hvert bysamfund. Den berømte »skomager og poet« Hans Sachs fra Nürnberg, som levede fra 1494 til 1576, har i morsomme rim skildret den tids hverdag og efterladt en beretning om nålesmeden. I hans bog findes der et billede af en nålesmed ved skruetok og ambolt, med hammeren i hånden og bøjet over sit arbejde, mens konen ses ved hans side i færd med at sortere nålene. Herunder står dette rim:

»Ich mach Nadeln aus Eysendrat,
smied sie lang, jede Gattung glatt,
darnach ich feyl, mach Ohr und Spitzen.
Darnach sind sie feil zu verkaufen,
die Krämer holen sie mit Hauffen.
Auch grobe Nadeln nehmen hin
die Ballenbinder und die Bäuerin ...«

For en tilflytter som Christian Rønnenkamp (død 1734) fra en af de baltiske stater tog det sin tid at arbejde sig frem og blive fuldgyldigt medlem af bysamfundet. Sønnen Nicolaj Christian (d. 1761) fortsatte i faderens spor og blev også nålesmed. Men hvad var mere naturligt i handelsbyen Flensborg end også at søge fortjeneste ved handel? Snart havde Nicolaj Christian derfor sin gang blandt byens kræmmere.

Slægtstavle Ronnenkamp



Anna Maria (1777–1845) 1799 ~ Johann Jacob Thor Straten 1769–1810) orgmester i Flensborg	Friedrich Wilhelm Ronnenkamp (1783–1830) købmand, Flensborg, Klusgård, ugift	Lorenz Hinrich Ronnenkamp (1786–1809) ejer af Follerupgård, ugift
---	---	--

Lucia Christine (1814–45) gift, Klusgård	Henriette Sophie *1815 1835 ~ Ludvig Ferdinand Holst, proprietær, Follerupgård	Adelheid Johanne (1817–98) 1838 ~ Heinrich Maes (1814–95) forpagter, gdr., Ørsted, Fåkse	Friedrich Wilhelm Ronnenkamp *1821 forpagter, Klusgård 1850 ~ Levine komtesse Knuth
---	--	---	--

For byens borgere gjaldt den danske konges rangorden fra 1718. Under Christian 6. fik den tilføjelser i 1734 og 1746. Enhver havde sin plads efter rang og stand: pladsen i kirken, antallet af bryllupsgæster, og hvad der måtte serveres på festdage, ved barnedåb og begravelse, alt bestemt af rangordenen. Til første klasse hørte kongens embedsmænd, læger, advokater, præster, borgmesteren og bl.a. også hospitalsforstanderen ved Helligåndshospitalet og klosteret. Anden klasse tilhørte bl.a. deputerede borgere og købmænd, hvis formue oversteg 9.000 mark. Hvis formuen lå under de 9000 mark, tilhørte en købmand tredje klasse ligesom laugenes håndværkere, skipperne, guldsmede, malere, billedskærere og købmandssvende. Til fjerde og laveste klasse hørte håndværkere uden »embede« og medlemskab af et gilde, daglejere, arbejdsfolk, sømænd og hørkere. Kongen og øvrigheden i residensbyen København tog det alvorligt med overholdelsen af disse klassebestemmelser. Rangordenen fra 1718 gik endda så langt som til at foreskrive klædedragten, og det fremkaldte ind imellem strid og forbitrelse i Flensborg.

Systemet var stift, og netop på denne baggrund klarede Rønnenkamp-familien sig godt. Ja, da næste generation holdt sit indtog i 1730, begyndte en rigtig god tid. Den lille dreng født i dette år hed Christian som sin bedstefar, og han skulle få en ret usædvanlig løbebane.

Byens borgere havde oplevet svære tider. I året 1710, før svenskerne fremsatte deres skrappe krav, havde kongen lånt 20.000 rigsdaler af byen, og i 1736, da Christiansborg skulle bygges, yderligere 10.000 rigsdaler. Efter Den Store Nordiske Krig, som var endt i 1720, havde byen haft svært ved at komme til kræfter igen. Altona var brændt ned af general Stenbocks svenske tropper, og for at undgå samme skæbne eller at blive udsat for en plyndring havde byens borgere dengang måttet opbringe 62.000 rigsdaler. Beløbet blev overvejende bragt til veje af købmændene.

Hvad var byen forøvrigt uden købmandsstanden? Også kongen vidste godt, at byens trivsel var helt afhængig af købmændene, og den 10. februar 1730 havde han udstedt et reskript, som bestemte, at de deputerede i Flensborg by udelukkende skulle vælges »blandt de kloge, mest fornuftige og dygtigste købmænd i byen«. Fra den tid af og gennem de følgende hundrede år kunne kun købmænd nyde denne ære, og de besatte desuden alle vigtige poster som f.eks. hospitals- eller vajsenshusforstandere. Købmændene havde et politisk monopol. Indtil året 1742, da juristen Georg Claeden trådte til, tilhørte de to borgmestre deres stand. Nu greb kongen ind i byens selvforvaltning og krævede, at en af dem fremover skulle være »en lærd borgmester«.

I 1730 holdt nålemager og kræmmer Nicolaj Christian Rønnenkamp som nævnt sin søn over dåben, og den lille Christian blev nogle år derefter ledt ind på købmandsvejen. Det krævede en lang uddannelse i 1700-årene. Efter skolegang på byens latinskole har han nok gennemgået den foreskrevne læretid på seks år med nogle år som udlært købmandssvend, før han kunne starte egen handelsvirksomhed.

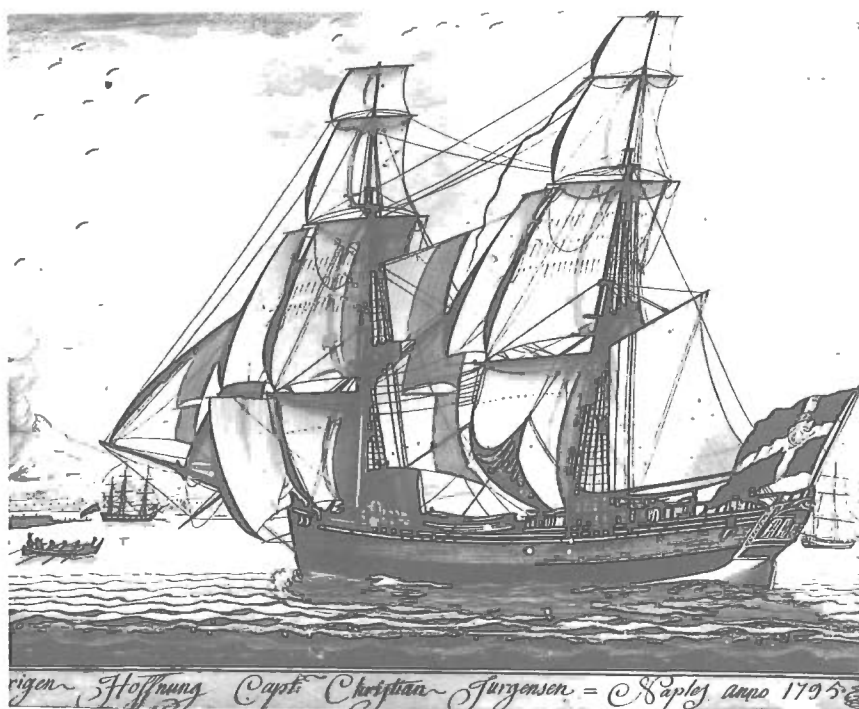
Christian Rønnenkamp – storkøbmand og skibsreder

Mulighederne var gode. Den unge Christian Rønnenkamp ville frem i livet, og handelsbyen bød på et stort og spændende virkefelt. Der var udmærkede handelsforbindelser til Østersølandene og til Norge, og mange sejladsere gik helt ned til Middelhavet. I byens befolkning var der et stort behov for de landbrugsvarer, som bønderne bragte ind til byen, eller som blev købt i oplandet. Der var stor omsætning af tekstiler og kolonialvarer, og for skibsfarten ventede de helt store muligheder forude. Især skulle det vise sig, at Middelhavet rummede uanede fordele.

Den unge købmand havde heldet med sig. Efter udstået læretid og nogle år som købmandssvend kunne han i 1756 holde giftermål med Hanna Storm, datter af en agtet hvidbager i Herrenstall, og han fik foden under eget bord. Et dokument fra 1756 fortæller om den første tid, at hans svigermor, Trude Storm, borger og hvidbager Claus Storms enke, har overladt sin kære svigersøn Christian Rønnenkamp en barak eller bod for en købesum af 1.230 mark lybsk kurant. Meget tyder på, at Christian Rønnenkamp havde mange jern i ilden. Samme år, altså i 1756, købte han et hus i St. Marie kirkesogn og flyttede fra Herrestalden til det fornemmere kvarter. For at klare skærene var han rigtignok nødt til at låne 1.199 rigsdaler kurant hos Jonas Gøttig, en af byens rige borgere, men der gik kun få år, før denne gæld var ude af verden.

Han startede en forretning med alle tænkelige slags klæde og andre tekstiler, jernovne, fransk brændevin, the og kaffe. Fra midt i 1750'erne satte han også penge i skibsparter. Det blev gode år. Købmand og skibsreder Christian Rønnenkamp blev i de følgende år ikke bare en af byens rige borgere, men også en borger, som opfyldte kongens krav efter reskriptet fra 1730 til byens førende mænd, de deputerede, at høre til »de klogeste, mest fornuftige og dygtigste købmænd«.

De driftige købmænd og redere i handels- og søfartsbyen Flensborg var klar over, at krige kunne medføre rigdom og velstand, bare den danske helstat holdt sig udenfor, så højkonjunkturen kunne udnyttes. Christian Rønnenkamp hørte til disse klartseende og foretagsomme



Briggen *Hoffnung* malet i Napoli 1795. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

købmænd. I året 1756 begyndte Syvårskrigen, og de to store kolonimagter England og Frankrig tørnede sammen om herredømmet i Kanada og andre oversøiske områder. Danmark holdt sig neutral, og for fragtsejladser til Middelhavet åbnede der sig herved et stort virkefelt. Også på Østersøen kunne handelen frit udfolde sig for de neutrale, så de kunne »fiske i rørte vand«. Rederivirksomhed bød på gode chancer, og Rønnenkamp erhvervede en skibsanpart, for også her at være med i løbet. Flensborg red med på den gode konjunktur. Det skyldtes ikke mindst, at kongen i året 1754 havde overtaget øerne St. Thomas, St. Jan og St. Croix af det københavnske Vestindien Kompagni. Et år senere blev handelen frigivet for flensborgerne. I samme år grundlagde de to flensborgske købmænd Johann Gerhard Feddersen og hans bror Frederik et »Handelsselskab på St. Croix i Vestindien«. Som første skib sejlede »Neptunus« med en ladning saltkød, flæsk, smør, te, vin, tovværk, sejldug og søm over Atlanten. Dertil kom som noget vigtigt tøj til slaverne. Det var en lang sejlads. Under normale betingelser kunne rejsen godt vare mellem to og tre måneder. Ruten gik fra Skagen gen-

nem Vesterhavet, Kanalen, Biskayen og til Madeira, for at fortsætte med østpassaten til de Vestindiske Øer, St. Croix og St. Thomas. Sejlskibene vendte hjem med eftertragtede varer: sukker, rom og tobak.

I Flensborg var der i disse år mange redere og købmænd, som tænkte ligesom Christian Rønnenkamp: De håbede at krigen ville vare længst muligt af hensyn til det blomstrende forretningsliv. I hvert fald er det en kendsgerning, at fredsslutningen i året 1763 fremkaldte skræk og bestyrtelse hos nogle flensborgske købmænd, fordi der nu blev tale om fejlinvesteringer. Helt så galt gik det nu ikke. Mange købmænd blev rige i disse år, og ved en festlig lejlighed fandt den fordelagtige udvikling i krigsårene udtryk i lyrisk form. Naturligvis skete det på tysk, som var sproget for de rige og ansete:

Des Überflusses Horn macht Flensburg reich;
bestätige du selbst, o Himmel, unser Gönnen,
so wird auch Flensburgs Glück nicht höher steigen können!

Altimens gik livet sin gang i Rønnenkamps hus. Et år efter brylluppet fødte Hanna Storm en søn, som blev opkaldt efter sin farfader Nicolaj Christian. Han gik naturligvis købmandsvejen ligesom sin far og blev forberedt til en plads i firmaet. I de følgende år kom der 6 sønner mere, men alle døde. Til sidst blev der bud efter moderen. I 1768 døde Hanna Storm, kun 35 år gammel.

Knap et år senere havde Christian Rønnenkamp fundet en ny ægtefælle. Han valgte fornuftigt. Den udvalgte Lucia Nielsen var 19 år yngre, og svigerfaderen Hans Christian Nielsen hørte til byens patriciat. Svigerfaderen var købmand, deputeret borger og hospitalsforstander. Christian Rønnenkamp havde bevist sin plads i byens agtede købmandsstand. I ægteskabet med Lucia Nielsen kom der fire børn. Hans Christian Nielsen Rønnenkamp (f. 1776), som fik fornavn efter sin morfar, blev officer i den danske hær. Han blev landkadet og fænrík i det slesvigske jægerkorps – senere nåede han videre. Yngst var to drenge: Friedrich Wilhelm (f. 1783) slægtede sin far på og blev købmand, mens Lorenz Heinrich (f. 1786) efter nogle år viste mere lyst til landbruget.

Kun datteren Anna Maria voldte nogen problemer – sådan fortalte overleveringen i alt fald senere. En dag blev hun håbløst forelsket i en sømand. En helt almindelig sømand med det ualmindelige navn Kaul. Pigen ville dele seng med sømanden – efter Christian Rønnenkamps faste overbevisning ville sømanden vel helst dele formue med den

mulige svigerfar. Der skulle meget til, før den smidige og kloge stor-købmand tabte mælet. Denne dag skete det. Han, den ansete borger og kirkeværge Christian Rønnenkamp, og så en sømand med det underlige navn Kaul som svigersøn, en fyr, som bestemt var fattig som en kirkerotte, og som følte sig hjemme i mange fremmede havne! Da faderen havde fået mælet igen, prøvede han at snakke pigen til fornuft. Han kendte godt hendes stejle sind, thi hun var jo ikke hans datter for ingen ting. Men det var håbløst. Da faderen derimod begyndte at spille på andre strenge, fik melodien en anden klang: Han trak i land og indrømmede, at det med sømanden Kaul naturligvis i sidste ende var hendes egen afgørelse. Han ville ikke tvinge sin datter, men det ville rigtignok have konsekvenser, hvis hun holdt stand. Anna Maria kunne i hvert fald godt regne med, at hun til sin tid forgæves ville lede efter sit navn i hans og Lucias testamente. – Det forandrede situationen. Sømanden Kaul fik lov at »sejle i sin egen sø«, til næste havn. Pigen foretrak senere at blive gift med justitsråd Johann Jacob thor Straten, som 1798 blev Flensborgs bys førsteborgmester, et embede, som han beklædte indtil sin død i 1810. Ved dette giftermål gik regnskabet igen op for Christian Rønnenkamp. Eller tog overleveringen måske fejl? – var det i stedet den agtede Johann Christian Kaull, den senere kirkeværge og dupterede borger, som Anna Marie havde været forelsket i? – vi ved det ikke!

At krige kunne være et gode, bare de blev ført andre steder i verden, blev bekræftet kun 12 år senere under den amerikanske uafhængighedskrig fra 1775 til 1783. De gyldne tider kom igen. Det kunne de takke Danmarks neutralitetspolitik for. Med det rød-hvide Dannebrog kunne flensborgske skibe uforstyrret krydse på Østersøen og tværs over Atlanten. Der var igen tale om mange rejser til de Vestindiske Øer. Handelen med Norge, især med Trondhjem, spillede også en stor rolle. Men vigtigst var de mange sejlads fra Østersøen og til Syd-europa og ind i Middelhavet. Der var fremgang i byen. Indbyggertallet steg fra 5.000 omkring 1720 til 6.800 i 1769 og videre til over 10.000 30 år senere. Men den daglige arbejdsstyrke var større. Hver eneste dag kom yderligere mellem 2.000 og 3.000 mennesker fra oplandet ind til byen for at arbejde. Der var myldrende liv ved havnen, og der skulle også bruges mange arbejdskræfter i de 200 brændevinsbrænderier, de 29 tobaksfabrikker, i oliemøllerne og andre virksomheder.

Det gav fremgang for forretningen og stabile pengeforhold, og Rønnenkamp glædede sig. Sønnen Nicolai Christian (f. 1757) fra første ægteskab med Hanna Storm var som nævnt gået købmandsvejen og



Skibbroen i Flensborg. Stentryk 1830'erne. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

var med 16 år rejst til residensbyen København og havde fået en uddannelse i et af byens store handelshuse. Atter hjemme igen blev han optaget i faderens firma.

Rønnenkamps pakhuis ved havnen bugnede med varer, som var bestemt til ret forskellige destinationer. Selvom sønnen Nicolaj Christian nu stod med på broen, var det stadig faderen, som holdt styr på det hele. Christian Rønnenkamp var blevet velhavende. Endog i byens fornemme kredse veg folk ikke tilbage for at låne penge hos ham, når de kom i knibe. At Anna Marias ægtefælle, førsteborgmester Johann Jacob thor Straten, også blev en af låntagerne, ville nok have undret udenforstående, eftersom han blev regnet til de velhavende. Men – ligemeget – indenfor familien måtte der nok anlægges en anden målestok. Når Rønnenkamp spadserede gennem byen eller langs med skibsbroen, nød han det, når nogle af byens borgere gjorde plads, ærbødigt hilsende og bukkende.

Blandt byens vise fædre

Som bekendt går der for de fleste mennesker ikke ret mange år, før alle spor er slettet. Det gik anderledes med Christian Rønnenkamp. Han efterlod så mange dokumenter, kontrakter og beretninger, at vi i dag stadigvæk kan følge hans spændende livsforløb. Hans vej op ad

rangstien begyndte i året 1759. Da var han omkring de 30 år. I dette år blev han udnævnt til kirkeværge (Kirchengeschworener) for Ramshered, byens nordlige del. Til denne kreds hørte efter politiforordningen fra året 1600 foruden fire magistratsmedlemmer og præsterne kun »byens fornemmeste borgere og købmænd«. En af de væsentlige opgaver som kirkeværge bestod i at føre kirkens regnskab og aflægge regnskabsberetningen.

I året 1768 nåede han endnu et skridt opad. Han blev valgt som én af byens deputerede, og udøvede denne ærefulde funktion i de følgende 10 år, indtil 1777, da han købte sig fri for et beløb på 600 mark. Han var også fænrík i borgergården.

Der udfoldedes aktiviteter på mange måder: I året 1773 købte Rønnenkamp en af byens marker ude foran Nørreport, den såkaldte Sandkuhlücke. I 1778 købte han af enken Anne Kniggen »en stald og en have uden for Kogangen« (i dag Mariegade) med alt tilbehør og alle rettigheder for 1.600 lybsk kurant, som blev betalt kontant. Kort tid efter købte han af borgmester Georg Claedens arvemasse »en løkke på Marienfeld«.

Tre år forinden – i året 1775 – var han blevet valgt til vajsensusforstander. Det store vajsensus i umiddelbar nærhed af Nørreport var 50 år forinden med kongens tilladelse blevet bygget af gamle sten fra Duborg slot. I starten var det tanken, at der kun skulle optages 10 forældreløse børn. Ret hurtigt viste det sig dog, at huset var alt for stort til dette formål. Af den grund opstod tanken om »at slå to fluer med ét smæk«. I året 1746 havde byen i husets øverste etage også anbragt et arbejds- og tugthus for at befri byen for det store antal »liderlige, fordrukne, fattige og unyttige mennesker«. Derved var det ikke blevet lettere at holde styr på det hele. I alt 6 forstandere, tre for hver bydel, varetog administrationen. Sådan var det stadigvæk, da Christian Rønnenkamp trådte til som én af disse vajsensusforstandere. For en købmand og skibsreder, som desuden havde plads i kollegiet af deputerede, kunne det være svært nok også at klare de nye opgaver, som ikke mindst bestod i at ordne finanserne og vajsensusets regnskab. Indtægterne kom fra frivillige bidrag, fra et eget bogtrykkeri, salg af fremstillede hestedækkener og frem for alt af indtægterne fra byens kran på skibsbroen. I stedet for de 10 vajsensusbørn levede nu 60 børn i huset.

Tre år senere, i året 1777, rykkede Christian Rønnenkamp næsten helt til tops på byens rangliste. Han blev valgt til hospitals- eller klosterforstander. Han tilhørte nu den fine lille klasse over det almindelige borger-

skab og befandt sig i samme bås som kongelige tjenestemænd, doctores, advokater og borgmestre. Det var et æreshverv på livstid, hvis betydning fremgik af, at valget skulle godkendes af landets konge. Som vajsenshusforstander fik Rønnenkamp en afløser, og han blev samtidig fritaget for tjenesten i borgerforsvaret. Det var han ikke ked af.

Købmand og skibsreder og klosterforstander – : Christian Rønnenkamp havde indtil nu haft heldet med sig. Men han hørte ikke til de selvtilfredse naturer, og i en moden alder – omkring de 50 – vidste han godt, at »penge og ære« ikke var det eneste saliggørende i livet. Når han i aften-timerne engang imellem spadserede langs med skibsbroen for at kikke på de mange sejlskibe eller inspicere et af de skibe han selv havde anpartet i, snakkede han gerne med kaptajner og styrmænd. Til hans handels-hus hørte et af de store uundværlige pakhuse, som ofte var fyldt med varer. Men der var også en dejlig have. På de stille sommeraftener vandrede han ofte frem og tilbage her, glædede sig over blomsterpragten og hengav sig til filosofiske betragtninger: Lykken kunne være skrøbelig. Selvom hans liv hidtil havde stået under en god stjerne, kunne ulykken hurtigt slå til. Ofte længtes han efter »fred og ro«.

Virksomhed og foretagsomhed havde ellers været fremherskende i hele hans liv. Den ældste søn fra første ægteskab Nicolaj Christian var gået ind i forretningen. Nu måtte det være på tide, at han blev selvstændig. I 1781 overdrog senior da fuldt ud den store kramhandel med silke-, uld- og lærredsvarer samt hus og gård til den ældste søn. Selv fandt den gamle købmand en anden statelig gård i byen.

Derefter koncentrerede han sig mere om skibsrederiet. Som skibsreder blev han efterhånden hoved- eller medreder for henved 14 skibe. Det var anselige fartøjer, en fregat og en hel række mere almindelige skibe. Med tilfredshed kastede Rønnenkamp i sine sidste år blikket ned over listen af skibe, som han i årenes løb havde haft andel i:

»Fortuna«	hukkertgalease,	48 læster,	besætning	7 mand
»Die Frau Botilla«	hukkertgalease,	36 læster,	besætning	6 mand
»Vertraute Einigkeit«	galeot,	32 læster,	besætning	6 mand
»Providentia«	fuldskib,	89 læster,	besætning	10 mand
»Die Frau Helena«	brigantine,	49 læster,	besætning	7 mand
»Hinrich Carl«,	hukkertgalease			
»Gute Aussicht«,	brigantine,	64 læster,	besætning	9 mand
»Perle«,	brigantine,	91 læster		
»Die Wohltätigkeit«		58 læster		
»Orion«		80 læster		



På Flensborgs gamle kirkegård står denne store gravsten over købmand Nicolaj Christian Rønnenkamp (1756-1832). Foto Jens Peder Meyer.

Han ejede også hovedparten af den store brigantine »Die Resolution« på 62 læster, som i 1786 var vurderet til 5.600 rdl. Senere kom hertil anparten i fregatten »Diana« på 118 læster og »Biedermann« på 108 læster. To skibe blev opkaldt efter familiemedlemmer. »Die Frau Lucia« og »Lucia und Anna« var opkaldt efter hans kone og deres datter. Skibene var sikkert alle en god forretning, især når de gik i langfart fra Østersøen og ind i Middelhavet.

Og så begyndte han at tænke på at skaffe sønnerne af andet ægteskab en passende levevej. Hans Christian var imens blevet omkring 20 år og havde rang som landkadet. Mon ikke det var bedst at investere i jord, så sønnen kunne få en fremtid som landmand?

Storkøbmanden som godsejer

Skibsreder Rønnenkamp undersøgte mulighederne for at erhverve en god ejendom. Hvem af de førende og rige borgere i byen kunne ikke

tænke sig at have en privat fiskedam, hvor man både kunne slappe af og også skaffe husstanden lækre, friskfangede fisk samt sælge overskuddet for gode penge? På bymarken og i skovene udenfor byen var der store fiskedamme. Men Rønnekamp kendte faktisk kun to borgere, som kunne rose sig af at være ejer af en egen fiskedam. En af dem var hans kollega fra deputeret-kollegiet, fabrikant Jacob Kall. Ham kunne Rønnekamp senere takke for, at en drøm blev realiseret.

Fabrikant Jacob Kall hørte ligesom Christian Rønnekamp til byens ansete borgere. Han var født 1742 i Skien i Norge, hvor hans familie havde mange handelsforbindelser. Lidt udenfor Nørreporten drev Jacob Kall en sejldugsfabrik, og der var i højkonjunkturrens år nok at bestille for en mester, flere svende og omkring 250 spindere. Få år forinden havde kongen vist Jacob Kall sin bevågenhed og nåde. Ved »Kongelig allerhøjeste Overladelses-Contract« fra 9. december 1776 havde Christian den Syvende afstået de to ved Klus beliggende fiskedamme Mohrbeck-Damm og Musbeek-Damm til »byens deputerede borger og købmand Jacob Kall«. Overladelses-Contracten – pyntet med kronen og rigets tre løver – indledtes med følgende ord:

»Wir Christian der Siebende, von Gottes Gnaden König zu Dänemark, Norwegen, der Wenden und Gothen, Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn und der Dithmarschen, Graf zu Oldenburg und Delmenhorst thun Kund hiermit, wasgestalt Wir auf unserer Rente-Cammer allerunterthänigste Vorstellung, vermöge unserer speciellen Resolution vom 17. ten Octobr. a.c., dem Kaufmann Jacob Kall in Flensburg, die bei Clues, Amts Flensburg, belegen Fisch-Dämme, überlassen haben ...« og endte med: »Gegeben auf Unserer königl. Residence Christiansburg in Copenhagen, den 9. ten Decembr. 1776.«

Hospitalsforstander Christian Rønnekamp og fabrikant Jacob Kall var gode bekendte. Der havde aldrig været noget i vejen, når Rønnekamp ind imellem gerne ville have fisk fra fabrikantens damme. For købmanden blev det snart en vigtig sag, og i april 1780 gik Jacob Kall med til at afhænde de to fiskedamme Mohrbeck og Musbeek-Dam. Kontrakten indledtes med følgende ord:

»Kund und zu wissen sey hiemit Jedermänniglich, besonders aber denjenigen, so daran gelegen, dass am heutigen untengesetzten dato zwischen dem deputirten Bürger und Kaufmann Jacob Kall in Flensburg als Verkäufer am einen und den Hospitals-Vorsteher Hr. Christian Rønnekamp, daselbst, als Käufer am andern Theil folgender zu Recht beständiger und unwiderrufflicher Kauf-Contract wohlbedächtig verabredet, getroffen und vollzogen worden ...« Der blev i teksten ikke



Kobmand og deputeret borger Jacob Kall (1742-1824) ligger begravet på Flensborgs gamle kirkegård. Foto i Städtisches Museum.

mindst tænkt på »kongens undersætter«, hvis jord grænsede helt op til fiskedammene. For at undgå oversvømmelser blev det derfor forbudt at indhegne og opstemme dammene. Den 14. april 1780 blev kontrakten udstedt på den kongelige amtstue i Flensborg og underskrevet af husfoged Lüders. Naturligvis blev der også truffet bestemmelser om skatter og afgifter. Besiddelsen af de to fiskedamme havde sin pris. Herom stod der i købekontrakten:

»Hospitals-Vorsteher Herr Christian Rønnenkamp verpflichtet sich, nicht nur die von diesen vorgemelten beeden Fisch-Dämmen gehende und auf Weynachten jährlich zu entrichtende Canons-Gelder als 13 Reichsthaler, Schreibe Dreyzehn Reichsthaler grob Courant, jährlich zur Verfallzeit zu bezahlen und abzutragen, sondern auch, dieses Canonis wegen, nach Inhalt des oballegirten Allerhöchst confirmirten Überlassungs-Contracts gehörige Kaution zu bestellen«.

I tiden derefter fandt Rønnenkamp ud af, at de to fiskedamme

havde deres egen historie: I tiden omkring år 1400 havde to tyskere, en præst fra Lybæk stift ved navn Ludolf Swerk og en lægmand Wilhelm Uterlyre, boet som eneboere i den skovrige egn ved Krumvejen, og her havde de opført et kapel til ære for Jomfru Maria. De var såkaldte »Klausnere«. På egnen blev stedet derfor altid omtalt som »de Klusz« eller »tor Klus«, og det blev lidt efter lidt til stednavnet Klus. Der opstod også et valfartssted. Mange mennesker og dyr var blevet helbredt og havde efterladt krykker og bidsler. De to fiskedamme gik helt tilbage til denne tid. For på en nemmere måde at kunne klare den foreskrevne fastetid havde de to eneboere opstemmet Mosebækken og skabt de to store fiskedamme. Som så meget andet var stedet efter reformationen gået over i kongens eje.

Uger blev til måneder og måneder til år. Klosterforstander Christian Rønnenkamp var nu fyldt 53, og han og hans Lucia havde altid været trofaste kirkegængere. Men tiden var ved at ændre sig, og mange borgere svigtede kirken. I Mariekirken holdt de to præster foruden søndagsgudstjenesten også såkaldte »ugeprædikener« torsdag og fredag. De var blevet trætte af at skulle prædike for en næsten tom kirke og havde foreslået kun at afholde gudstjenester om søndagen. Det havde byrådet afslået. Der skulle sandelig ikke indføres nye skikke. Det var utroligt, hvad folk kunne finde på, syntes hospitalsforstanderen indimellem. I byens avis lød der snart efter helt nye toner. Nu skulle »naturen« for menneskene betyde langt mere end gudstjenesten og himmeriget. »En tur ud i naturen«, forkyndtes der, »kunne fremme dyden og troen ligeså meget, som en gang til alteret«.

Med sine mange ærefulde, men også krævende opgaver som kirkeværge i Ramsherred, vajsenhusforstander og hospitalsforstander havde Christian Rønnenkamp fået indblik i mange rystende forhold. Han kendte også kirkens budskab, ifølge hvilket »det ville være sværere for de rige at komme ind i himmerige end for en kamel at komme gennem et nåleøje«. Og i Mattæus-evangeliet stod ordret: »Sammel jer ikke skatte på jorden, hvor møl og rust fortærer og hvor tyve bryder ind og stjæler, men sammel jer skatte i Himmelen ...«

Nu var han kommet op i årene og syntes, at »rigdommen« næsten var kommet af sig selv, som følge af det store opsving i handelen. Han kendte også Jesus' ord i Bjergrædikenen. Budskabet om næstekærlighed. Nød fandtes der rundt omkring i byen. Der var sømænd, som ikke vendte hjem fra havet, og det hændte, at søfolk mistede livet under losning på havnen, så enken sad tilbage med uforsørgede børn. Og der var forældreløse børn. Det vidste han godt nok fra sit virke

som vajsenhusforstander. Den flittige og ydmyge kirkegænger Christian Rønnenkamp og fru Lucia havde også – uden at prale af det – støttet Mariekirken, når der var tale om velgørende formål. De havde holdt sig til Jesus' bjergprædiken, hvor der i 6. kapitel blev sagt: »... når du giver almisse, må du ikke lade blæse i basun foran dig, som hyklerne gør i synagoger og på gader, for at æres af mennesker«.

Derfor gik Marie-kirken den 14. januar 1783 med til, at klosterforstander Christian Rønnenkamp og hans kone Lucia født Nielsen skulle have lov til at udbygge en såkaldt »emporestol« – en lukket kirkestol – til privat brug for livstid. Dokumentet fik følgende ordlyd:

»1783, Januar 14. haben Patroni prævia deliberatione mit einigen Kirchen Ältesten acceptiret und bewilliget, dass der Kloster-Vorsteher Herr Christian Rønnenkamp den in der Nordwestlichen Capelle der hiesigen St. Marien Kirche angelegten Emporestuhl in einem sogenannten zugemachten Kirchenstuhl auf seine Kosten zum privativen Gebrauch für sich und Frau auf Ihre Lebenszeit ausbauen und so wie es zugleich der Kirche zur Zierde gereichen solle, vollends im Stande setze, dabeneben für diesen privativen Gebrauch an Recognition jährlich 8, schreibe Acht Reichsthaler und zwar auf Martini dieses Jahres zum erstenmal gedachter Kirche bezahle, auch also von dem längstlebenden continuiert werde, übrigens aber diese ganze auf seine Kosten zu machende und solange Er oder Sie den Stuhl besitzen werden, auf Ihre Kosten zu unterhaltende Einrichtung der Kirche unentgeltlich anheimfalle und verbleibe, als welches insgesamt Herr Rønnenkamp hiemittelst gleichfalls durch Seine eigenhändige Namens Unterschrift acceptiret.

sign. Chr. Rønnenkamp.«

Selv syntes han, at det var for tidligt at hvile på laurbærene. Han havde endnu en stor drøm: For at sætte kronen på værket manglede der kun en gård på landet – en egen slægtsgård, som kunne overlades til sønnen Hans Christian. Den skulle helst ligge i byens udkant. En stor gård med herskabshus, herskabelig park og et lysthus, med skov og store marker, grønne enge og en mose, med stor kvægbestand og mange spænd heste. En slægtsgård som samlende midtpunkt for familien, et fredeligt sted, hvor han og Lucia kunne mødes med venner og gode bekendte i festligt lag. Her skulle Rønnenkampslægten og især sønnen Hans Chr. Nielsen opbygge en ny fremtid, fri for det travle, opslidende og ofte ret lunefulde liv i byen.

Han vidste godt, hospitalsforstanderen, at »Rom blev ikke bygget

på én dag«. Men nu skulle der tages fat. Finansieringen voldte ikke problemer. Han havde tjent godt i de sidste årtier og havde lånt en del penge ud. Nu gjaldt det om at finde et godt sted og at få købt jord. Siden Christian Rønnenkamp var blevet ejer af de kongelige fiskedamme, havde han ofte været derude og derfra taget en afstikker til Nyhus og Bov. Med sit flotte hesteforspand tog det ham kun en lille time at køre ud til dammene. De lå på hver sin side af Krumvejen, forbindelsesvejen fra byen ud til Klus, Nyhus og Bov.

Det var en smuk egn ved Mosebækdalen, som strakte sig helt ned til fjorden. Ikke langt herfra, ved Nyhus sø, mindede voldgraven, murene og munkesten stadigvæk om borgen, som den holstenske greve Nicolaus, den »kullede greves søn«, lod bygge i året 1345. Det var et gammelt kampområde mellem holstenerne og de danske konger. Borgen havde kun haft en kort levetid. I året 1431 – efter 86 år – erobrede holstenerne først byen med Duborg slot og kort tid efter det stærke forsvarsværk i Nyhus, »dat Slot Niehus«. De regnede nok ikke med at kunne holde stillingen. Borgen blev revet ned af holstenerne.

En dag i det tidlige forår i året 1784 kørte Christian Rønnenkamp med Lucia og sønnen Hans Christian ud til fiskedammene. Den aldrende købmand havde nu lagt kortene på bordet, røbet sin plan, og nu skulle de se på egnen og snakke om slægtsgårdens placering. Ved Krumvejen på det sted, hvor de to eneboere i en fjern fortid havde rejst deres kapel, skulle slægtsgården placeres. Første opgave bestod i at opkøbe så vidt muligt al jorden, som hørte til Klus.

Den lille bebyggelse rummede en fæstebonde og 3 fæstekådnere. Rønnenkamp tog nu fat på sine højtflyvende planer, og efter nogle forudgående møder gik den første handel i orden: I foråret 1784 han ejer af Christian Nielsens fæstekåd med al tilhørende jord, den såkaldte Gråsten-Mose og – Mark med bygninger og tilbehør, 4 heste, 4 køer og 4 stykker ungkvæg, desuden 2 vogne, 1 plov, 2 harver, 2 spader og 2 skovle, til en købspris på 1.800 rigsdaler, 1.300 i banksedler. Kontrakten, pyntet med den danske krone og de to slesvigske løver, blev underskrevet af amtmand von Schack, byfoged Lüders, sandemændene og af hospitalsforstander Christian Rønnenkamp som køber.

Året efter købte han Hans Petersens fæstekådsted med 2 køer, 4 kvier, 2 kalve, 1 plov, 1 harve, 2 møggrebe og 1 høtyv til en pris på i alt 1.100 rigsdaler sølv. Sælgeren Hans Petersen gik på aftægt og fik overladt lejligheden, køkkenhaven og et forråd af malt, boghvede og andet korn. Samme dag blev Christian Rønnenkamp også ejer af Tord

le af de gamle bønder havde fundet arbejde ved havnen og passede gårdene efter fyraften.

Som bekendt er Guds veje uransagelige. Efter længere tid havde de igen været ude i Klus i foråret 1799 og kigget på stedet. Nu var de nået til at få indrettet et stateligt stuehus til brug for sønnen, og der hørte også et daglejerhus, et aftægts hus og et bagehus til ejendommen. Men egentlige avlsbygninger manglede endnu. Den gamle handelsmand var jo ikke selv landbruger.

Arvedelingen

Kort tid efter blev Christian Rønnenkamp alvorligt syg, og den 26. april 1799 døde den aldrende senator og købmand. Det blev en stor begravelse, med deltagelse af byens ledende mænd og med den tilkommende svigersøn, borgmester Johann Jacob thor Straten, i spidsen. Rønnenkamp blev stedt til hvile i St. Marie kirke den 1. maj 1799. I byens ugeblad blev et helt nummer fyldt af mindededigte over den kende mand. Her blev der ristet minderuner:

Du sahst Dein Thun, in Frieden und in frohen Tagen,
Zum Wohlstand Deines Hauses blühh –
Bey leichtem Schmerz die Sorgen, die das Herz zernagen,
Fern über Deinen Scheitel ziehn.

Du hattest Sinn für jede Tugend der Gemühter,
Und warst des Goldes Sklave nicht:
Du schätztest Recht und Wahrheit für die beßren Güter,
und übttest stiller Güte Pflicht.

Dich schmückte wohlverdiente, bürgerliche Würde
Und Lieb' und Achtung folgt Dir nach.
Dir winkte Gott, noch eh des höhern Alters Bürde
Des Lebens Faden schmerzlich brach.

En »gravskrift« afsluttede den lange række af strofer:

Ehrfurcht dem heiligen Staub. Der Menschen-
freund Rønnenkamp ruht hier.
Als ein segnender Geist wallt' Er durchs Erdengefild.
Freundschaft, Achtung und Liebe, verschönten
Sein glükliches Leben:
Freunde weinen um Ihn! Klage, wer Ihn
nicht gekant!

Flensborg d. 26 Decemb. 1798.

C. N. Ronnenkamp

Senator og Rådmand i Flensb.

Lucia Ronnenkamp Allerm.

J. J. Thor Straten Curat. nos.

Autografer: rådmænd og købmand Christian Ronnenkamp (1730-99) og hustru Lucia født Nielsen (1749-1826). Laudesarchiv Schleswig-Holstein Abt. 65.2 nr. 5793.

Handelshuset var i det væsentlige overtaget af sønnen af første ægte-
skab Nicolaj Christian. Men alligevel var der meget at tage vare på for
enken Lucia og hendes ældste søn Hans Christian. Hans to yngre
brødre var endnu umyndige. Datteren Anna Maria blev samme år gift
med borgmester Johann Jacob thor Straten, og året efter traf også
Hans Christian sit valg. Han var nu flyttet ud til landstedet i Klus. Her
stod brylluppet i år 1800 med Anna Catharina Fries. Også hun tilhørte
inderkredsen af »gode« familier i Flensborg, som datter af købmand
og rådmænd Jürgen Nicolaj Fries. De unge folk indrettede sig stands-
mæssigt med 5 tjenestefolk som hjælp i arbejdet.

Enken blev boende i huset i Flensborg. Men det faldt hende svært
at administrere de mange aktiver. Derfor besluttede hun sig hurtigt til
at overgive formuen til de fire børn. Allerede i juli og august 1799 traf
hun de første bestemmelser, og i 1801 fik hun hele formuen registreret,
så de to ældste børn Hans Chr. og Anna Marie kunne få deres andele.
De to yngste var kun 16 og 18 år gamle og umyndige.

Allerede året før sin død, den 19. november 1798, havde hospitals-
forstanderen fået lavet sit testamente. Han havde da bl.a. oprettet et
legat på 15.000 mark til fordel for trængende slægtninge. Det var Luci-
as mening at tilslutte sig deres fælles beslutninger. Den 18. september
1801 mødtes alle parter for at ordne arveopdelingen og afsluttende at
sætte deres navn under en kontrakt på 18 sider. Den var affattet på
tysk, familiens sprog.

Indledende gjorde enken Lucia Rønnenkamp rede for sin beslutning: »Demnach mir Endesunterschriebenen, Lucia Rønnenkamp, die eigene Verwaltung meiner Güter, wegen körperlicher Schwachheit, und bey der Abnahme meiner Kräfte, zu sehr beschwerlich wird, und ich meine letzten Tage in Ruhe vollenden möchte, als habe, nach wolerwogener Sache, cum Curatore, mich entschlossen, das gemeinsame Vermögen meinen vier Kindern nach den Grundsätzen, welche in dem Testament meines seeligen Mannes vom 19ten Nov. 1798 und meinen eigenen Dispositionen vom 8ten Juli und 2ten August 1799 enthalten sind, zu übergeben, mit der Bedingung, dass selbige mir ein Jährliches Einkommen von achthundert Reichsthaler, von Michaelis an, bestimmen, auch dafür hinlängliche Sicherheit leisten, und ich mein gegenwärtiges Wohnhaus, zunebst den Mobilien und Sachen, die mir gehören, meine Lebzeit behalte ...«. Lucias »aftægt« på årligt 800 rdl. var et prænt beløb, som i de følgende år blev betalt af de fire børn med 200 rdl. til hver.

Rederivirksomheden havde altid spillet en stor rolle. Ved arvedelingen tænkte Lucia derfor også på skibsparterne i »Diana«, »Biedermann« og »Lucia und Anna«. De skulle ikke sælges, men overtages af hendes ældste søn Hans Christian og svigersønnen, borgmester Johann Jacob thor Straten, som åbenbart fungerede som hendes rådgiver. Snart efter overtog stedsønnen Nikolaj Christian hvervet som reder for skibene.

Det omfattende »Inventarium über die Masse der verwitweten Frau Rathsverwandtin Rønnenkamp« – som overskriften lød – blev denne dag foruden af Lucia Rønnenkamp og de to myndige arvinger underskrevet af kurator Huesmann, de umyndiges værge Momme Chr. Carstens, den kongelige byfoged J. Jürgensen, de to kæmnere Peter B. Matthiessen og Carl O. H. Müller.

Inventariet var et spejlbillede af de mange aktiviteter, som Christian Rønnenkamp havde udfoldet. I de seneste år havde han levet dels af sine skibsparter og dels som rentier – af en mængde obligations- og vekseludlån. Værdierne svarede til i alt 260.000 mark, en enorm sum efter den tids pengeværdi. Skibsparterne var på dette gunstige tidspunkt for søfarten højt vurderet. Boet ejede 1/4 part i »Diana«, ført af kaptajn Johann Adolph Berendsen sen., vurderet til 12.000 mark. 1/4 part i »Biedermann« ført af kaptajn Johann Behrendsen jun. var ansat til 9.000 mark og 1/8 part i »Lucia og Anna«, ført af kaptajn Paul Boysen, var vurderet til 3.000 mark. Fæstegården, de tre fæstekådsteder og det opkøbte land ved Klus var allerede overladt til sønnen Hans Christian og var kun opført med 18.000 mark. Han havde

nu bosat sig på gården og var intenst optaget af landbruget. Hertil hørte også den gamle plan om at bygge en standsmæssig slægtsgård.

Til det store »inventarium« hørte desuden en opstilling af de særlige værdigenstande, som blev vurderet og gik med ind i fordelingsplanen, selv om enken foreløbig skulle råde over dem. De gode sager vidnede om stilen i én af byens patricierfamilier. Her kunne nævnes:

- 1 stor kaffekande og 1 temaskine, begge af sølv,
- 1 mælkekande, 1 tepotte og 1 spølkumme, ligeledes af sølv,
- 1 præsentertallerken og to underskåle,
- 2 store sølvlysestager, 1 puncheske og 2 suppeskeer,
- 1 fiskeske, 36 spiseskeer og 36 teskeer af sølv,
- 3 kramsfuglestænger og 1 sølv vokstavle,
- 1 halssmykke af guld og 3 guldure,
- 1 dåse af guld og 1 skildpaddedaase med guldindfatning,
- 1 sølvbæger med låg, 1 klokke og 1 tedåse, begge af sølv,
- 1 sølvtobaksdåse med piberenser og kæde og
- 1 sølvdåse og forskellige mønter og småting i guld og sølv.

Obligationer og vekslere repræsenterede alene en værdi af 234.133 mk. De mange penge var udlånt til folk i Flensborg og Angel og enkelte i resten af Sydslesvig.

Så fulgte fordelingsplanen:

Hans Christian, Lucias ældste søn, som overtog ejendommen i Klus for 18.000 mark, fik:

Obligationer for 10.138 mark,
veksler 23.250 mark,
Immobilier og skibsanparter 30.000 mark,
Kontant 1.550 mark, i alt 64.938 mark.
Guld og sølv 2.650 mark.

Borgmester Thor Straten for Anna Maria

Obligationer for 24.600 mark,
Kontant 3.638 mark,
veksler 24.450 mark,
Skibsanparter 12.000 mark, i alt 64.688 mark.
Guld og sølv 2.900 mark.

Friedrich Wilhelm og Lorentz Heinrich

Obligationer for 125.565 mark,

Kontant af Thor Straten 4.811 mark, i alt 130.376 mark.

Guld og sølv 4.800 mark.

To år tidligere, den 14. dec. 1799 – altså kort tid efter ægtefællens død – havde Lucia ved en skriftlig erklæring, som blev bekræftet af herredsfoged Bødeker, overladt deres ældste søn Hans Christian Nielsen »alt deres jordegods« og skoven i Klus samt de kongelige fiske-damme Mohrbeck – og Musbeck-Damm, incl. beboelseshuset og alle andre bygninger samt alt kvæg og den daværende forpagters inventar. Det svarede til de i fordelingsplanen opførte 18.000 mark.

Nybagt gårdejer – Hans Christian Nielsen Rønnenkamp

Et nyt afsnit var nu indledt. Som nævnt holdt Hans Christian bryllup på gården i Klus den 18. juli 1800, og i de følgende år kom der 9 børn i ægteskabet. Den førstefødte kom til verden den 7. august 1801 og fik i dåben navnet Christian efter sin farfar, hospitalsforstanderen. Han efterfulgtes af brødrene Georg Nicolay, Lorenz Heinrich og Friedrich Wilhelm, og de kunne glæde sig til en stor søskendeflok.

Hans Christian Nielsen Rønnenkamp koncentrerede sig nu helt om slægtsgården og bestræbte sig på at få de sidste brikker på plads. Ifølge fæstebrev af 5. februar 1805, udstedt af kammerherre og amtmand Nicolay Theodor von Ployard, overtog han også koloniststedet i Klus efter Asmus Petersen. Dokumentet vidnede om, at den kongelige majestæt havde vist ham sin nåde og bevågenhed:

»Ihro königliche Majestät« – sådan indledtes fæstebrevet – »haben aus besonderer Gnade und auf Kosten dero Kasse, das Wohnhaus erbauen, auch daneben den völligen Beschlag an Vieh und Ackergerätschaft anschaffen lassen, und solches alles dem ersten Colonisten für sich und seine Nachkommen zum Geniesbrauch bey der Stelle zu schenken und einräumen zu lassen geruhet«. Det blev overladt den nye ejer, og amtmanden indskærpede, at alt skulle holdes i god stand, »wie es einem fleissigen und folgsamen Unterthan gebühret und wie es die grösse der Gnade erfordert, welche er von Sr. Königlichen Majestät geniesset ...«

Hans Chr. Rønnenkamp var fortsat ude efter at erhverve mere jord, og den 27. juni 1805 købte han af skovfoged Hans Jürgen Jürgensen fra Klus med det kongelige Rentekammers godkendelse et bondekådsted med 9 tønder jord, som forinden havde haft status som fæsteejen-

dom, for en købesum af 2.200 rigsdaler. Den 5. sept. 1805 blev denne købekontrakt godkendt på amtshuset i Flensborg. Det var sikkert ikke uden stolthed, at godsejeren bagefter kunne konstatere, at han var opført som »lieutenant von Rønnenkamp«. Nu kunne hans slægt – i hvert fald efter nogle menneskers omdømme – næsten optræde som adelig.

I disse år var det i mange landsbyer slut med markfællesskabet, slut med at være fælles om hele bymarken og om landsbyens hyrder. Kongen havde tilskyndet bønderne til at opdele og udskifte jorden, så enhver blev sin egen herre og selv kunne afgøre, hvornår der skulle pløjes, sås og høstes. Det var også sket i Harreslev og Frøslev, som lå en halv times fodvej fra Klus. Tiden var ligeledes ved at løbe fra det gamle »fæsteforhold« til kongen eller kirken. Løjtnant Rønnenkamp ansøgte derfor kong Christian den Syvende om at få sine 3 fæstekådsteder og kolonistgården i Klus fritaget for fæstebånd.

På den måde faldt brikkerne på plads. Langt om længe var det muligt at realisere de gamle planer om en egen slægtsgård. Nu blev der for alvor liv ved Krumvejen. Hestevogne, tungt læsset med byggemateriale, rullede frem til byggepladsen, og håndværkere og arbejdsmænd fik travlt fra tidlig morgen til dagslyset begyndte at svigte. Hovedbygningen skulle bygges om og avlsbygninger opføres fra grunden af. Ikke langt fra byggepladsen, på den såkaldte Gråstenmark, lå fra gammel tid en langdykke. Den afgav nu fint materiale til hovedbygningens granitfundament. En bred, fritliggende stentrappe skulle føre ind i huset, som foruden de store, hvælvede kælderrum med tykke mure og stort køkken i to etager fik ikke mindre end 13 store, højloftede værelser. Mange ting var blevet drøftet i forvejen. Rønnenkamp, fru Anna Cathrine og hans mor Lucia var enige i, at det var bedst at karle og daglejere fik deres område for sig selv – der skulle jo mange folk til for at drive gården. I det store kælderrum blev der indrettet en stor stue, som kunne tjene som opholds- og soveplads for gartner, to karle, kohyrden og en dreng. Der blev snedkereret et stort bord med skuffe til enhver, hvor de kunne opbevare smør og pålæg. I kælderen blev der desuden vaskekøkken, bageovn og et stort rum, hvor mælken fra de 40 malkekøer kunne forarbejdes til smør eller ost. Familiens børn, de fire malkepiger, tyendet og barnepigen skulle sove på første sal. Foran herrehuset med den brede udvendige trappe af granit lagde man den store ko- og hestestald og kornladen, så der blev skabt en præsentabel gårdsplads. Der blev også bygget tørvelade og en »Buttermühle«.



På Klusgård vidner alt i dag om forfald. De to store lader ligger i ruiner – overvokset af brændenælder og tidsler, og stuehuset er i opløsning. Alligevel aner man, at den store kvadratiske hovedbygning gemmer en historie ud over det almindelige. Foto Johannes Christiansen 1991.



En sammenligning af hovedbygningerne på Klusgård (t.v.) og herregården Drylt i Angel (t.h.) er tankevækkende. Flere påfaldende træk i bygningen på Klusgård – den kvadratiske grundplan, rundbue-udsmykningen omkring indgangsdøren, den store midter-skorsten, som i en dristig konstruktion samler de fire skorstene inde under taget – leder tanken hen på kendte huse i omegnen. Beslægtede træk træffes i huset Angelbogade 2 i Flensborg fra 1804 og i herregården Drylt fra 1806. Begge er opført af den danske arkitekt Axel Bunsen (1768-1832). Cfr. Ronnenkamp, den sidste af slægten på gården, lagde mærke til disse ligheder og mente, at Bunsen måske var med til at præge murermesterens samtidige arbejde på Klusgård. Fotos 1960'erne, gengivet efter Flensborg amt jul 1975.

Det blev en stor dag, da Klusgård kunne indvies i efteråret 1806, og da Hans Christian Nielsen Rønnenkamp med ægtefællen Anna Cathrine, børnene og moderen Lucia og en del af deres tyende kunne flytte ind i det herskabelige hus. Alt var blevet sådan, som den gamle Christian Rønnenkamp havde forestillet sig. Det efterfølgende forår blev der også anlagt en stor park. I udkanten blev der bygget et lysthus. Herfra kunne familien nyde det henrivende blik ud over Flensborg bys tage og den blanke fjord, hvor skibe for fulde sejl stævnedes ind i retning mod byen eller ud i den store verden.

I slutningen af april det følgende år sad den nybagte godsejer Rønnenkamp en søndag morgen i sit arbejdsværelse på anden sal, hvorfra han kunne kikke ud over parken. Opmærksomt studerede han det flotte kongelige dokument, som var nået frem fra residensbyen København. Nu havde han det sort på hvidt – med kongeligt segl og underskrift – at »fæstekvaliteten« for alle hans ejendomme var ophævet. Jo, det var sandelig et smukt dokument, som han var ved at studere:

»Wir, Christian der Siebente von Gottes Gnaden König zu Dänemark, Norwegen, der Wenden und Gothen, Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn und der Dithmarschen, wie auch zu Oldenburg p.p. Thun Kund hiermit, dass wir dem allerunterthänigsten Ansuchen des Lieutenants H.C.N. Rønnenkamp zu Clues, Amts Flensburg, als Besitzer 3er Festekaften daselbst, und einer Colonistenstelle auf Harrielseefeld um Aufhebung der Festequalität dieses Landbesitzes allergnädigst stattgegeben haben. Wir erklären demnach hierdurch aus landesherrlicher Macht für Uns und Unserer Nachfolger in der Landesregierung, dass die sämtlichen vorerwähnten Ländereien des Impetranten von aller bisherigen Einschränkung im Verkauf und Vererben frey seyn, mithin andern Bondenländereien völlig gleich geachtet werden sollen ...«

Afløsningssummen var fastsat til 200 rigsdaler, men det betød denne morgen ingen skår i glæden for den nybagte selvejer. En krævende og travl tid lå bag ham. Nu skulle han vænne sig til den nye rolle som ejer af en af de store gårde på egnen.

I den ene af de to staldbygninger stod der 8 heste og 1 avlshoppe, der var omkring 80 stykker kvæg, deriblandt 30 malkekøer, ungvæg, en snes grise og al slags fjerkræ. Den nye gårdejer måtte samle gode arbejdskræfter omkring sig, landbrugskyndige karle og daglejere, og i huset var der brug for gode piger. Arbejdet indebar nye udfordringer. Mange mennesker skulle leve, forplejes og trives på gården. Børne-

flokken voksede stadig, og det hele kunne kun klares ved hjælp af fire flittige og pålidelige tjenestepiger foruden barnepigen.

Bønderne fra landsbyerne Harreslev og Nyhus lagde mærke til det nye liv. Fra deres marker fulgte de udviklingen med dårlig skjult opmærksomhed – for ikke at kalde det nysgerrighed. Den store gård kunne nok forekomme dem som et fremmedlegeme i deres verden, hvor de fleste måtte nøjes med 4 heste og 4 køer, nogle grise og et par høns. Gårdejeren, som samtidig var løjtnant, havde i hvert fald også »officersmanerer«. Han kom ridende over markerne bare for at inspicere sine folk, snakke med forvalteren eller forkarlen og give sine ordrer og gøre sig vigtig. Efter opdelingen af jorden var mange bønder blevet mere selvbevidste. Når de syntes, at deres rettigheder blev krænkede i forbindelse med et markskel eller en vejret, kunne Rønnenkamp godt regne med, at de ville henvende sig til en skrive- og retskyndig, for at klage til øvrigheden.

Men der var også brug for samarbejde. Nu efter udskiftningen af landsbyfællesskabet var der meget, som skulle ordnes på en anden måde end før, for at opnå bedre høstudbytte. Da kunne det være godt at få vejledning af godsejeren, som kunne tale og skrive som en advokat, og som ikke var svær at få i tale. Med tiden fandt nogle af bønderne ud af, at Rønnenkamp ligefrem var en foregangsmand. De kom på talefod.

Krig og officerstjeneste

Hans Christian Rønnenkamp var født ind i købmandsmiljøet, og han havde taget springet over i bondestanden. I sin ungdom havde han også fået en uddannelse som landkadet. Derfor var det ikke så overraskende, at han i året 1808 blev udnævnt til kommandør i den Slesvig Holstenske kystmilits. Siden den 4. maj samme år var kystmilitsen ikke mere en frivillig, men en tvungen indretning i hertugdømmerne. Alle værnepligtige mellem 20 og 50 år, som ikke tilhørte en militærafdeling, blev registreret af de ansvarlige sognefogeder.

Hans Christian tog i den efterfølgende tid samvittighedsfuldt på den ærefulde opgave som premierløjtnant og kommandør i kystmilitsen. Desværre var udstyret blot utilstrækkeligt. Der var ikke geværer nok til alle, og nogle måtte nøjes med spyd. Med dette udstyr kunne kystmilitsen efter løjtnantens mening næppe gøre sig håb om at vinde et slag.

I september 1807 blev det bekendtgjort, at englænderne, uden krigserklæring, i fem dage havde bombarderet København og var draget bort med den danske flåde. Senere blev det også oplyst, at omtrent

1800 mennesker var blevet ofre for dette nederdrægtige overfald. I København var store bydele lagt i ruiner. Det blev optakten til en syvårskrig. Den engelske kaperkrig fortsatte, og det gik hårdt ud over Flensborgs handelsflåde. For årene 1807 – 1815 blev der bagefter registreret et tab på 279 handelskibe.

De fik krigen tæt ind på livet. I marts 1808 drog den franske marskal Bernadotte med 32.000 franske og spanske soldater gennem hertugdømmerne, og tropper blev indkvarteret i byen. Ikke langt fra Klusgård lå der i denne tid 8.000 franskmænd i en baraklejr. Folk vidste, at Napoleons hære var gået fra sejr til sejr. I maj 1812 blev det også kendt, at han nu med 600.000 soldater var marcheret ind i Rusland. Men den tid kom også, hvor folk fik at vide, at kun 48.000 af dem var vendt tilbage. Danmark var blevet presset over på taberens side, og i slutningen af 1813 drog danske tropper på tilbagetog gennem Flensborgs gader, hårdt trængt af svenskerne.

Nu blev det fjendens tur: Den 6. januar 1814 nåede en fortrop på 200 kosakker i tæt snefygning frem til byen. Det var ikke særlig flinke fyre, og borgerne åndede lettet op, da »gæsterne« fortsatte næste dag. Men glæden varede kun kort. På Klusgård hørte Rønnenkamp allerede dagen efter, at 2.000 kosakker under general von Tettenborn var rykket ind i byen. Det var barske fyre, som selv valgte deres kvarter og desuden hørte til de tørstige sjæle. Senere blev det kendt, at generalen havde truet med at stikke byen i brand på alle fire hjørner, fordi byrådet ikke havde vist respekt ved at byde velkommen ved byporten. Borgmesteren ville han slet ikke se, og han havde stillet 100 piskeslag i udsigt, hvis han alligevel dukkede op. Dagen efter, den 8. januar 1814, travede de 2.000 kosakker igen ud af byen. Men de blev straks afløst af svenske husarer og dragoner.

Den 14. januar 1814 blev der endelig sluttet fred i Kiel.

Familien på Klusgård

Et år forinden, den 5. januar 1813, havde det været nødvendigt at erklære statsbankerot i den danske helstat. Flensborgs borgere måtte opbringe 160.000 speciedalere. De følgende år blev vanskelige på mange måder. For helstaten var det et hårdt slag, at Danmark måtte afstå Norge. Netop i hertugdømmerne havde Norge altid været en meget vigtig handelspartner. På Klusgård lykkedes det dog Hans Christian Rønnenkamp at komme godt udenom alle truende skær. Gårdens regnskab for 1816-17 viste indtægter på 5.489 mark og et overskud på 2.699 mark. Det var et fint resultat, når man huskede, at et stk. ung-

kvæg kunne købes for 40 mark, mens en tønde havre svarede til 5 mark. Økonomien var i orden. Den 18. maj 1821 kunne Nationalbanken i København bekræfte, at »Lieutenant Rønnenkamp i Clues« havde betalt gårdens bankgarantibeløb på 475 rigsbankdaler i sølv og dermed var løst for alle forpligtelser over for Nationalbanken.

Der blev også tid til nyerhvervelser. Den 22. juni 1819 havde han købt nabohuset med tilhørende toft i Klus af skipper Samuel Paulsen fra Hoegfledt ved Ålborg til en pris af 640 rigsbankdaler.

Uger blev til måneder og måneder til år. Broderen Lorentz Heinrich døde i 1809. Han var blevet installeret på den store gård Follerupgård ved Vejle, og hans formue blev nu delt mellem moderen og de tre søskende. Broderen på Klusgård overtog Follerupgård og fik således en ejendom i kongeriget. Gården var på 28 td hartkorn, og også derudover havde ungkarlen haft midler. I alt 32.000 mark var der til deling mellem hans mor og søskende.

I 1826 døde den gamle fru Rønnenkamp, hospitalsforstanderens enke, i sit hus inde i Flensborg. Ligesom ved mandens død mange år før blev der i ugebladet plads til en minderune, et digt i tidens stil:

Treu in Liebe wie im Leide,
fromm bewährt zu jeder Zeit;
in vertrauter Häuslichkeit
stets des Gatten Lust und Freude:
Also war Sie, die hier ruht,
fromm und christlich, sanft und gut!
Sanft ist Sie von uns geschieden
hin zu Gottes ew'gem Frieden!
Nach dem letzten schweren Streit
fand Sie Himmelsseligkeit!
Dort wird Wiedersehn vereinen,
die an Ihrem Grabe weinen!

I 1830 døde endnu en af sønnerne, Friedrich Wilhelm. Han var forblevet ugift. De sidste år havde han levet på Klusgård. Forinden havde han drevet en handelsvirksomhed i byen og var blevet formuende. Friedrich Wilhelm havde allerede skrevet sit testamente 9 år tidligere, den 15. dec. 1821. Formuen på over 15.000 mark tilfaldt nu broderen løjtnant Rønnenkamp og dennes ægtefælle Anna Catharina født Fries. Betegnende for Friedrich Wilhelms livsindstilling var den afsluttende bestemmelse: »Min begravelse skal ske under iagtagelse af den største

enkelhed og sparsommelighed, hver overflødig prunk skal undgås. Derimod skal præsten og kordegnen have god betaling, og til den stedlige fattigkasse skal der udredes 50 mark Hamburger grov Courant«. Med indledende ord fortalte den afdøde også, hvorfor han så tidlig havde oprettet sit testamente hos pastor Thomas Hoyer Jensen i Bov.: »Da mir, dem Endunterschriebenen Friedrich Wilhelm Rønnenkamp zu Clues, der plötzliche und unerwartete Tod meines geliebten Bruders Lorentz Heinrich Rønnenkamp im Herbst 1809 in noch frischem Angedenken ist ...«

Arvebeløbene gav mulighed for nye erhvervelser. I året 1824 blev løjtnanten ejer af stamparcellen til den tidligere kongelige ladegård Kragelundgård vestligst i sognet. Gården overtog han for kun 100 rdl. kurant efter den tidligere ejers konkurs, formentlig fordi han havde lånt ham penge. Men allerede lillejuleaften 1825 og med virkning fra 1. maj 1826 blev den solgt igen med alt inventar for 900 rdl. slesvig-holstensk kurant eller 1.440 rigsbankdaler sølv, 10 kvier og 6 okser, som gik på gården, hørte dog ikke med i handelen, men skulle tilbage til Klusgård.

Nogle år senere blev der den 22. august 1831 skrevet kontrakt med borger og kranfoged Hans Thaysen om et hus i Nørrefiskergade i Flensborg, beliggende mellem skibstømmermand Jürgen Christian Jürgensens hus på vestsiden og Asmus H. Noacks hus på østsiden. Købsprisen var 1.475 rigsbankdaler i sølv mønt.

På Klusgård var de fem piger blevet giftemodne, og én efter én fløj de fra reden. Hver gang stod brylluppet hjemme på Klusgård, og de fik alle et præsentabelt udstyr med på vejen. Mindst for 2.500 mark blev der udredt hver gang. Giftermålene betød, at der blev knyttet tråde mellem Rønnenkamp-familien og ligestillede storlandbrugere i Slesvig og Danmark. Godsejeren på Klusgård sørgede for, at svigersønnerne kom godt i vej på begge sider af Kongeåen. I dette sociale lag gik båndene tværs over Kongeåen – uden hensyn til dansk eller tysk – det var endnu den fælles dansk-tyske helstat. Christiane Nicoline blev 1832 gift med den danske landmand Carl Friedrich Lorenz Petersen. De levede på Follerupgård i Vejle amt, som løjtnanten havde overtaget kort efter broderen Lorentz Heinrichs død i 1809. Desværre fik de den sorg, at den unge brud døde allerede 1834 i sin første barselsseng. Søsteren Henriette Sophie valgte i 1835 proprietær Ludwig Ferdinand Holst til ægtemand. Han var født på godset Lütjenhorn ved Læk, og de overtog nu Follerupgård, som Holst drev lige til 1859.

Også Friederike Wilhelmine fik en landmand til ægtefælle. Bryllup-



Kragelundgaard ejedes 1824-26 af løjtnant Rønnenkamp på Klusgård. På billedet her fra 1864 har tegnelærer Lars Jensen Colberg gengivet gården sådan som den må have set ud før ombygningen. Privateje. Foto Lorenz Jacobsen.

pet med Carl Kayser fra Esmark stod i Bov i 1839, hvorefter Kayser overtog styret på Klusgård som forpagter. Adelheid Johanne holdt 1838 bryllup med forpagter Heinrich Maes. Han stammede fra Slesvig, hvor faderen Conrad Heinrich Maes var fysikus, og tjente nu som forpagter på hovedgården Marienberg ved Vordingborg. Senere kom de to til Ørstedgård ved Haderslev. Maes købte gården i 1842, godt hjulpet af sin svoger Christian Rønnenkamp og svigermoderen. Ejendommen var stor, og der var brændevinsbrænderi. Men Maes kunne ikke klare opgaven. Trods store lån og kationer fra svogeren gik det direkte mod konkursen i 1857. Det kom til at volde familien på Klusgård mange kvaler. Den sidste datter Lucia var blind og forblev ugift hjemme på Klusgård til sin død i 1845.

Børn, svigersønner og børnebørn sørgede for, at der blev liv på Klusgård. Gæster kom og gik. Det svarede faktisk til de forestillinger, som løjtnantens far, hospitalsforstander Christian Rønnenkamp havde haft, når han snakkede om, at slægtsgården skulle blive et samlende

midtpunkt for familien og et sted, hvor de kunne mødes med venner og bekendte.

Den første akademiker – advokat Christian Rønnenkamp

Som det var skik, skulle den ældste af løjtnantens fire sønner Christian engang i fremtiden overtage Klusgård. Han klarede sig fint på Latin-skolen i Flensborg, men viste ikke særlig interesse for alt det, som foregik derhjemme. Det bekymrede forældrene, men hans far trøstede sig med, at mange unge først skulle finde deres ståsted. Når tiden var inde, ville Christian nok alligevel tænke sig om. Som bekendt skulle »ung vin have tid til at gære«.

Til sidst måtte den gamle dog bøje sig for sønnens ønske om at studere retsvidenskab på universitetet i Kiel. Christians yngre brødre Georg Nicolaj og Friedrich Wilhelm gik derimod helt op i landbrug og søgte en uddannelse på gårde i Danmark. Men den førstefødtes ret til gården kunne der ikke rokkes ved.

Ved påsketid i 1821, på en solrig forårsdag, kørte Christian Rønnenkamp afsted mod Kiel sammen med nogle få skolekammerater, der ligesom han ville skifte over til universitetet. Hans mor havde været ret bekymret ved afskeden, og det havde ikke skortet på formaninger og gode råd. Sådan gik det med de fleste forældre, hvis sønner skulle studere i Kiel. Man havde hørt om, at der blev holdt mange sviregilder, ødslet penge bort, og at omgangstonen kunne være rå. Og farlige dueller var heller ikke så sjældne. Studenterne havde i disse tider deres egne æresbegreber.

Også Christian var beklemmt ved afrejsen. Afskeden med familiens huslærerinde »Gitte« havde været det sværeste for ham. Brigitta Friederici, datter af den velhavende købmand Christian Friederici i Flensborg, var ansat på Klusgård som huslærerinde for hans yngre bror Georg. Hun var lige fyldt 18, og Christian var blevet håbløst forelsket i hende, selvom han ikke havde fundet mod til at tilstå det.

Christian tilmeldte sig på universitetet og fandt et lille værelse i nærheden af torvet. Der var mange ting, som skulle ordnes. Ikke mindst måtte enhver i god tid betale honoraret til sin professor og lægge beslag på en plads. Som søn af en godsejer og officer og med en farfar, som havde været storkøbmand, skibsreder og hospitalsforstander, var Christian hjemmefra vant til gode omgangsformer. Nu blev han hurtigt klar over, at de mange rygter om studenterlivet langt fra var overdrevne. Studentergilder spillede en stor rolle. Ingen kunne holde sig udenfor, hvis han da ikke ville risikere at blive anset for »fej«,

med den følge at de andre studenter under forelæsningerne nægtede at sidde på samme bænk. De muntre studenterfester plejede at ende som sviregilder. Det skulle demonstreres, at man var et ægte mandfolk, og den, som kunne drikke det største kvantum øl på den korteste tid, blev udnævnt til »Bierkönig«. Denne værdighed fremkaldte undertiden lykønskninger også fra andre tyske universiteter, hvor studenterne bag efter prøvede at overgå den enestående præstation. Som nyankommet student var enhver forpligtet til at indbyde til det såkaldte »Fuchsgilde«, og da det blev hans tur, lagde Christian mærke til, at der i etablissementet fandtes et særligt værelse, hvis gulv var dækket med strå. Det kaldtes for »lazarettet« og tjente til hvileplads for de mange studenter, som »faldt under slaget«. Aftenen endte her for halvdelen af gæsterne. Nogle faldt blot i søvn, andre blev virkelig dårlige og måtte igennem de tilhørende ubehageligheder.

Dueller hørte til dagligdagen, selvom de officielt var forbudt. Efter studenternes særlige æresbegreber kunne selv den mindste uoverlagte bemærkning opfattes som en fornærmelse, der kun kunne »afvaskes med blod«. Under en meningsudveksling kunne det være nok at bruge ordet »dum«, for næste dag at blive overrasket af en opfordring til duel på sabel eller pistol. For en student var det næsten umuligt ikke at blive indblandet i dueller. Det skete også for Christian, men han slap dog med overfladiske skrammer – sådan blev der senere fortalt i slægten.

I det efterfølgende semester gik det dog galt. Modstanderens sabel strejfede hans næse, og til almindelig forskrækkelse havnede næsespidsen på græsplænen. Heldigvis havde hans sekundant åndsnærværelse nok til straks at sikre sig den afslåede legemsdel. Christian kom hurtigt på operationsbordet. Næsetippen blev syet på og kom på plads igen. Men hele sit liv måtte han leve med en lidt skæv næse – et minde om de stormfulde studenterår. For Christian gik det ikke så galt, som for en anden student, en boghandlersøn fra Göttingen. For ham endte en duel på krumme sabler med at han fik afhugget et stort stykke af næsen. Da det ikke lykkedes at få det på plads igen, blev han nødt til at rejse hjem til Göttingen med en voksnæse.

I auditoriet fulgte Christian nu regelmæssigt forelæsningerne i retsvidenskab. Men han hørte også mange foredrag af professorerne Dahlmann og Falk om hertugdømmernes historie. De to professorer havde deres egen udlægning. De skelnede skarpt mellem Danmark med »bi-landene« på den ene side og hertugdømmerne Slesvig og Holsten på den anden. Hertugdømmerne var for professor Dahlmann identisk

med et særligt »Vaterland«, og studenterne fik indprentet, at den danske konges arveret for Slesvigs vedkommende var en anden end i kongeriget. Det var her på universitetet i Kiel, at grundlaget blev lagt for den slesvig-holstenske »rejsning«. Mange år senere kom Christian Rønnenkamp ofte til at tænke på, at hans politiske interesse var vakt i studenterårene i Kiel, og at det var årsag til, at han senere endog blev en fanatisk fortaler for slesvig-holstenismen. I vintersemesteret 1822 tog Christian Rønnenkamp til universitetet i Berlin og året efter til Göttingen. Her oplevede han det stærke politiske røre blandt studenterne, som var imod de enevældigt regerende tyske fyrster og efterlyste frihed og medbestemmelse efter sejrene over kejser Napoleon.

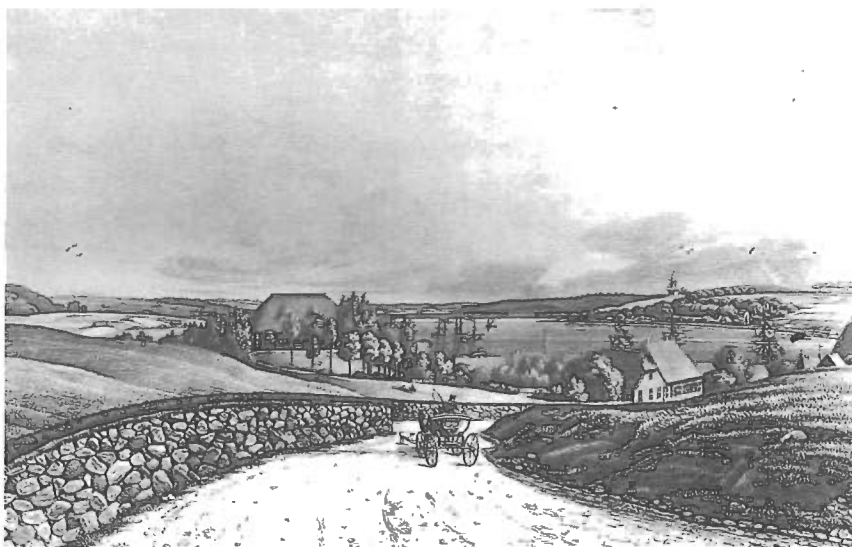
Endelig i 1825 havde han nået sit mål. På Gottorp slot i Slesvig aflagde han den juridiske eksamen, og året efter åbnede han praksis som advokat i Flensborg. I 1834 stod brylluppet hjemme på gården i Klus. Ungdomskærligheden Brigitta blev nu hans hustru, og de slog sig ned i Flensborg, først i Storegade, senere på Holm. I efteråret 1837 fødte Gitte en søn, som blev døbt Hans Christian. Søkende fik han ikke – i akademikerhjemmet var livet blevet et andet end i de foregående generationer.

Christian var nu etableret med egen advokatvirksomhed i Flensborg, og det tydede ikke på, at han kunne tænke sig senere at blive gårdejer på Klusgård. Men der kunne jo ske mange ting, og hans far syntes, at det nok var bedst ikke at presse på og afvente tiden. Christian havde mange jern i ilden.

Stænderforsamlingerne – gårdejer Rønnenkamp som politiker

På Klusgård var Hans Christian Rønnenkamp nu midt i 50-erne og en erfaren mand. Som landmand var han dygtig, og han tog sig tid til at føre dagbog. Her blev der plads til mange slags notater. Han nedskrev digte af Schiller, artikler fra landbrugstidsskrifter, betragtninger over moral og ægteskab og politiske betragtninger. Under en af rejserne til Follerupgård blev der plads til nedsættende kritik af de jyske bønder, som han dér lærte at kende.

En dag blev der brug for ham på et helt nyt område: Efter Napoleons nederlag havde de 35 suveræne tyske fyrster og fire frie byer i 1815 på Wiener kongressen dannet et løst statsforbund, »Deutscher Bund« med en forbundsdag i Frankfurt. Her fik også Holsten plads, selvom det var en del af den danske helstat. Den danske konge havde derfor en repræsentant i Forbundsdagen i Frankfurt. Alle tyske fyrster havde lovet, at deres land skulle have en stænderforfatning, og løftet



Vejen ned til Flensborg på lojtnant Ronnenkamps tid. Litografi af J.F.Fritz 1832. Städtisches Museum, Flensborg.

gjaldt også Holsten. Men Frederik den Sjette tøvede, for det kunne få vidtrækkende følger at give Holsten en forfatning. Hvad skulle kongen gøre med hertugdømmet Slesvig og med selve kongeriget Danmark, hvis Holsten fik en forfatning? Så ville der være tale om forskelsbehandling, og det ville uvægerligt føre til utilfredshed blandt undersåtterne – muligvis endog til uro.

Efter 1830 var kravet imidlertid ikke til at komme udenom. Juli-revolutionen udløste uro i Europa, og i Kiel dristede en tidligere embedsmand i Tyske Kancelli i København Uwe Jens Lornsen sig til at gøre opmærksom på forpligtelsen til at indføre en forfatning – og den skulle være fælles for Slesvig og Holsten. »Slesvigholsten« skulle have en fællesforfatning og området være i personalunion med Danmark. »Vi er kun fælles om kongen og fjenden«, var kernen af et skrift, som han havde forfattet og udgivet. Det var næsten oprørske tale, og det var oprørske at rette en sådan henvendelse direkte til befolkningen. Uwe Jens Lornsen måtte bøde for sin frækhed med fæstningsarrest.

Kravet om at indføre en forfatning i Holsten var imidlertid ikke til at komme udenom. Derfor bestemte Frederik den Sjette den 28. maj 1831, at der skulle dannes rådgivende »Stænder« både i Holsten, Slesvig og i kongeriget Danmark. Hvert område skulle have sin egen stæn-

derforsamling. Til dette formål blev kongeriget Danmark opdelt i to »stænderdistrikter«, et for øerne med sæde i Roskilde og et for fastlandet med stænderforsamling i Viborg, mens den holstenske skulle mødes i Itzehoe. Den 15. maj 1834 udkom »Stænderforfatningen«.

I hertugdømmet Slesvig skulle adelen (ridderskabet), godsejerne og den besiddende del af byernes borgere og bønderne vælge repræsentanter til den Slesvigske Stænderforsamling. Den blev på i alt 44 medlemmer med mødested i Slesvig by. Den nye stænderforsamling kom til at bestå af

5 godsejere,

17 »mindre landejendomsbesiddere«, dvs. bønder som ejede jord til mindst 3200 rigsbankdaleres skatteværdi

12 for købstæderne

2 for de blandede distrikter

4 ridderskabsmedlemmer

2 gejstlige, udnævnt af kongen

1 repræsentant for Universitetet i Kiel

foruden hertugen af Augustenburg, som fik en særstilling.

Disse bestemmelser om valg til stænderforsamlingen blev anledning til et oprin på Klusgård i sommeren 1834: En dag først på sommeren kom der gæster. Rønnenkamp var lige vendt tilbage fra en tur over markerne og stod oppe på den brede fritrappel, da en flot tospænder svingede ind på gårdspladsen. Det var tre af de solide bønder fra byens opland. Den ene kendte løjtnant Rønnenkamp ret godt. Han bød dem indenfor, og da fru Sophie Christine var kommet til, blev der budt på en forfriskning. De snakkede om vind og vejr, høstudsigterne og de dårlige kornpriser, hvad der var skik blandt bønderne. Så slap de tre gæster »katten ud af sækken«. De kom i et særligt ærinde. Efter det, som løjtnant Rønnenkamp nok vidste, skulle der først på efteråret afholdes valg til stænderforsamlingen i Slesvig. I en snæver kreds havde de holdt forberedende møder, og de var blevet enige om, at de gerne ville opstille ham som kandidat. Denne ærefulde opfordring kom faktisk bag på Rønnenkamp, og han lod forstå, at der sikkert var andre, som havde bedre evner til at varetage deres interesser. Men det endte dog med, at han gik med til at kandidere i 9. valgdistrikt, et af de 17. distrikter i Slesvig.

Den 18. oktober 1834 valgtes Rønnenkamp derpå med 185 stemmer ind i stænderforsamlingen, mens gårdejer H. Hansen fra Langballig blev valgt som hans stedfortræder. Rønnenkamps to modkandidater, de to gårdejere Hansen fra Langballig og Gregersen fra Hyrup,

havde før valget indtaget en meget nobel holdning. De havde overensstemmende erklæret, at hvis de imod forventning skulle opnå det største stemmetal, ville de afslå valget til fordel for Rønnenkamp, da han absolut var den værdigste blandt kandidaterne.

For Rønnenkamp meldte sig nu helt nye opgaver. Han måtte sætte sig ind i mange emner, hvor forbedringer var påkrævet og finde ud af, hvad der rørte sig i landet, og hvor skoen trykkede. Det var godt, at Georg, den næstældste af de tre sønner, lige var hjemme og på den måde kunne aflaste sin far og styre det meste på gården.

I foråret 1836 rejste Rønnenkamp nu rundt i sit valgdistrikt, som bl.a. omfattede Bov kirkesogn, Valsbøl, Vanderup, Oversø, Lyksborg, Husby og Rundtoft. Da han og konen efter de første møder sad ved morgenbordet og bladede i avisen, læste han med tilfreds mine: »Deputeret i det 9. landlige valgdistrikt i Hertugdømmet Slesvig, herr Rønnenkamp fra Klues, har afholdt møder med beboerne på tre forskellige steder i Husbye, Oewersee og Unaften, hvor de kunne fremsætte deres ønsker til den forestående landdag. Mange var mødt op i Husbye fra valgdistriktets østlige del. Denne frivillige folkeforsamling efterlod et dybt indtryk på hver af de fremmødte. Der var ingen tvivl om, at de forestående landdagsmøder ville være af stor betydning. Sagligt og med alvor drøftede de fremmødte deres ønsker og forhåbninger med deres deputerede. Flere petitioner blev vedtaget, bl.a. i forbindelse med den almindelige værnepligt, ophævelse af laugstvungen på landet, angående sportelvæsenet og forbedringer indenfor brandforsikringen. Med dyb taknemmelighed overfor den afholdte landsherre, som på ny har tilskyndet sine undersåtter til at tage del i de offentlige opgaver, med styrket tillid til deres højtærede parlamentsmedlem og med tak for hans bestræbelser på at gøre sig bekendt med sit valgdistrikts interesser, skiltes de fremmødte ...« Det var sandelig ord, som kunne glæde og styrke ens selvbevidsthed under de kommende møder i Slesvig, mente Rønnenkamp, da han havde læst det op for sin kone.

Endelig kom dagen, da stænderforsamlingen den 11. april 1836 tog fat på sit arbejde i Slesvig by. Mens kirkeklokkerne ringede, vandrede den festlige procession til domkirken. I spidsen gik hertugen af Augustenborg og kongens kommissarius. Derefter begyndte mødet på rådhuset. Indtil 30. juni blev det 58 møder, hvad der var ensbetydende med, at der blev holdt møde næsten på alle hverdage. Der blev stillet store krav til de delegerede, som skulle drøfte mange forskellige emner: Toldspørgsmål, jødernes rettigheder, nyordning af fattigvæsenet, almindelig værnepligt, så det i fremtiden ikke bare var bønderne, som

skulle til militæret, spørgsmål i forbindelse med penge- og bankvæsenet og meget andet.

For den kommende udvikling blev det af stor betydning, at mange parlamentsmedlemmer nu i stænderforsamlingen lærte at tage ordet. Ligesom gårdejer Rønnenkamp var de alle velhavende folk, og til deres stadige krav hørte sparsommelighed fra statens side, ingen skatteforhøjelser, formindskelse af de militære udgifter, men også lavere løn og lavere pensioner for statens tjenere.

I stænderforsamlingen i Slesvig var der i høj grad brug for politikere af format. Rønnenkamp blev én af dem. I hans alder var det et anstrengende arbejde, som stillede store krav til helbredet. Dette livsafsnit som delegeret i stænderforsamlingen i Slesvig blev også afslutningen på et spændende liv. Løjtnant Rønnenkamp døde den 1. april 1837 og fik, da han blev stedt til hvile, et stort eftermæle. Pastor Volquardsen indrykkede et smukt digt i Flensborgs ugeavis om den afdødes mange gode handlinger, og sammesteds kunne man læse et digt »Zum Andenken an den wackern Abgeordneten Rønnenkamp«:

Die in ihren tiefsten Nöthen
Hofnungsvoll auf Dich geschaut,
Und auf Deinen Muth gebaut,
Hast Du männlich hier vertreten.

Könnte man von allen Räthen,
Denen Volkesheil vertraut,—
Keine Klage würde laut,—
Sagen daß, wie Du, sie thäten.

Daß wir schmerzlich Dich entbehren,
Wird vom trüben Blick verkündet,
Sagen tausend heiße Zähren.
Denen, die Dir angehören
Näher, durch das Blut verbündet,
Mögen Tröstung sie gewähren.

G.

Advokaten og slesvig-holstenismen

Efter Hans Christian Nielsen Rønnenkamps død blev enken Sophie Christine boende på Klusgård – og her kom hun til at regere gennem 40 år. Hun overlevede alle andre og døde først i 1878. Advokat-sønnen



*Advokat Christian Rønnenkamp (1801-67).
Litografi af S.F.Fritz 1850. Gengivet efter
Sønderjyllands historie bd. 4 s. 211.*

Christian var jo aldrig gået så meget op i landbrug som faderen og kunne i hvert fald foreløbig slet ikke tænke sig at opgive advokatvirksomheden til fordel for gården. Han foretrak sin forretning i byen. Gården blev videreført i fælleseje mellem enken og børnene og i første omgang forpagtet til svogeren Karl Kayser, som var gift med søsteren Friederike Wilhelmine.

I 1841 begyndte et nyt afsnit for advokat Rønnenkamp. Ligesom sin far blev han indvalgt i stænderforsamlingen i Slesvig. I de følgende år optog det meget af hans tid. Han gik ivrigt op i det politiske liv og fandt vej ind i det slesvig-holstenske parti, som var dominerende i stænderforsamlingen. Det gik ind for, at de to hertugdømmer Holsten og Slesvig skulle knyttes tæt sammen og have størst mulig uafhængighed af Danmark.

Christian Rønnenkamp bekendte kulør. Ligesom sine fæller i det slesvig-holstenske parti lod han sig rive med af den revolutionære ånd og gik ind i arbejdet mod den danske stat. Den næsten jævnaldrende ven og kollega advokat Jürgen Bremer fra Flensborg var med til at præge hans tankegang. Bremer var den liberale slesvig-holstenismes meget aktive talsmand i Flensborg og blev indvalgt i stænderfor-

samlingen for Aabenraa og Ekernførde. Advokat Rønnenkamp markerede sig som en ivrig slesvig-holstener.

I urolige stunder kunne det imidlertid nok give ham anledning til overvejelser. For han havde på den måde skilt sig ud ikke blot fra de ældre generationers holdning, men også fra mange bekendte i hjembyen og fra slægtingene i Danmark. Han vidste, at hans farfar Christian Rønnenkamp, den driftige storkøbmand, senator og klosterforstander, altid havde været kongetro. Ganske vist havde sproget i familien været tysk. Dansk hørte man sjældent, undtagen fra bønder og skipperne nordfra. Men en patriotisk loyalitets-følelse havde hersket i familien. Ærefrygt over for kongen og øvrigheden og kærlighed til fædrelandet var ofte kommet for dagen. Trods det tyske sprog var den danske konge regenten, som alle ærede som landsfader. Derfor havde man glædet sig over de danskes tapre modstand mod englænderne i 1801 og havde stået sammen i krigsårene derefter. De mange dansk-patriotiske digte, som fremkom i årene omkring 1807, havde familien tilsluttet sig af fuldt hjerte. Og hans egen far havde været løjtnant og kommandør af kystmilitset.

Disse overvejelser voldte måske i begyndelsen sjælekvaler for den energiske advokat. Helt kunne han heller ikke glemme de materielle hensyn. I Flensborg var befolkningsflertallet jo dansk-loyalt. Det gjaldt ikke mindst de store købmænd og indehavere af handelshuse, som udgjorde en stor del af hans klienter. Men Jürgen Bremer havde talt overbevisende, og så havde advokat Rønnenkamp kastet de sidste betæneligheder over bord. Og når han først havde besluttet sig til at gå ind for noget, gjorde han det helt. Han fandt sin faste plads blandt de mest aktive slesvig-holstenere.

På Klusgård klarede svogeren Karl Kayser og søster Friederike Wilhelmine alt imens landbruget. Gården var stadigvæk et mødested for familiens talrige medlemmer, men også for venner og bekendte. Ind imellem kørte advokaten sammen med fru Gitte og sønnen Hans Christian med deres flotte hesteforspand ud til Klusgård, for at hilse på familien og se, hvordan det stod til. Samtaler med forpagteren viste, at en landmand måtte slås med langt alvorligere problemer og simpelt hen kunne føle sig forsvarsløs, når vejrguderne svigtede og truslen om misvækst eller om faldende kornpriser hang over hovedet.

Som passioneret jæger havde løjtnant Rønnenkamp med kongelig tilladelse altid drevet jagt på markerne i Klus og ved Nyhus sø. Sønnen fortsatte i samme spor. I 1840 fik han for 12 år lov til at drive den såkaldte »Unterjagd auf den Feldern der Dorfschaften Clues und Nie-

huus im Kirchspiel Bau«, som der stod skrevet i det flotte dokument. Betalingen var en årlig pagt på 32 rigsbankdaler. Dokumentet indledtes med alle kongens titler: »Wir Christian der Achte von Gottes Gnaden König zu Dänemark der Wenden und Gothen, Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn, der Dithmarschen und zu Lauenburg, wie auch zu Oldenburg etc. Thun kund hiemet —«

Jo, helstaten Danmark var mange ting, og netop ved dette satte advokaten sine spørgsmålstejn.

Advokat Rønnenkamp gik så meget op i det politiske arbejde indenfor og udenfor stænderforsamlingen, at det ind imellem faldt svært at klare opgaverne i advokatbureauet i Flensborg. Nerverne kunne være tyndslidte. Inderst inde bebrejdede han sig selv, at han ikke kunne overkomme det hele, og at han heller ikke havde tid nok tilovers til Gitte, hans opofrende hustru og til deres søn Hans Christian, som var fyldt 7 år. Det var foruroligende, at gælden på Klusgård nu var blevet betænkelig høj. For hans far havde det været en let sag at bygge gården. Han havde jo arvet mange penge, og i de første år var konjunkturerne gode. Først efter statsbankerotten og senere under landbrugskrisen i 1820'erne kom der vanskelige år, og det gik hårdt ud over den formue, som farfaderen havde nået at erhverve i fjordbyens glansperiode sidst i 1700-årene.

Arvedelingen mellem Christian Rønnenkamp og de mange søskende var også med til at lægge store byrder på gården. Man måtte lære at leve under usikre finansielle forhold, som bl.a. skyldtes flere ubehagelige veksler. Usikkerheden blev forøget, da advokaten kautionerede for sin svoger, proprietær Heinrich Maes på Ørstedgård. Her ventede truende tab i horisonten. Indimellem gav det ham søvnløse nætter. Ville det ende med, at han blev nødt til at sælge Klusgård for at undgå tvangsauktionen? Bedre blev det ikke af, at han selv aldrig havde været så god til at holde tilstrækkelig orden og disciplin i sin forretning og at skaffe sig et godt overskud.

Christian Rønnenkamp blev plaget af tunge tanker. Det hændte, at han havde fornemmelsen af at stå i en lang, mørk tunnel, hvor der ikke skimtedes lys forude. På én af de få hjemmeaftener i 1844-45 drøftede han situationen og de mange problemer med Gitte, hans gode ånd, som han ofte plejede at kalde hende. »Hvad skal der ske«, havde Christian spurgt, »hvis jeg går hen og dør?« Selvom han jo kun var 44 år, spurgte »døden« ikke efter fødselsattest og alder. Gitte prøvede at fordrive de mørke tanker og foreslog, at Christian skulle skrive ned, hvordan alt efter hans mening kunne

ordnes bedst. Det gjorde han så. Bagefter var det ligesom, der igen faldt mere ro over sindet.

Han gik ind på de triste dødsanelser, som optog tankerne og bad hende, hvis det virkelig skulle være Guds mening at kalde ham bort så tidligt, ikke at sørge for meget, men påtage sig opgaven at opdrage deres søn Hans Christian til et godt menneske. Sønnen pålagde han i sine afskedsord pligt til at være lydige og kærlige overfor sin mor. Sin gode ven, kollega og politiske meningsfælle, over- og landretsadvokat Jürgen Bremer, bad han om at stå Gitte bi og varetage hendes formue. Han gik også i rette med sig selv og lovede større ordenssans og mere flid, hvad advokatvirksomheden angik. Usikkerheden i den store kaution overfor svogeren, proprietær Maes i Ørsted, glemte han ikke og rådede Gitte til i dette tilfælde at fraskrive sig arven. Heldigvis viste det sig senere, at det ikke skulle gå så galt.

Gitte åndede lettet op, da ægtemanden efter nogen tid igen blev mere ligevægtig. Møderne i stænderforsamlingen krævede stadigvæk megen tid. Det var ikke bare møderne, han skulle også tænke på sit valgdistrikt. Her trådte han energisk frem og søgte at påvirke befolkningen i slesvig-holstensk retning. I stænderforsamlingen gik flertallet ind for, at hertugdømmet Slesvig, ligesom Holsten, skulle være medlem af det tyske forbund. Flensborg bys repræsentanter havde blot en anden opfattelse. De vidste godt, at denne politik ikke blev støttet af byens flertal. De var kongetro, ville ikke skære båndene over til Danmark og havde intet ønske om at blive tilsluttet Tyskland. Denne modvilje i Flensborg kunne Rønneknamp ikke overse, og han skjulte det heller ikke i Slesvig.

Rejsningen i 1848

Som tiden gik, voksede spændingerne. Opgøret var nu kun et spørgsmål om tid, og i det slesvig-holstenske parti var de førende mænd åbenbart indstillet på også at anvende magt for at nå målet. Advokaten vidste, at førende slesvig-holstenere rejste til Frankfurt og Berlin for at sikre sig militær støtte til frihedsbestræbelserne. I begyndelsen af 1848 døde Christian den Ottende. I februar udrød revolutionen i Frankrig, og kongen blev styrtet. Uroen forplantede sig ud over Europa. For det slesvig-holstenske parti blev det signalet til handling.

Ligesom mange andre i byen fulgte advokaten den politiske udvikling med spænding. Og begivenhederne lod ikke vente på sig: På et møde i Rendsborg havde de to hertugdømmers stænderdeputerede besluttet at sende en deputation til Frederik den Syvende med krav om

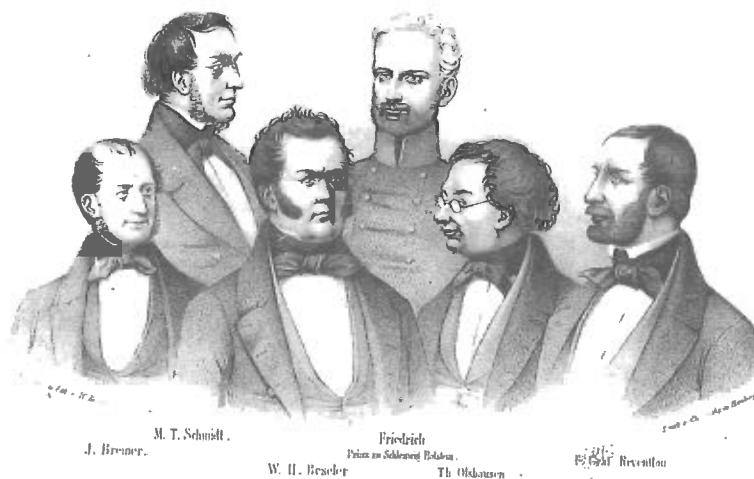
en fællesforfatning for Slesvig og Holsten og tilknytning til Tyskland. Planerne om at rejse sig mod Danmark var ved at blive en realitet.

Den 22. marts ankom delegationen på fem mand til København. To dage senere fik de regeringens afvisende svar: Holsten skulle have en fri forfatning, men det understregedes, at »man havde hverken ret eller vilje til at indlemme hertugdømmet Slesvig i Det tyske Forbund og tværtimod ville styrke dets forbindelser med Danmark.« Den 24. marts dannede ledende folk i det slesvig-holstenske parti derpå en provisorisk regering for Slesvig og Holsten og påstod i en proklamation, at den danske konge var i den københavnske folkebevægelses vold og ikke frit kunne træffe sine beslutninger. Regeringen ville i stedet slutte sig til den tyske friheds- og enhedsbevægelse. Hertugen af Augustenborg var straks efter Rendsborgmødet rejst til Berlin for at søge hjælp hos prøjserkongen Frederik Wilhelm IV, og den 24. marts havde denne erklæret at ville støtte slesvig-holstenerne. Samme dag overrumplede prinsen af Nør, som tilhørte den provisoriske regering, fæstningen i Rendsborg, hvor besætningen under falske påstande blev overtalt til at tilslutte sig hans tropper.

For advokat Rønnenkamp og hans fæller, der så sig i rollen som frihedskæmpere, var klokken faldet i slag. Dette havde de længe arbejdet henimod. Vennen Jürgen Bremer fik nu plads i den provisoriske regering, hvor han skulle tage sig af justits-departementet. Den 24. marts 1848, samme dag som den slesvig-holstenske provisoriske regering blev dannet, var der et offentligt møde i »Ratskeller« i Flensborg. Rønnenkamp greb initiativet og i egenskab af stænderdeputeret i Slesvig opfordrede han vælgerne i sit distrikt til at gribe til våben for at forsvare sig mod »fjenderne« af deres fædreland Slesvig-Holsten. Han kunne oplyse tilhørerne, at han allerede havde sendt bud til Rendsborg for at få udleveret 1.000 geværer med bajonet.

Agitationen bredte sig også ud på landet. Politiske agitatorer drog afsted for at hverve for »fædrelandskærlighed«, og de fremhævede, at der var brug for mod og beslutsomhed i den fælles kamp for frihed og selvstændighed. Christian Rønnenkamp sluttede sig i disse første revolutionsdage til agitatorerne. Han rejste rundt i sit valgdistrikt og opfordrede til at bevæbne sig og være med i »korstoget« mod Danmark.

Den 25. marts, dagen efter mødet i »Ratskeller« i Flensborg, var der indkaldt til møde i Rønnenkamps valgdistrikt. Han havde selv foranlediget mødet. I Husby kro gav han en udtømmende beretning om den dramatiske udvikling, og han fik de fremmødte til at underskri-



Den provisoriske regering i Kiel under Treårskrigen. Jürgen Bremer ses yderst til venstre.

ve en adresse med anerkendelse af den provisoriske regering. De fremmødte blev enige om, at vagtposter i hver kommune skulle beskytte og forsvare borgernes liv og ejendom mod det »pak«, som i de kommende dage muligvis ville rotte sig sammen. Præsten havde allerede henvendt sig til advokat Jürgen Bremer for at få våben fra Rendsborg.

Der blev også truffet forberedelser for at standse den danske hærs fremmarch i Angel. Flere steder dannedes der landstorm-afdelinger. Advokat Bremer fremskaffede og fordelte våben fra den overrumplede fæstning Rendsborg. Da gevæerne ikke slog til, blev der udleveret spyd. Således bevæbnet og forsynet med en god madpose drog afdelingen af »bondehæren« til kysten for at forhindre danskerne i at gå i land.

I Flensborg havde magistraten og deputeret-kollegiet ret overraskende den 26. marts anerkendt den provisoriske slesvig-holstenske regering, selvom et flertal af byens deputerede var dansksindede. Man vidste, at slesvig-holstenske styrker var på fremmarch fra Rendsborg, og der var rygter i omløb om prøjsiske tropestyrker, som efter sigende var nået frem til Rendsborg. Byskriver justitsråd Holm ville vide, at 40.000 prøjsere var i anmarch, og mange i Flensborg var allerede skrækslagne. Frivillige, deriblandt mange studenter, marcherede imens i ilmarch mod nord sammen med frafaldne danske soldater fra garniso-

nen i Rendsborg. Augustenborgeren og landsforræderen, prinsen af Nør, havde overtaget kommandoen, men han havde beordret andre anførere til at føre hæren nordpå, for at møde den danske hær. Mange unge studenter var i deres begejstringsrus bekymrede ved tanken om, at de muligvis ville nå frem til slagmarken alt for sent, når afgørelsen forlængst var faldet.

Den 9. april kom det så til slaget ved Bov. Mellem 10.000 og 11.000 danskere stod overfor 7.000 slesvig-holstenere. Det blev en dansk sejr. På Klusgård oplevede gårdens beboere synet af slesvig-holstenere på flugt i retning mod byens nordlige udkant. Mange medlemmer af den brogede hær havde i forvejen ikke haft det mindste begreb om, hvor megen gru ordet »krig« står for. Nu flygtede de i vild panik, og da de danske tropper rykkede frem over markerne ved Harreslev, var der unge studenter, som skrækslagne eller sårede krøb ind i tjørnehækkene af frygt for deres unge liv. De sidste blodige kampe udkæmpedes i Flensborg bys nordlige del. Da kampene var forbi, måtte mange bønder spænde for og køre over markerne for at bringe faldne og hårdt sårede bort fra slagmarken. Det blev en sørgelig dag for dem og for mange andre.

Den 4. april 1848 var prøjsiske tropper rykket ind i Altona og den 5. april i Rendsborg. Nordfra rykkede den danske hær efter det sejrige slag ved Bov frem til Dannevirke. Her kom nederlaget. I »Påskeslaget« måtte 12.000 mand danske vige for 30.000 prøjsere og slesvig-holstenere og trække sig tilbage til Als. Tyske tropper marcherede nu ind i Flensborg og besatte det sydlige Jylland.

Efter det danske udfald kom det i den følgende tid, den 28. maj og 5. juni 1848, til slag ved Dybbøl og Nybøl, hvorved danskerne holdt deres stillinger ved Dybbøl. Den 26. august 1848 sluttedes i Malmø en våbenstilstand på 7 måneder. Der skulle indsættes en fællesregering i Slesvig, og de fleste tropper fra begge sider skulle rømme landet.

Gennem fire måneder var skiftende politiske forhold således bølget gennem byen, og altimens virkede advokat Christian Rønnenkamp ikke bare som opmærksom iagtager. Han udfoldede – ligesom i stænderforsamlingen – stor aktivitet for slesvig-holstenerne og gjorde sig ind mellem bemærket ved en aggressiv holdning. Bag fronten søgte han at trække i trådene og at overbevise studenterne og de øvrige aktive deltagere om, at de med våben i hånd kunne kæmpe for en retfærdig sag, som var døden værd. Efter våbenstilstanden syntes slaget tabt, og det så ikke lyst ud for de ledende slesvig-holstenere i byen, som havde været med til at udløse opstanden. Rønnenkamp var én af dem.

Den store sjælekrise

Men netop på dette tidspunkt fik advokat Christian Rønnenkamp noget andet at tænke på, så alt det politiske pludselig måtte synes uvigtigt, ja, nærmest meningsløst. Ulykken var ude efter ham og sønnen. Gitte, hans hustru, som altid havde stået ham så utrolig nær, var blevet alvorligt syg og havde været sengeliggende i nogen tid. Selvom advokaten straks havde sendt bud efter én af byens bedste læger, fysikus Esmarch, som i øvrigt var en god partifælle, kunne denne åbenbart ikke finde ud af, hvad der var i vejen. Uro og bekymring greb ham. Siden den tid, da han blev plaget af dødsanelser, havde han følt trang til at gøre notater, når bekymringer trængte sig på. Derfor begyndte han nu igen at nedskrive de tanker, som bevægede ham, når han sad ved Gittes sygeleje. Det gav lidt håb og lettelse for smerten.

I dag ligger det næsten 150 år tilbage. Mange storme er brust hen over Flensborg fjord, over de flade marker, over bakkerne og skovene ved Klusgård. Mange spor er slettet, og det meste er gået i glemmebogen. Men optegnelserne, som genspejler advokat Rønnenkamps kvaler, er blevet bevaret sammen med andre dokumenter og optegnelser fra slægten. Som altid skrev han på tysk:

16. november 1848

»Det ligger nu mere end fire år tilbage i tiden, da jeg var overbevist om, at jeg snart skulle dø. Nu frygter jeg for at Gitte er dødssyg. Når min elskede ægtefælle tages bort fra mig, vil livet på denne jord være fuldstændig meningsløst.

Christian, min kære dreng, når det skulle ske – og du senere læser denne beretning – husk så, at det var din og min skytsengel, som har forladt os. Bare jeg kunne følge dig, Gitte, i graven. Men det kan jeg ikke. Jeg må leve i det mindste nogle måneder endnu. Når jeg har ordnet alt for Christian og familien, kan jeg måske være bekendt, til foråret at søge døden. Oh Gud, vær barmhjertig og bevar min kone. Eller kan det være meningen, at Gitte skal dø for at blive sparet for al den elendighed, som vi kan vente i den kommende tid?

17. november 1848

Gitte lever endnu, men det blev en søvnløs nat. Det bliver værre og værre med Gittes åndedrætsbesvær, og kræfterne svinder. Hvor gerne ville jeg – før hun går bort fra mig – fortælle, hvad jeg føler for hende. Men hun skal skånes så længe der bare er det mindste håb endnu.

18. november 1848

Gitte har heldigvis sovet lidt sidste nat, men hvor er hun blevet svag. Kunne jeg bare beholde dig og takke for al din kærlighed og opofrende troskab.

19. november 1848

Igen er en dag gået og stadigvæk den knugende angst. I går aftes var der en lille bedring, men natten gik igen uden søvn. Selvom du ikke kan udtale dig om det, Gitte, aner jeg, hvad der foregår i dine inderste tanker. Selvom du er alvorligt syg, gør du dig store bekymringer om os og tænker stadigvæk på dine pligter. Det rørte mig dybt, da du i går ønskede, at en kuffert med linned, som har stået pakket siden i sommer, da vi tænkte på flugt herfra, under dit opsyn skulle ordnes bedre. En kort tid var vi to alene. Vi talte kun lidt sammen, eftersom det falder Gitte så svært, men vi forstår hinanden også uden mange ord. Jeg sagde, at vi sagtens kunne leve under simple forhold og alligevel være lykkelige, bare du var rask igen. Oh, kære Gud i himlen, når du virkelig er menneskenes kære far, så bevar mig min Gitte. Jeg har måttet bøde svært for min skyld, men døm mig ikke til at blive alene tilbage her på jorden, uden hende, som betyder alt for mig. Gitte elsker livet og jeg beder dig, lad denne kalk gå os forbi, så vi ikke skal tømme den.

Hvis Gitte kommer til kræfter igen – og såfremt der ikke bliver fuldstændig fred med Danmark – vil vi ved udgangen af februar forlade byen. Muligvis flygter vi så til Plön, hvor der nok vil være ro og sikkerhed.

23. november 1848

Der er ikke sket en bedring i Gittes tilstand. Det ville være frygteligt, hvis vi skulle miste hende. Jeg må ikke opgive håbet og vil forberede flytningen til foråret.

27. november 1848

Om morgenen hørte jeg, at Gitte havde haft den bedste nat i lang tid. Men i dag siger hun, at hun ikke kan tale, og hun skriver alt ned på små sedler. Christian er også syg. En ulykke kommer sjældent alene. Hvad venter der mon endnu på os? Det ligger foran mig at gøre en ende på det hele.

30. november 1848

Det tyder på, at lægen ikke har opgivet Gitte. Han prøver nu med en anden slags medicin. Gud i Himlen! gør, at det bliver godt igen! I går kom Christian grædende til mig og var dybt bekymret over sin mor. Jeg, som selv er utrøstelig, forsøgte at trøste ham. Helst ville jeg dø sammen med Gitte, men jeg skal naturligvis tænke på drengen, som ville savne mig. Jeg må slutte – tårer, tårer ...

2. december 1848

Hvad jeg har frygtet, er nu blevet til vished. Gitte, min hjertensgode Gitte, er død. I går døde hun i morgenstunden så hurtigt, at man ikke kunne tilkalde mig rettidigt. Hun var allerede bevidstløs, og hun bliver koldere under mine kys, og mens jeg holder hende i mine arme. Min gode ånd har forladt mig. Men jeg vil kæmpe mod alt det onde og handle i overensstemmelse med Gittes synspunkter. Christian græder og klager sammen med mig ...

4. december 1848

Gitte, du gode sjæl, hvorfor har jeg først forstået dig helt og elsket dig så højt, da du blev alvorligt syg, og da ulykken slog til? Hvor tappert har du båret dine lidelser, med hvilket mod. Ofte har jeg været uretfærdig overfor dig, men mit hjerte har altid slået for dig. Det eneste jeg nu kan gøre, er at holde dit minde i ære. I går har jeg købt et gravsted på kirkegården, hvor du skal stedes til hvile, og hvor jeg og Christian engang, måske snart, vil blive forenet med dig. Din grav skal være uforstyrret og plejet af kærlig hånd. Et jerngitter skal omgive den og beskytte mod alle uvedkommende. Hvad er det næste jeg skal ordne? Jeg vil bede din og min mor om at lave en opstilling over vore ting, bl.a. sengetøjet og vort linned, sølvgenstande, porcellæn og krystal. Det skal opbevares til Christian som arvedel efter hans mor og pakkes ned i kasser, kufferter og skabe. Jeg føler mig lettet nu, da jeg har skrevet dette ned. Hvis jeg bliver overrasket af døden, vil man finde disse blade, og alt vil blive ordnet med Bremers hjælp.

Jeg må nok acceptere mors tilbud om at blive hos os, selvom jeg har visse betænkeligheder. Vi har ofte snakket om de mange problemer, som mors ophold på Klusgård har medført for forpagteren, min svoger Kayser og min søster Wilhelmine, idet Klusgård derved bliver en stor samleplads og et tilflugtsted for samtlige familiemedlemmer, og der derved foranlediges store udgifter.

Fremover må vi indskrænke os og være sparsommelige. Gæstfrihed

som hidtil er der ikke råd til. Jeg må ikke mere dagligt drikke vin, selv om jeg måske endnu en kort tid har brug for en beskeden mængde. Jeg vil fuldstændig holde op med det politiske arbejde. Siden jeg begyndte med det, har alt taget en ulykkelig vending for mig. Jeg vil prøve at standse formueforfaldet, som familien trues af, og som Maes hovedsagelig er skyld i. Det skal ske ved orden, sparsommelighed og hårdt slid. Jeg vil kun leve for vore familiemedlemmer, min kære kone – handler jeg så i din ånd?

6. december 1848

Da jeg i går stod i begreb med at gå til Klus, hørte jeg krigslarm. Det forvirrede mig i en sådan grad, at jeg glemte alt, også at besøge din grav.

12. december 1848

Jeg har kun fået udrettet lidt. Jeg må foretage mig mere, være uophørligt aktiv, som Gitte. Mor er heller ikke gået i gang med at ordne Gittes ting. Mine tanker kredser altid om Gittes død. Måske blev hun taget fra os, fordi der kun er triste ting tilbage, som venter os.

Hvad skal jeg gøre? Skal jeg kun tænke på, hvis der bliver krig igen, at sikre mig et roligt ophold her i byen, eller skal jeg med alle mine kræfter, legemlige og åndelige, gå ind for vor sag? Jeg må spørge mig selv, om det førstnævnte er muligt – og hvordan det kan ske uden at blive genstand for skam ...

14. december 1848

Efter længere tid gik jeg i går igen til Klus. Hvordan skal jeg ordne alle forhold, så det ikke strider imod redelighed og ære? Mon det ikke ville være den bedste løsning at skrabe så mange penge sammen som muligt, for at forlade Europa?

16. december 1848

I går har jeg ikke fået skrevet noget, min gode engel. Men jeg var dog ved din grav. Hvad er bedst at gøre for mine kære? Jeg hører også andre sige, at det nok ville være bedst at forlade byen. Der findes nok ingen anden udvej end at låne så mange penge som muligt på Klusgård og at bringe alt i sikkerhed over Elben. Bare du, Gitte, var hos os, sund og kraftig som før i tiden, ville vi nok i fællesskab træffe den rigtige afgørelse.

20. december 1848

Jeg vil gøre alt for at være økonomisk og spare. Men jeg savner ro i sjælen.

24. december 1848 – juleaften

Sidste år pyntede Gitte og jeg juletræet – nu er alt trist og øde. Jeg sidder her ensom og i nedtrykt stemning. Kathrine bringer kaffen. Jeg lægger mærke til, at hun har tårer i øjnene. Muligvis er det hende, som forstår mig bedst. Med mor går det ikke. Jeg kan ikke holde det ud længere. Himmel – hvilken uorden hersker. Ingen hensyntagen mere!

10. februar 1849

Længe har jeg intet skrevet. Men i dag, på din fødselsdag, må jeg skrive til dig. Du kærlighedens og troskabens gode ånd. Det har været godt for mig, hver eneste dag, at gå til kirkegården og ved din grav mindes hvad jeg har lovet dig og den lykkelige tid, da vi var sammen. Mine tårer er flydt i dag og vil fortsætte ...«

Tiden gik, og livet var blevet tomt for advokat Christian Rønnenkamp siden Gittes død.

Fredsforhandlingerne mellem Danmark og prøjserne sneg sig afsted, indtil de endte uden resultat. Den 3. april 1849 blev krigen genoptaget. Den tyske forbundshær med 65.000 mand under general Bonin lå foran Fredericia. Et dansk overraskelsesangreb fra fæstningen den 6. juli 1849 endte med dansk sejr. Efter stormagternes krav afsluttedes den 10. juli 1849 en foreløbig fred mellem Danmark og Prøjsen. Slesvig-holstenerne var ikke blevet spurgt om deres mening og blev holdt udenfor. De var skuffede og følte sig snydt og ladt i stikken af prøjserne.

De trufne overenskomster gik ud på, at hertugdømmet Slesvig nu skulle forvaltes »i den danske konges navn«, med én repræsentant fra dansk og én fra prøjsisk side med sæde i Flensborg. Både de danske og de prøjsisk-slesvig-holstenske tropper skulle rømme landet, og svenske tropper skulle rykke ind i byen.

To brødre

Advokat Rønnenkamp var nu ikke som før med i første række. Han var ganske vist medlem af den slesvig-holstenske landsforsamling, men han udeblev til mange møder. Sidst på året 1849 vekslede han breve med sin yngre bror Georg i Danmark, fordi der skulle ordnes nogle

ting på Klusgård, og broderen ønskede sin arveandel udbetalt. Georg var i de forløbne år blevet en dygtig landmand og forvalter af fire store gårde under godset Bregentved på Sjælland. Modsat broderen i Flensborg var Georg under den årelange strid mellem Danmark og slesvig-holstenerne forblevet kongetro ligesom faderen og farfaderen havde været det. Han stod på Danmarks side og fordømte det, som var sket i hertugdømmet Slesvig, som et oprør mod kongen og fædrelandet Danmark. Men blodets bånd var alligevel så stærkt, at slægtskabet viste sin kraft selv i disse splittelsens år. Den danske godsforvalter og den slesvig-holstenske advokat var trods alt brødre. Brevene mellem de to giver derfor et glimt af konfliktens skrammer på den gamle helstatsfamilie, og af det som fortsat bandt dem sammen.

En af de sidste dage i december 1849 kom der brev fra Sjælland. Advokaten fik svar på sit sidste brev: »Kære broder«, skrev Georg den 25. dec. 1849 på tysk fra Juellinge ved Køge, »du har nok længe ventet at få svar på dit brev af 7. november. Jeg har imens fået pengene udbetalt, og afståelseserklæringen angående Klusgård får du nu tilbage. Som du også nævner, er det imellem os brødre faktisk overflødigt. Selvom jeg derved nu er skilt fra Klusgård, vil forholdet til gården og til jer altid være det samme som før, så længe jeg lever. Du skal aldrig være i tvivl om, at jeg altid vil være din trofaste broder Georg, som til hver en tid vil være parat til at yde hjælp, hvor det er påkrævet.

Du skal ikke høre klagesange fra mig, og i grunden har jeg heller ikke mindste anledning til at klage. Hvis bare denne ulyksalige strid mellem hertugdømmerne og Danmark ville være slut, ville jeg sikkert kunne nyde mine øvrige dage i fred. Men disse ulyksalige forviklinger gør, at man ikke kan føle sig godt tilpas. Men, kære broder, vore synspunkter i denne sag er så forskellige, at det nok er bedst, slet ikke at berøre dette emne. Min daglige bøn til Gud skal derimod være, at denne strid snart vil være bilagt, så vi igen kan komme sammen i fred.

Jeg er altså i mellemtiden flyttet fra Bregentved og har nu installeret mig her på Juellinge og forvalter foreløbig også Mariehøj, Tryggevejle og Alslevgård, altså fire gårde med et areal på 2.000 tønder jord. Min titel er ganske enkelt forvalter. Har en gage på 1.000 dalere, 16 tønder korn og 8 læs brændsel. Mit hus har jeg fået indrettet så godt som muligt. Når der først er fred i landet, håber jeg, her at kunne hilse på dig.

Du spørger, om jeg kan finde plads til Lewine og Wilhelm. Det vil nok være svært under de øjeblikkelige forhold, og jeg vil ikke anbefale nogen fra hertugdømmerne at komme hertil. Fra Jette på Follerupgård

har jeg gode efterretninger. Hun var bekymret over tilstanden i Ørsted. Det synes som om svoger Maes er en undtagelse fra hele familien, idet han, siden den politiske uro begyndte, ikke har ladet høre et ord fra sig, og jeg derfor næsten må antage, at han ikke vil vide af os. Min mening om Maes er, at hvis han var her, ville han være lige så ivrig dansk som nu det modsatte. Han er et godt menneske, men i høj grad letsindig.

Svoger Holst har i dag betalt mig renterne. Han er en prompte mand, som man kan regne med.

Se til, at vi snart får fred og lev vel, bedste broder.
Med hjerteligste hilsener til alle
din trofaste broder Georg«

På flugt

Tiden gik. Den 2. juli 1850 blev der – igen uden medvirken af slesvig-holstenerne – sluttet fred mellem Danmark og Prøjsen.

Slesvig-holstenerne håbede alligevel på fortsat militær støtte sydfra, og i sommeren 1850 fortsatte de krigen på egen hånd. Den 17. juli rykkede danske tropper ind i Flensborg. En slesvig-holstensk hær på 34.000 mand under den prøjsiske general Willisen gik over Ejderen og stod overfor danskernes 40.000 mand under general Krogh. Den 24. og 25. juli 1850 udkæmpedes det blodige slag på Isted hede, som endte med, at de slagne slesvig-holstenerne måtte rømme slagmarken og trække sig tilbage. Den slesvig-holstenske hær blev opløst i januar 1851, og samme skæbne overgik også den slesvig-holstenske regering. Prøjsiske tropper besatte Holsten, og Danmark var igen herre i landet indtil Ejderen.

Afregningens time var kommet. For advokat Christian Rønnenkamp var der ingen grund til at se lyst på fremtiden. Nu gjorde han alvor af flugtplanen. Den 18. august 1850 meddelte han sin afrejse i avisen og bad sine klienter søge hjælp fra anden side. Han rykkede ud af sin bolig i Katsund og søgte sikkerhed i Altona. Det var en skuffet mand, som flygtede – skuffelse og bitterhed over for prøjserne, forbundsfællerne, hvis militære støtte slesvig-holstenerne havde fået tilsagn om, men som havde svigtet, da det gjaldt. Mange slesvig-holstenerne havde det på samme måde som Rønnenkamp. De følte, at de var blevet svigtet af prøjserne, som – uden at spørge dem – havde forhandlet med danskerne om våbenhvile og fred og ladt dem alene i det sidste slag på Isted hede.

De følte sig snydt og forrådt. På Rønnenkamp-familiens vægge hang

Vermischte Anzeigen.

Da ich genöthigt bin für einige Zeit zu verreisen, so habe ich nicht unterlassen dürfen, hievon alle Diejenigen, welche in irgend einer Beziehung mit mir zu thun haben, in Kenntniß zu setzen. Die Geschäfte für die Gottb. u. Anna Hansenschen Stiftungen und das Hospital, hat Herr Bürgermeister Lorenzen die Güte während meiner Abwesenheit für mich zu besorgen. In den mir anbetrauten Rechtsachen, habe ich solche Veranstaltung getroffen, daß ich erwarten darf, meine Mandanten vor Rechtsnachtheilen bewahrt zu haben.

Wer sonst gewohnt oder berechtigt ist, meinen Beistand mit Rath und That in Anspruch zu nehmen, wird sich bis zu meiner Rückkehr behelfen müssen.

Etwanige nothwendige Mittheilungen für mich, bitte ich in meiner Wohnung abzugeben, woselbst auch die, nicht das Hospital oder die Hansensche Stiftung betreffenden Zahlungen, gegen Quittung werden empfangen und kleine laufende Zahlungen für mich geleistet werden. —

Flensburg, den 18ten August 1850.

E. Rönnekamp, Adv.

*Med dette inserat i Flensburger
Wochenblatt den 21. august
1850 meddelte advokat Chri-
stian Ronnekamp, at han for-
lod byen.*

der portrætter af Uwe Jens Lornsen og den augustenburgske kronpræ-
tendent, og i familiens poesialbums blev der indskrevet digte i slesvig-
holstensk ånd, hentet fra aviserne. Da den bayerske general von der
Tann, lederen af de tyske hjælpetropper 18. juni 1848 fik overrakt en
»Ehrendegen« hed det:

Von der Tann nimm diesen Degen
Dir das Schwert, das unsererwegen
Deine Hand gezückt.
Schleswig-Holstein hat erglühend
auf die Klinge feuersprühend
seines Dankes Kuss gedrückt.

Og da de tyske tropper måtte vende hjem var tonen sådan:

»Ihr ziehet heim, wo sind die Siegeskränze?
Was senkt ihr eure Fahne trauergleich?
Wo blieb der Jubel eurer Schlachtgesänge?
Warum ist euer Blick so ernst und streng?
Ihr zieht doch heim an Sieg und Ehren reich.
Ein höhrend Spiel hat man mit euch getrieben,
zum Scheinkrieg rief man euch von Haus und Herd,
von Weib und Kind und allen euren Lieben,
und uns ist nichts von eurem Sieg geblieben,
was eines einzgen Tropfen Blutes wert ...«

Nu sad Rønnenkamp i Altona. På toårsdagen for konens død den 1. december 1850 måtte han i sin dagbog notere triste tilbageblik. Han længtes efter hjemstavnsbyen, efter slægtninge og venner og savnede sine køreture og regelmæssige besøg på Klusgård. Efter det dybe fald var han blevet en bitter og skuffet mand. Når han i skumringstiden stod ved vinduet og kiggede ned på storbyens travle liv, kunne han godt komme i tanke om et digterord, som han huskede fra skoletiden:

»Ans Vaterland, ans teure schliess dich an,
das halte fest mit deinem ganzen Herzen.
Dort sind die starken Wurzeln deiner Kraft,
denn draussen in der fremden Welt stehst du allein,
ein schwankes Rohr, das jeder Sturm zerbricht ...«

I de sene aftentimer sad han ofte alene i stuen ved det matte lampeskær. Så vendte tankerne tilbage til de ulyksalige hændelser, før han forlod hjemmet. Mange ting havde han fået på afstand. De store ord om »frihed og ret« og »tyrannerne«, som han i studentertiden havde hørt i Kiel og Göttingen – og som senere også hørte til på forsamlinger i hans valgdistrikt og ikke var ukendte i stænderforsamlingerne, lød i mellemtiden ret hule og tomme. Her i det fremmede meldte sig hos advokat Rønnenkamp ind imellem tvivlen, om han var slået ind på det rigtige spor. Hvorfor havde han opført sig så fanatisk og var gået så langt som til at rive rød-hvide nationale mærker fra børnenes huer? Hvorfor havde han haft så travlt med at organisere 1.000 geværer med bajonetter og begejstre andre for at kæmpe og dø på slagmarken. Hvorfor var han ikke – ligesom

broderen Georg og ligesom faderen og bedstefaderen – forblevet tro overfor kongen og fædrelandet?

Men et vist håb var der. Den danske konge gav straks i 1850 håb om mildhed. Der skulle vises overbærenhed mod alle, som vendte tilbage til »den undersåtlige pligt«. I Flensborg var alle dog ikke enige i en sådan kurs. Der blev uddelt en brochure af ukendte forfattere. De beskæftigede sig med det aktuelle emne: Hvem skal benådes, og hvem skal straffes? Den umiddelbare anledning var et rygte, som var sat i omløb i byen, og som gik ud på, at kongen havde lovet en amnesti, som kun skulle udelukke 22 af de argeste forrædere.

Afregnes skulle der, og hvad advokat Christian Rønnenkamp angik, så huskede brochurens forfattere simpelthen det hele. De mindede om, at advokaten så tidligt som den 24. marts 1848 under det store møde i »Ratskeller« i Flensborg havde opfordret de fremmødte til at bevæbne sig for at forsvare deres truede hjemstavn mod danskerne, »landets fjender«. Jo, han havde endog prælet med, at han havde sendt bud til sin gamle ven advokat Jürgen Bremer, som var medlem af den provisoriske regering. Han havde bedt Bremer om hurtigst muligt at sende 1.000 geværer med bajonetter fra Rendsborg. Men – berettede brochuren – denne kujon var bagefter selv blevet hjemme og var aldrig blevet set på slagmarkerne. Der kunne ikke være tvivl: »Rønnenkamp havde været én af de værste og mest aggressive til at stifte ufred og starte krigen«. Der kunne nævnes mange eksempler. Da prøjserne og slesvig-holstenerne blev trukket bort fra byen for at blive afløst af svenske tropper, havde advokaten opført sig, som om det var ham, som nu var udnævnt til politichef. Når han mødte glade små drenge af byens danske flertal, havde han skældt dem ud og revet de rød-hvide nationale mærker fra deres huer. Der kunne slet ikke være delte meninger om, at en mand som Rønnenkamp, en sådan »Dänenfreser«, ikke burde falde ind under amnestien.

Men kongen tænkte anderledes. Den 10. maj 1851 udkom patentet om amnesti. Kun 33 skulle være udelukket, deriblandt Rønnenkamps gode ven Jürgen Bremer. Selv fik han mulighed for at vende tilbage som privatmand, efter ansøgning. I marts måned året efter faldt kravet om ansøgning også bort. Kun 21 – deriblandt Bremer – var fortsat udelukket fra amnestien.

Christian Rønnenkamp tog mod tilbudet og allerede i forsommeren 1852 var han tilbage i hjembyen. Han flyttede igen ind i sin gamle bolig i Katsund ved Søndertorv. Men det skete som privatmand. Sin praksis måtte han lade hvile. Fremover skulle Klusgård alene give det



Indtil 1899 var Nikolai-kirke afgrænset af buse både mod øst og syd. Gadestykket nd for kirkeens kor, mellem Holm og Søndertorv, ved Katsund. Her boede advokat Cbr. Rønnekaup fra 1840'erne og indtil sin død. Foto Th. Thomsen. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

nødvendige til dagen og vejen. Langt om længe fik han derfor afviklet formuefællesskabet med sine søskende og blev også formelt indskrevet som gårdens ejer. Og så måtte han skifte titel. Med græmmelse så han sig nu omtalt som »vormals Advocat und Notar« – og i stedet blev han anført i Flensborgs adressebog blot som »Hofbesitzer zu Clues«. Længere rakte amnestien ikke under det nye danske styre.

Klusgård i 1850'erne

I året 1837, da advokat Rønnekaup efter faderens død overtog gården i fællesskab med sine søskende og stedmoderen, havde den gamle frue – »bedstemoder Rønnekaup«, som hun kaldtes – fået en aftægtskontrakt. Siden kunne hun gennem over 40 år leve som enke under betryggede forhold på Klusgård. Kun lige efter Gittes død var hun flyttet ind til byen, fordi hun ikke ville lade sønnen og Hans Christian alene med deres sorg. På gården sørgede svoger Kayser for driften indtil sin død omkring 1850.

I 1855 blev aftægten sikret i en kontrakt – og den var god for

hende. Foruden køkken, kælderrum og spisekammer havde hun fået overladt 6 stuer af forskellig størrelse. Hun kunne bruge vaskehuset og bageovnen, og en del af parken hørte også med til hendes private område. Årligt havde hun krav på 4 tønder rug, 2 tønder byg, 2 tønder boghvede og 2 tønder gode spisekartofler. Desuden hver uge 4 pund smør, daglig 3 – 4 kander mælk, hvert år en halv gris, som mindst skulle veje 9 lispund, en fjerdepart af hver kalv, som blev slagtet på gården og en trediepart af fjerkræet. Sønnen havde også sørget for, at den gamle dame ikke skulle fryse: Hvert år fik hun 5 læs brænde og 25.000 tørv af god kvalitet. Intet var glemmt: Kornet skulle gratis transporteres til møllen, og når den gamle dame blev syg, skulle lægen hentes i byen. Der var også draget omsorg for, at hun ikke kom til at kede sig: Hver uge skulle de køre hende ned til byen, så hun kunne ordne indkøb og besøge gamle veninder. Derudover kunne hun hver måned glæde sig til en køretur på to mil og fire gange årligt endog til en dagsrejse. Hun havde krav på »et godt spand heste og en pålidelig kusk.« Folk skulle sandelig kunne se, at det var løjtnant Rønnenkamps enke, som var undervejs!

Da Chr. Rønnenkamp skrev under på aftægtskontrakten for sin stedmor, blev værdien vurderet til 3.200 rigsdalere. For gården og forpagteren var det rigtignok en stor belastning. Hun samlede jo hele familien om sig. Husstanden var stor. Allerede 1840'erne havde det været klart, at gården vanskeligt kunne bære at underholde så stor en familiekreds.

Folketællingen 1855 giver et anskueligt billede af den store husstand. Først var der »bedstemor Rønnenkamp« og en af hendes slægtninge. Dernæst Karl Kayser's enke med svigermor og to børn samt deres to tjenestefolk. Så kom den nye forpagter Friedrich Wilhelm Rønnenkamp, hans kone Lewine født v. Knuth og deres to børn samt konens søster komtesse Juliane Marie v. Knuth. Og endelig var der en skriver samt 6 tjenestefolk.

Christian Rønnenkamp var ret tidligt blevet klar over, at hans egen søn ikke ville fortsætte i hans spor som advokat. Livet i byen og tørre paragraffer kunne ikke friste sønnen. Han ville være landmand og, når tiden var inde, overtage slægtsgården. På Klusgård havde Hans Christian altid været velkommen hos faster Wilhelmine og forpagter Karl Kayser, og det fortsatte da onkel Friedrich Wilhelm trådte til som forpagter. I 1850 blev onkelen gift på Klusgård, og den tilkommende var ovenikøbet adelig, komtesse Lewine v. Knuth, datter af jagt- og forstjunker Cay Ernst Chr. Ulrich greve af Knuth. Ligesom Georg

havde brudgommen en tid været forpagter på en større gård på Sjælland. Den 10. juni 1854 blev forpagtningskontrakten undertegnet af de to brødre inde i Flensborg.

Kontrakten blev suppleret med en opstilling på 6 sider over »samtlige levende og døde ting på gården med angivelse af hver enkelt genstands værdi«. Denne fortegnelse gav et spejlbillede af livet på gården. De to lejligheder, der var bestemt til »bedstemor Rønnenkamp« og »madame Kayser«, blev lige så lidt som damernes rettigheder berørt af aftalerne. Det bestemtes bl.a., at forpagteren havde krav på at kunne grave 300.000 tørv årligt »efter anvisning«, og deraf skulle han levere deputatet til madame Rønnenkamp og madame Kayser, altså til sin mor og søster.

Friedrich Wilhelm overtog gården med alt inventar, og efter kontraktens ordlyd fik han også udleveret »hele forrådet af brød-, malt- og grødkorn, røget flæsk, kød og pølser, som skulle tilbageleveres, når det var slut med forpagtningen, efter samme mål og vægt og i god kvalitet. Til den tid skulle alle levende og døde ting tilbageleveres. Med de 40 malkekøer, 9 heste, får, grise og fjerkræet var Klusgård stadigvæk en af de største gårde på egnen. Der skulle mange plove til for at bearbejde jorden, som blev dyrket med boghvede, rug, byg og kartofler. På skæringsdagen blev der registreret 8 plove, fire af dansk og ligeså mange af engelsk type.

Også angående gårdens drift overtog forpagteren særlige forpligtelser: Han skulle som hidtil holde 40 malkekøer, fortsætte med smørleveringer til byen, overholde kontrakterne med gårdens kunder og behandle smørret med stor omhu. Ved udformning af de 24 paragraffer havde advokat Rønnenkamp været opmærksom på de mindste detaljer. Her kan blot nævnes, at der hvert år skulle bruges 35 læs møg pr. tønde jord. Såfremt der var for lidt på gården, skulle broderen købe de manglende læs. Men retfærdigt skulle det gå til: Blev der brugt mere end de 35 læs møg, kunne han regne med en godtgørelse. Dog skulle der foretages kontrol, før det hele blev pløjet ned. Til jordforbedring skulle der hvert år bruges 100 læs kompost.

Før i tiden havde der været problemer med naboer, som havde for vane at anlægge egne fodstier tværs over gårdens marker for at afkorte vejen. Det skulle det være slut med. Nu blev der aftalt, at »utilladelige fodstier« skulle fjernes ved at anbringe forhindringer. God og tilstrækkelig produktion af mælk og fremstilling af smør og ost var så at sige gårdens livsnerve. Derfor skulle forpagteren hvert år erstatte fire af de ældste og dårligste malkekøer med gode, unge køer.

Advokaten var nu kommet godt op i årene. Han nærmede sig de tres, og sønnen Hans Christian var lige fyldt syvogtyve. Sønnen var glad for livet på gården og trivedes i familiekredsen. Han var indstillet på at overtage Klusgård om nogle år. Men én af de første dage i september 1858 fik Hans Christian Rønnenkamp et brev på tysk fra sin fader, som gav ham meget at tænke på. Faderen bragte igen gårdens gamle problem på bane: »Min kære Hans Christian«, skrev faderen, »der er noget, som i lang tid har ligget mig på sinde. Når du vil sikre dig en god, lykkelig fremtid, er det efter min mening påkrævet, at du beslutter dig til at blive forvalter eller forpagter og altså opgiver tanken om at overtage Klusgård. Jeg er ude af stand til at afstå gården uden gældsforpligtelser. Foruden mine forpligtelser overfor min moder og søster, som jeg gerne påtager mig uden lovligt at være forpligtet til det – men som jo skal indfries så længe de lever – er der på Klusgård en gæld på 9.000 daler kurant.

Men jeg ved ikke, om jeg kan overlade dig Klusgård til dette beløb. Denne gæld, som skyldes, at jeg har måttet udbetale arveandelen til mine søskende, er imidlertid ikke den eneste gæld. På grund af min svoger, proprietær Maes, farver Friederici, onkel Wilhelm og flere, er jeg også kommet ud for andre vanskeligheder. Jeg kan ikke blive fri for at betale deres gæld og kan næppe regne med støtte fra mine venner. Derfor kan jeg komme i den situation at måtte sælge Klusgård. Naturligvis skal det undgås længst muligt. Jeg kunne rigtignok overlade dig Klusgård uden at nævne disse gældsbeløb, som først vil opstå i fremtiden. Men det ville være uærligt, og det skal ingen kunne bebrejde mig bagefter. Hvis du arbejder hårdt, og der ikke hænder særlige uheld, som for eksempel med dårlig høst, kunne du måske overleve. Men det ville altid være en vanskelig situation. Ligesom jeg, vil du altid gøre noget for din farmor og faster. Men så længe de førnævnte, du og jeg er på gården, vil også andre søge og finde bistand og tilflugt dér, så det sagtens kan blive for meget for os. Derfor mener jeg, at det vil være bedre for dig at give afkald på Klusgård, tage imod de penge, som du nu engang kan få og forpagte eller – alt efter hvordan forholdene bliver – finde en anden gård.

Som far er jeg forpligtet til at give dig alle oplysninger. Tænk over det og tal om det med din trofaste fader«.

I tiden derefter viste det sig dog ikke nødvendigt at sælge. Det lysnede – men økonomisk var byrderne ved den store husstand fortsat store. De gamle damer havde fordelene, andre bar byrden.

1864 og den slesvig-holstenske drøm

Altimens var en ny politisk omvæltning på vej. Forfatningsspørgsmålet, som var blevet forhandlet mellem Danmark og stormagterne, var stadig uløst. Til sidst prøvede den danske regering at løse problemet med en ny forfatning, den såkaldte Novemberforfatning, som blev udstedt den 13. nov. 1863. Den var et brud med fortiden og de indgåede aftaler og ville medføre, at hertugdømmet Slesvig skulle forenes med Danmark. For den prøjsiske ministerpræsident Bismarck kom derved den længe efterlyste mulighed for at virkeliggøre de lagte angrebs- og okkupationsplaner mod Danmark.

Bismarck kendte det slesvig-holstenske problem. Tyskland bestod af 39 stater og byer, og hans politik gik ud på at sikre Prøjsen overherredømmet i Tysklands nordlige del. Foreløbig måtte han affinde sig med, at Østrig dominerede i den sydlige del, men med diplomatisk snuhed lykkedes det ham at lokke Østrig til at gøre fælles sag med Prøjsen.

Den 16. januar 1864 stillede Prøjsen og Østrig den danske regering et ultimatum. Novemberforfatningen skulle ophæves i løbet af kun 48 timer. Det var praktisk umuligt. Bismarck ønskede en løsning »med blod og jern«. I et sidste fortvivlet forsøg på at undgå den truende krig gik den danske regering så langt som til at tilbyde at ophæve forfatningen, hvis den kunne få tid til at gøre det på lovlig vis. Men Bismarck, Prøjsen, ønskede krigen, og han var godt forberedt.

Den 1. februar 1864 gik prøjsiske og østrigske tropper over Ejderen. Krigen var en kendsgerning.

Hvad der skete i den følgende skæbnetunge tid, fortæller navnene Danevirke, Sankemark og Dybbøl. Natten mellem den 5. til 6. februar 1864 måtte danskerne rømme Danevirke, landets ældgamle vold. Den 6. februar drog danske marchkolonner i hårdt vintervejr og efter forudgående umenneskelige strabadser gennem Flensborg, på tilbagetoget i retning mod Dybbøl og Fredericia. Dagen efter klokken 8.00 ankom de første prøjsiske husarer til byen, budt velkommen af jublende slesvig-holstenerne – og det tavse danske flertal. Det var ikke gået op for slesvig-holstenerne, at det ikke var »befriere«, men »erobrere«, som de tiljubede.

Mens alt dette skete indtrådte en forandring på Klusgård. Den 26. april holdt advokatens søn Hans Christian bryllup og blev gårdens ejer. Færbroder Friedrich Wilhelm trådte tilbage som forpagter. På gården var ånden som før ægte slesvig-holstensk. Her håbede man på virkeliggørelsen af den slesvigholstenske drøm. Det stod også at læse i et brev fra april 1864 fra en af familiens onkler, pastor Fries i Heili-

genstedten, en fætter til advokaten: Han skrev til Klusgård. »... es ist aber ein grosses und über alle Maßen herrliches Ziel, dem wir für unser teures Vaterland zustreben ... Du schreibst, wenn erst Mitte April unser Herzog anerkannt wäre! Daran ist freilich wohl kaum zu denken. Throne sind oft leicht umgeworfen, aber ein neuer Thron ist nicht so leicht aufgebaut. Doch wird und muss er gebaut werden, und dann steht er unerschütterlich fest, denn er ist gegründet auf Liebe und Treue des Volkes«.

I første omgang måtte Christian Rønnenkamp glæde sig over den prøjsiske sejr. Nu kunne han igen optage sin virksomhed. Den 27. maj 1864 fik han atter bestalling som advokat og notar i hertugdømmet Slesvig. Det var en oprejsning. Med stor opmærksomhed kunne han også studere en bekendtgørelse fra 12. juli 1865, som efter sigende skulle tjene »til at opretholde den offentlige ro og sikkerhed i Hertugdømmet Slesvig«. Nu var det strengt forbudt »at vise rød-hvide nationale mærker, bruge danske faner og synge danske sange« med nationalt fornærmende eller ophidsende indhold. Misdæderne kunne forvente bøder indtil 100 mark.

Men helt glad kunne han dog ikke være. Det gik egentlig underligt til i denne verden, syntes han. Det var jo netop disse handlinger han selv var gået ind for, og som havde forvoldt hans ulykke. Han havde måttet flygte fra hjemstavnen, da han frygtede landsforvisning. Dog kom oprejsningen alt for sent, og en bitter smag i munden blev tilbage. Han opnåede ikke at se den slesvigholstenske tanke om et selvstændigt Slesvig-Holsten virkeliggjort. Og augustenborgeren Friedrich der Achte blev ikke hertug i et forenet Slesvig-Holsten.

Rønnenkamp døde den 22. februar 1867 som en bitter og dybt skuffet mand, skuffet over den Bismarck-prøjsiske »løsning« på det slesvig-holstenske problem. Da han var død, skrev en niece disse vers »Am Grabe eines treuen Mannes«:

Und mancher wird den treuen Freund vermissen,
den braven, deutschen Mann, der des Vertrauens wert
Das Recht zu wollen und das Recht zu wissen,
das ist die Krone, die den Menschen ehrt.

Und müsst Ihr seine Hülle nun versenken
in ihres Grabes stille Einsamkeit,
hier bleibt dem Ehrenmann ein warm Gedenken
für seine Treue in der Erdenzeit.



Advokat Jirgen Bremer (1804-74). Bremer var en af de førende slesvigholstenere og Chr. Rønneknamps nære ven. Efter 12 års landflygtighed blev han 1864 borgmester i Flensborg. Men som følge af sine augustenborgske sympatier og anti-projsiske holdning måtte han opgive posten allerede året efter. Foto F. Brandt i Stadtarchiv Flensborg.

En almindelig bonde – Hans Christian Rønneknamp

Det var en søndagmorgen i det tidlige forår 1867. Hans Christian, den nye ejer af Klusgård, var på vej hjem. Han havde lige været ved fiskedammene og nydt stilheden i den morgenfriske natur. Han nærmede sig den lille kro, som lå tæt op til vejen. En mindre kro fandtes ikke på hele egnen. Den bestod kun af én eneste lille stue, og i denne stue var der hverken stol eller bord. Sådant havde det også været hos forgængerne. Gæsterne havde forlængst vænnet sig til det og syntes nok, at det var helt i orden. Bare brændevinen var upåklagelig.

Nu i kirketiden var kroen lukket. For nogen tid siden var der sket noget frygteligt her, og det var stadigvæk samtaleemne på egnen. Dag-lejer Jørn Hansen fra Klusgård var to år tidligere blevet ejer af kroen. Jørn var god til al slags tømrer- og snedkerarbejde og havde en fast arbejdsplads på gården. Om dagen var det konen Marie, som skulle sørge for gæsterne, mens de delte opgaverne om aftenen.

For omkring to måneder siden havde Jørn ved hjemkomsten gjort en uhyggelig opdagelse: Marie var blevet myrdet og lå død på krostuens gulv. Pengene var også forsvundet, så det var et rovmord. Politiet kom ret hurtigt til stede. Både stedlige gendarmere og politiet i byen havde foretaget mange afhøringer, og i hele omegnen blev der holdt udkik efter mistænkelige folk. Alt uden resultat. Til sidst blev også Jørn Hansen selv afhørt af politiet, forøvrigt for anden gang. Et af vidnerne

nævnte, at Jørn godt kunne være ret hidsig og miste kontrollen over sig selv, så der under et ægteskabeligt opgør sagtens kunne ske et eller andet. Nogle havde altid travlt med at sprede rygter, syntes Hans Christian. Hans farmor, »bedstemor Rønnenkamp«, havde fornylig mødt daglejeren på gårdspladsen og fået ham i tale: »Jørn«, havde hun spurgt, »det er vel ikke dig, som har slået Marie ihjel?«

»Nej, madame«, havde Jørn svaret. »Det er rigtigt, at jeg har slået hende, men det er ikke mig, som har myrdet Marie ...«

Politiet havde straks haft en mistanke om, at gerningsmanden kunne være en landstryger, som var blevet set på egnen. Men denne var sporløst forsvundet.

Da Hans Christian kom forbi kroen, grundede han over, hvad der kunne få et menneske til at begå en sådan forbrydelse. Menneskesjælen var et mysterium. Det gode og det onde lå ofte tæt op ad hinanden. Pengebegær, misundelse og magtstræben kunne bringe de dyriske instinkter op til overfladen. Samme dyriske instinkter fik også lov at udvikle sig i krigene. Krigen mellem prøjserne og østrigerne på den ene side og Danmark på den anden lå nu tre år tilbage i tiden. I fjor var det kommet til krig mellem de to forbundsfæller Prøjsen og Østrig, og det var endt med freden i Prag. Mange tusinde mennesker havde måttet lade livet og langt flere var blevet krøblinge.

Hans Christian fortsatte vejen op ad slugten. Selvom det var søndag, var der mange ting, som skulle ordnes på gården, bl.a. regnskabet. Der var jo gået flere år, siden hans far i september 1858 havde skrevet det brev, hvis mening han havde haft svært ved at finde ud af, og som havde skabt usikkerhed om hans fremtid. Mens advokaten på den ene side havde frarådet at overtage Klusgård, havde han samtidig givet udtryk for, at det muligvis, med den fornødne personlige indsats, kunne lykkes at redde ejendommen. Faderen havde samtidig ladet ham forstå, at de økonomiske problemer bl.a. skyldtes aftægtsfolkene og den store kreds af personer, som brugte gården som et velkomment opholds- eller tilflugtssted.

I foråret 1864, da belejringen på Dybbøl banke stod på, var han blevet gift med Sophie Moll, datter af kaptajn Jonas Moll. Dengang var han og Sophie ofte gået over til lysthuset. Herfra, i udkanten af parken, havde de tydeligt kunnet høre kanontorden fra det uhyggelige bombardement, og de så flammeskæret på himlen. Hvedebrødsdagene havde de tænkt sig på en helt anden måde. Da krigen var forbi, havde Hans Christian overtaget Klusgård. Han havde afløst sin farbroder Friedrich Wilhelm og tante Lewine. Fredsforhandlingerne i Prag i fjor

var endt med, at Danmark havde måttet afstå Slesvig, Holsten og Lauenburg. Men den prøjsiske ministerpræsident Otto von Bismarck fortsatte med sine stormagtsplaner. Et frit, uafhængigt Slesvig-Holsten, som advokat Rønnenkamp ligesom Uwe Jens Lornsen og de mange ligesindede havde drømt om og stredet for, var nu helt glemt. Alle skulle være »ægte prøjsere«. Faderens ven Jürgen Bremer var vendt tilbage fra landsforvisningen og var i året 1865 blevet udnævnt til borgmester i Flensborg. Men prøjserne havde tvunget ham til at træde tilbage, og den 24. januar 1867 havde Prøjsen indlemmet begge hertugdømmer.

Det havde udløst megen strid i byen mellem de tre »partier«, danskerne, slesvig-holstenere og prøjsere. Alle stod stejlt overfor hinanden, og på »Harmonien« var det af denne grund kommet til slagsmål. Danskerne havde klaret sig over forventning godt i byen. Ved rigsdagsvalget i år havde de her endog opnået et lille flertal i Flensborg.

Selvom han havde nok om ørerne, havde Hans Christian ind imellem taget sig tid til at blade i gamle dokumenter og i faderens dagbog, hvor der fandtes interessante optegnelser. Han tvivlede ikke på, at hans fader havde handlet i god tro og i den bedste mening, da han som delegeret i stænderforsamlingen og under valgforsamlinger gik ind for slesvig-holstenerne. Han kunne heller ikke tage afstand fra, at faderen havde støttet »die Erhebung« – lige meget, hvad man nu ville kalde det. Hans Christian Rønnenkamp huskede godt den tungeste dag i sit eget og i faderens liv, da hans moder døde. Der fulgte mange skæbneslag: Faderen blev nødt til at lukke advokatbureauet, forlade sønnen, slægtninge, de mange venner og hjemstavnsbyen og tilbringe en tid i det fremmede, før han kunne vende hjem igen. Han havde betalt en høj pris. Hans faders beslutning, fastholdt i dagbogen, lød som et godt råd, når han skrev: »Jeg vil fuldstændig holde op med det politiske arbejde. Siden jeg begyndte med det, har alt taget en ulyksalig vending ...«

Hans Christian var bonde med liv og sjæl, og han og Sophie, hans unge kone, var lykkelige på gården. Slægtshistorien gik han meget op i. Han var den første i familien, som begrænsede sig til landbruget.

Onkler og tanter

Svigerfaderen, kaptajn Jonas Moll, var en spændende mand. Han var født i Flensborg i 1792 som søn af købmand og brændevinsbrænder Nicolai Moll og Wibeke, hvis pigenavn var Gøttig. De havde boet i Angelbogade i Flensborg. Kaptajnens fader havde ofte fortalt om

Christian Rounenkamp (1785-1867) var født i Flensborg som søn af købmand Nicolaj Christian Rounenkamp (1757-1832). Han blev uddannet som købmand i København og tjente en stor formue. 1836 købte han godserne Næsbyholm og Bavelse, som han udviklede til mønsterbrug. Da han og hustruen var barnløse, brugte de en stor del af deres betydelige formue til legatstiftelser. Således oprettedes en »plejebolig for værdige, gamle trængende somænd« i Rounenkamps fødeby Flensborg. Fundatsen fik kongelig stadfæstelse i 1857. Bygningen er bevaret den dag i dag. Foto Det kongelige Bibliotek.



begivenhederne i året 1813, da kosakkerne rykkede ind i byen. Det var skræppe fyre, efter det han kunne huske. Ligesom de fleste borgere havde de fået ubudne gæster i hjemmet. Det var begyndt med, at de trak deres små, forpjuskede heste ind i hans købmandsbutik, hvor de blev bundet fast og fodret, hvor det passede dem. Og brændevinen havde de ikke sparet på.

Brændevinsbrænderens søn Jonas var blevet sømand, og som kaptajn havde han sejlet på alle verdens have. For få år siden var han gået i land og drev en kro ved Nørreporten. Her kunne den gamle søulk underholde gæsterne med sine skipperhistorier. Ikke mindst om de mange oplevelser i årene fra 1821 til 1836, hvor han var kaptajn på fregatskibet »Tidselholt« for den flensborgske reder og storkøbmand Andreas Christiansen. Den mest spændende blandt disse skipperhistorier drejede sig om den uforglemmelige, men samtidig rædselsfulde dag, hvor »Tidselholt« blev overfaldet af pirater, da det var på vej til Vestindien.

Jonas Moll trivedes som kromand, men han savnede ofte livet på havet. Når han indfandt sig på Klusgård, som en velkommen gæst, sørgede han altid for god underholdning. Og hans datter, Sophie, sørgede for gode grogger med ægte Jamaica-rom. Det var lige det rigtige

for den gamle kaptajn, som – efter hans skipperhistorie at dømme – kun på mysteriøs vis havde overlevet sørøvernes overfald. Nu var kaptajnen godt i gang med at få kroen ved Nørreporten på den rigtige kurs.

Kaptajn Jonas Moll var middelstor og bredskuldret og havde en påfaldende lyserød næse. Hvad det skyldtes, var Hans Christian fuldstændig klar over. Svigerfaderen anså det for en utilgivelig dødsynd at drikke grogger med »megen vand og bare lidt Jamaica-rom«, en opskrift, som efter hans opfattelse alt for mange mennesker holdt sig til. Nej, det skulle være omvendt, »lidt vand og rigelig ægte Jamaica-rom«. Det fandtes der altid råd for, når Jonas Moll besøgte sin datter Sophie.

Enhver havde sine pligter på gården: Nede i kælderen, hvor mælken blev forarbejdet, havde Anna kommandoen. Anna regerede enevældigt og var en frisk pige, struttende af sundhed. Hun var gårdmandsdatter fra en nabolandsby, og når hun hidtil ikke var blevet gift, skyldtes det sandsynligvis, at hun ikke kunne acceptere apostlen Paulus' budskab, hvorefter »kvinden skal være manden underdanig«.

Anna havde været på sin ansvarlige post i flere år og kunne ikke erstattes af nogen. Hun havde ansvaret for produktionen af smør og ost, som i umindelige tider var blevet leveret til høkere i byen og til mange private kunder. Kunderne var en værdifuld kapital, der skulle plejes. Det havde Hans Christians forgængere altid været klar over. Netop fremstillingen af ost krævede sagkundskab. Den skulle lagre i lang tid i et særligt rum på lange reoler. Den skulle drejes mange gange, før den var moden og fik den helt rigtige smag.

Ligesom tidligere var der mange mennesker på gården. Det kostede en stor del af produktionen, som derfor ikke kunne omsættes til penge. Gården var selvforsynende bl.a. med mælk, ost og smør og kartofler, roer, kød og fjerkræ. På de store marker blev der høstet rug, byg, havre og boghvede. Ind imellem kørte folkene til møllen, for at få kornet malet, og på bagedagen blev der i egen bageovn nede i kælderen sørget for friske forsyninger af dejligt duftende og velsmagende rugbrød og lækkert hvedebrød. Slagtedagene hørte med til årets gøremål. Der blev slagtet en hel del grise, af og til også kvæg og tyrekalve. Alt skulle forarbejdes på gården, og så var der liv og glæde. Der skulle altid være forråd i kælderen. Meget kød og flæsk blev nedsaltet, men der var også et stort forråd af røget flæsk, skinke og pølser. 4 karle, 2 daglejere, 1 stor skoledreng og 4 piger foruden Anna tog sig af de mange opgaver.



*Lewine Rønnenkamp, f. komtesse Knuth.
»Tante Lewine« var født 1823 og blev 1850
gift med Friedrich Wilhelm Rønnenkamp,
som da var forpagter af Klusgård. Foto i
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.*

Dertil kom de mange pensionærer. For tiden boede der 5 gamle damer af den nære familie. Der var Hans Christians farmor, bedstemor Rønnenkamp, som var den ældste på gården og højt oppe i årene. Hun havde egen stor lejlighed og kunne stille store krav med hensyn til forsyninger, svarende til aftægtsoverenskomsten. »Bedstemor Rønnenkamps« søster Georgine Fries, deres tante Gine, havde også indrettet sig på gården. Hans Christians faster Wilhelmine var efter sin mands død ligeledes blevet boende sammen med sine to børn, og da farbroder Friedrich Wilhelm døde, sluttede hans enke tante Lewine sig til husstanden.

Den sidste i dette »femkløver« var Marie Moll, Sophies søster. Jo, Klusgård virkede som »sikkerhedsnet« for familiens enker. Det var en kreds af ret fornemme damer. Men ingen tvivl om det: tante Lewine, enken efter hans farbroder Friedrich Wilhelm, var den fornemste. Og hun lagde ikke skjul på det. Hun var nemlig en født komtesse Knuth til Konradsborg i Danmark. For Sophie, Hans Christians kone, der kom fra byen og først skulle vænne sig til de fornemme former og omgangstonen på slægtgården, kunne det ind imellem være ret besværligt. Men hun klarede det med tålmodighed og venlige smil.

Mindst to gange om ugen mødtes de fem damer ved kaffebordet i

salonen. Her var der ofte tale om åndrig konversation om litteratur og musik, men også de daglige begivenheder i naboskabet kom ikke til kort. Hans Christians kone Sophie var ret musikalsk, så hun kunne underholde – og imponere – når hun tog plads ved klaveret, tidens symbol på velstand, for at spille og synge.

I krigsåret 1870 solgte svigerfader Moll kroen ved Nørreport og flyttede til Aabenraa, hvor han drev en lille kro med tilhørende landbrug. Han nærmede sig de firs og havde problemer med helbredet efter de mange års hårde liv på søen og det urolige liv som kromand. Han tog derfor gerne imod svigersønnens tilbud om at skifte over til Klusgård, for at gå for anker i en sikker havn og nyde sit sidste livsafsnit under afslappende, trygge forhold og under sin datters kærlige omsorg. Skipskajtajn Jonas Moll fik nu rigelig tid til at underholde stedets beboere og ikke mindst de fem gamle damer – med sine muntre skipperhistorier.

For at genopfriske sine erindringer fra søfartstiden behøvede Jonas Moll bare at fordybe sig i sine dagbogsoptegnelser. Her kunne man læse beretninger om mange rejser, og det var utroligt, hvad han havde oplevet i de 16 år fra 1821 indtil 1836 som kaptajn på fregatten »Tidselholt«. Det var jo tiden med den blomstrende Vestindienhandel. Jonas Moll havde oplevet og overlevet mange storme og stiftet bekendtskab med mange store havne, hvor der altid herskede myldrende liv, og heldigvis også havnekroer, hvor en sømand kunne slukke sin tørst med gode grogger, og hvor der fandtes flotte farvede piger.

Selvom økonomien på Klusgård af og til kunne være lidt anspændt, gemte de kølige kælderrum altid et forråd af forskellig slags vin og nogle flasker ægte Jamaica-rom, og efter de første to grogger begyndte svigerfader gerne at tø op. Så fik hans lydhøre venner fornøjelse af skipperhistorierne. Ind imellem måtte han nok indrømme, at noget lød som en blanding af fantasi og sandhed – men han kunne sværge på, at det hele var sandt! Nogle skipperhistorier blev fortalt på en så morsom vis – og ind imellem med helt nye pointer og tilføjelser – at latteren rungede gennem den store stue.

Det var altid tilfældet, når Jonas Moll gav en »sandfærdig beretning« om sit møde med piraterne. Jeg skal prøve at gengive det med hans ord, sådan som den er overleveret:

»Fortæl, fortæl, Jonas«, var der nogen, der havde sagt til den gamle kaptajn. Jonas Moll tog først en ordentlig slurk, kneb øjnene sammen, og så begyndte han: »Altså, det var i efteråret 1830. Som I nok ved, var jeg kaptajn på fregatten Tidselholt, et flensborgsk skib, som tilhørte

Andreas Christiansen. Vi var på rejse til Vestindien, var midt ude på oceanet og havde lige klaret en forrygende storm. Midt på dagen meldte udkigsmanden, at vi blev forfulgt af et sørøverskib. Jeg gav ordre til at sætte alle sejl til, men forfølgeren kom nærmere og nærmere. Så fik vi et kanonskud lige foran boven, som tvang os til at rebe alle sejl og stoppe.

Den slags måtte man som skibskaptajn i disse år altid være forberedt på, så jeg tog faktisk det hele med knusende ro, da otte svært bevæbnede sørøvere klatrede over rælingen. De begyndte straks at gennemsege skib og ladning, hvad der, på letsindig vis, skete ved åbent lys. Den værst udseende sørøver – ja, I kan tro det eller lade være – lignede faktisk fanden i egen person. Han henvendte sig til kahytsdrengen, gav ham nogle lussinger og ville vide, hvor kaptajnen havde gemt skibskassen. Han var nok klar over, at jeg selv aldrig ville røbe det. Kahytsdrengen anede naturligvis intet om det, så dette forsøg var helt forgæves.

Piraterne undersøgte nu alle tønder for deres indhold og stødte herved på en tønde med grøn sæbe. Sæbe og vand er jo noget piraterne skyer som fanden. Men de troede, at der var tale om noget spiseligt, begyndte at smage på den grønne sæbe og var næsten ved at eksplodere af vrede og spyttede og skreg.

Til sidst kom jeg alligevel i tale med piraternes anfører, og han foreslog, at vi to – til varigt minde om dagen – skulle bytte lommeure. Hvad skulle jeg gøre? Pirater plejer at være uberegnelige, og jeg så allerede mig selv hængt op i skibets rå. Den tanke syntes jeg ærligt talt ikke meget om, så byttehandelen gik i orden. På denne måde mistede jeg mit kostbare lommeur af guld, som jeg engang har fået foræret af den danske konge for udvist tappert sømandsskab og fik i stedet sørøverens sølvur.

»Men«, fortsatte Jonas Moll, »nu skal I høre resten; som måske også lyder løgnagtigt, selvom det er sandt. Før banditterne gik fra borde og klatrede ned i deres robåd, blev vi under de vildeste trusler opfordret til at følge med i deres kølvand. Det var skammeligt, for de tog hele vort forråd af vin og Jamaica-rom med sig. Nu er det jo sådan, at sørøvere ikke plejer at spytte i et grogglas. Da de var kommet tilbage til deres båd, begyndte hele troppe at drikke indtil de var sanseløst berusede og skrålede, som om de var gale. Først omkring midnat blev der helt stille: Så kunne vi regne ud, at alle lå berusede i båden. Vi satte ubemærket alle sejl til og åndede lettet op, da det lykkedes at undvige.«



Tidselholdt 1807 Flensborg Handelskøbe Peter S. Carl 1844.

Fregatten Tidselholt var bygget i Flensborg 1807. Det store skib var på 150 kommercelæster (375 t.) med knap 60 mands besætning. Fregatten var ejet af Andreas Christiansens store handelshus og sejlede på dansk Vestindien, 1821-38 med Jonas Moll som kaptajn. Foto af maleri 1844 i Städtisches Museum, Flensborg.

Kaptajn Jonas Moll fik også den aften en god portion grogger. Selv påstod han, at et Lübecker orlogsskib sagtens kunne svømme på det kvantum Jamaica-rom, som han havde nydt i sit liv. Og Jonas Moll kunne nok bedst bedømme det selv!

Sophie og Hans Christian havde ofte været kede af, at de hidtil ikke havde fået en arving. Men nu, i foråret 1875, ventede Sophie sig. I efteråret skete den glædelige begivenhed. Sophie fødte en velskabt dreng, som i dåben fik navnet Georg Christian Sophus Moll Rønnenkamp – Sophies familienavn skulle bevares.

Der gik igen to år med bøndernes faste arbejdsrytme fra plovtid til såtid og den afsluttende høsttid. Drengen udviklede sig lovende, og han blev godt forkælet af de gamle damer på gården. Efter jul og nytår fulgte altid en stille tid. Det blev alvor med vinteren. Det frøs, så folk selv i sengen havde svært ved at holde varmen. Nyhus sø frøs til, og man kunne spadserere tværs over søen og gå i land på den modsatte side. En af de første dage i januar 1877 sad Hans Christian ved det

store egetræsskrivebord. Han var ved at ordne regnskabet. Heroppe fra kunne han se ned over parken. Alt var dækket af sne, og det ville nok tage fem til seks uger, førend de mange vintergækker kom frem og viste de første forårstegn. Der var mange poster, som skulle føres ind i regnskabet, og gårdejereren var spændt på resultatet, for økonomien var stram.

Mens Hans Christian endnu havde travlt med regnskabet, kom Sophie ind i stuen med drengen på armen. Sophie kiggede ham over skulderen og sagde smilende: »Du er godt i gang, ser jeg. Men det er kaffetid. Vore ærværdige damer er allerede på pletten ...«

Rønnenkamp så op. Jo, han var forresten færdig med dagens pensum. Men hvordan stod det egentlig til med kaptajnen? I de sidste år havde hele familien været glad for Jonas Moll. Den gamle søulk kunne rigtignok ind imellem være gnaven. Heldigvis holdt det dog aldrig længe på. Men nu var der nye signaler. Sophie havde som den første lagt mærke til, at der var sket en forandring. Den gamle havde selv indrømmet, at han faktisk havde det meget skidt. Sophie vidste, at han i flere uger havde været plaget slemt af gigt i arme og ben. Nogle dage havde han ligget i sengen. En dag Sophie kom ind for at se til faderen og bringe ham noget at drikke, måtte hun sætte sig på sengekanten og tage hans hånd.

»Min rump har lidt meget i denne vinter«, konstaterede Jonas.

»Nu har jeg igen ligget nogle dage for anker, og foderet vil slet ikke glide ned«. Flasken med den ægte Jamaica-rom samlede støv i skabet, og han følte heller ikke trang til at stoppe den flotte sømandspibe af sølv, som hang på væggen. Alt dette var betænkelige signaler. Få dage senere sejlede Jonas Moll ind i sin sidste havn. Det kan vel ikke udelukkes, at den gamle søulk – ved ankomsten til himmelporten – straks har forhørt sig, hvordan det stod til med rommen, og om der kunne opdrives et velvoksnet grogglas til en gammel kender.

Kort efter døde også »bedstemor Rønnenkamp«, den 7. december 1878, 88 år gammel. En æra var gået til ende.

Gård og landsby i præsertiden

Hans Christian var nu mere herre i eget hus end hidtil. Og i modsætning til forfædrene var han »kun« gårdmand, kun bonde. De havde jo alle haft tilknytning til byen, som købmænd eller advokat eller i kraft af tillidshverv. Han selv følte sig hjemme her ude på landet, foran byens porte og havde gode forbindelser til indbyggerne i Nyhus. Hans forgængere på gården havde i tidens løb haft en del uoverensstemmel-

ser med naboerne, bl.a. om vejrettigheder og med hensyn til de private fodstier tværs over gårdens marker. Kontakter var ikke blevet til mere end en kort hilsen eller et ganske kort ordskifte, når man mødtes ved markgrænserne.

Efterhånden var det blevet til et venligt, afslappet forhold. Hans Christian indfandt sig ofte, når de 10 »stemmeberettigede« – hvis status var afhængig af den såkaldte skattekvalitet – mødtes til kommunerådsmøde på kroen. Det var nogle bønder og kådnere, en maler og en høker, men også teglværksejeren og en kromand, som boede ved Kobbermølle bugten. De respekterede ham som gårdejer og var klar over, at han ikke altid kunne dele deres synspunkter.

Valget af kommuneforstander var noget af et problem. Hvem kunne vel være så ubetænksom at påtage sig dette utaknemmelige hverv med en betaling af kun 200 mark om året og pligt til selv at betale skrivematerialer og gratis at stille en stue til rådighed?

Altimens skred fortyskningen frem. I Pragerfreden fra 23. august 1866 havde Østrig opgivet alle krav på Slesvig og Holsten. Østrig havde måttet betale 20 millioner daler i krigserstatning og udlevere Venezia til Italien. Krigen mod Frankrig var endt med, at Frankrig ved freden i Frankfurt am Main den 10. maj 1871 havde måttet forpligte sig til at betale 5 milliarder mark i krigserstatning og afstå Elsass. Nu gik kejserens planer ud på at gøre Tyskland til kolonialmagt. I 1884 var det lykkedes at erhverve kolonier i Togo, Kamerun og Sydvestafrika, og året efter var områder i Østafrika blevet besat af militær. Tyskland var sent undervejs, men kappedes nu med England og Frankrig om at få mest muligt af den »koloniale kage«.

Militarismen blomstrede. I 1871 blev der indført 3 års værnepligt i hæren med efterfølgende tjeneste i reserven og pligt til at stå til rådighed for »Landwehr« indtil 45 års alderen. Foreningslivet blev domineret af krigerforeninger og af brandværn og ringriderforeninger med et vist militært tilsnit. Faner, uniformer og militærmusik beherskede billedet. Krigen blev forherliget. Den gav mulighed for at vise mod og kammeratskab; i krigen kunne man demonstrere, at man var et mandfolk.

I skolen fik lærerne en særlig mission. Børnene måtte ikke mere tale det sprog, som blev talt hjemme, og som de var opvokset med. I landsbyskolen i Nyhus var man allerede i 1864 skiftet fra dansk til tysk. En af de dansksindede gårdejere, Peter Thaysen havde opbevaret et skolehæfte fra den tid. Skønskrivning ansås for et vigtigt fag, og ofte havde eleverne skullet skrive ordsprog. I Thaysens hæfte lød det sidste – på dansk:

En god samvittighed er en blød pude ...
og det første på tysk, da sproget var ændret
Prahlsucht bekommt die Schwindsucht.

Det passede godt til den nye tid. Mange lod sig forfængeligt friste af flotte uniformer, blanke knapper, faner og militærmusik. Når militærtiden var overstået, kunne nogle finde på at prale. På Klusgård morede de sig over, hvad der var sket i nabolandsbyen. En af de gammeltjente »reservister« havde snakket med nogle unge, som skulle til militæret og havde bange anelser om det forestående. For at vise sig havde reservisten demonstreret en »ægte prøjsisk strækmarch«. Og det med træsko, som til sidst røg gennem luften. – Jo, der var kommet helt nye skikke i disse år, og mange af de ældre rystede opgivende på hovedet. Men de fleste tilpassede sig, noget der ligger til den menneskelige natur.

Når de unge var færdige med militærtiden, hørte det sig til at blive medlem af krigerforeningen. Og de danske kunne vanskeligt holde sig udenfor. Når der var fest på kroen, gik det meget militærisk til, men heldigvis var der jo også øldrikning og dans. Overalt blev sejren over franskmændene ved Sedan den 1. september 1870, hvor 124.000 franskmænd havde stået overfor 220.000 tyskere, fejret med bål på markerne og flammende taler i krigerforeningen.

På Klusgård indrettede man sig efter de nye tider. Vel kunne man ikke helt slutte op om den militære begejstring. Og dog måtte man indrømme, at man levede i en stor tid. Efter tre sejrige krige var Tyskland blevet den stærkeste militærmagt i Europa. Hvem kunne ikke lide smukke husar- eller kyrasseruniformer og militærmusik? Hvad de nationale festdage angik, skulle Rønnenkamp vel også tage hensyn til de mange folk, som levede og arbejdede på gården. Nationale festdage kunne ikke forbigås i tavshed. Sådan var det også den 22. marts 1887, da majestæten kejser Wilhelm I fyldte 90 år.

På Klusgård blev det fejret i en særlig festlig ramme. Der blev plantet en eg til minde om dagen. Efter »planteaktionen« mødtes de indbudte gæster i en af de fine stuer til kaffe og kage og et glas vin af gammel årgang. Forinden satte Hans Christian Rønnenkamp sit navn under det forberedte dokument med følgende ordlyd:

»Am heutigen Tage, dem 22. März 1887, als am Geburtstage Sr.
Majestät Kaiser Wilhelm I, der heute sein neunzigstes
Lebensjahr vollendete, wurde vor dem Wohnhause auf Clues, mitten
auf dem Rasenplatze, ein Eichbaum zur Erinnerung an diesen Tag
gepflanzt.

Es waren zugegen bei diesem Acte der Besitzer von Clues, Hans Christian Rønnenkamp sowie seine Frau Sophie geb. Moll, der Sohn Georg Christian Sophus Moll Rønnenkamp, sowie die Schwester der Frau, Fräulein Marie Moll, der Verwalter Nis Thomsen aus Collundosterholz und die beiden hier wohnhaften Tagelöhner Christian Matthiesen aus Rinkenis und T. Behrendsen. Möge der Baum gedeihen und wachsen und das alte Clues immer kräftiger und stärker in jeder Hinsicht werden. Das walte Gott. Zur Erinnerung an diesen Tag habe ich diese kurze Acte aufgesetzt und mit meinem Namen unterzeichnet.

Klues, den 22sten März 1887

gez. Hans Christian Rønnenkamp.«

Egetræet fik desværre – for at fortælle det straks – ikke lov til »at gro og trives«. Godt og vel to år senere opdagede Rønnenkamp en morgen, at træet i nattens løb var blevet knækket, hvad der mindede ham om Friedr. Schillers digterord:

»Wo rohe Kräfte sinnlos walten
da kann sich kein Gebild gestalten«.

I året 1900 fik det historiske dokument derfor en tilføjelse om den sørgelige hændelse og om en ny »planteaktion«, som rigtignok foregik i al stilhed. Sønnen Georg skrev på papiret. »Dieser Baum ist durch Fahrlässigkeit Fremder zerstört und im Jahre 1900 durch eine Linde ersetzt«.

Livet gik sin gang. Ofte mødtes kommunerådet for at drøfte fælles problemer og hygge sig på kroen. Gennem 1890'erne måtte Rønnenkamp påtage sig at være stedfortræder for kommuneforstanderen. Det var jo ikke epokegørende ting, som skulle løses i denne kreds. På dagsordenen var der ofte tale om gammelkendte sager såsom vedligeholdelse af vejene, ret til græsning eller opkrævning af »vaskepenge«. Denne afgift havde baggrund i den fælles vaskedag, hvor kvinderne mødtes ved landsbyens brønd. Brønden spillede i grunden en vigtig rolle i landsbyens liv. Det var her, kvinderne kunne udveksle de sidste nyheder. Alle kendte hinanden og vidste god besked med naboernes familieforhold. »Vaskepengene« var med til at finansiere de små kommunale udgifter og hørte med til det årlige regnskab.

Århundredet går på bæld

På Klusgård blev folkene ældre. Efter nytår 1888 satte det ind med snevejr. I Nyhus nåede snedriverne ved de mindste huse næsten op



Den gamle brønd i Nybus. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

til skorstenen, så beboerne måtte skovles ud. Så kom det livsbekræftende forår igen. I gårdens park og i de nærliggende bøgeskove, som gik helt ned til Flensborg fjord, bredte anemonerne deres hvide tæppe. Georg Christian, sønnen, var nu fyldt 13 år og gik i byskolen. Hans fader ville forberede ham på kommende opgaver. Hyppigt red de sammen ud på markerne, hvor deres karle med flere spand heste var i gang med at pløje og så, eller – i høsttiden – hvor fire, fem mand svang leen før kornet kunne bjærges i den store lade.

I årenes løb havde mange ældre familiemedlemmer haft husly på gården. Til dem, som nu havde taget fast ophold, hørte ungkarlen Dethlefsen. Han var pensionist og stammede fra en af byens store købmandsfamilier. På gården havde han slået så stærke rødder, at ingen af de gamle damer var i tvivl om, at han faktisk tilhørte familiekredsen. Sophie og Hans Christian havde afslået at tage imod penge for opholdet, selvom han udelukkende levede af gården. Bare for ikke at tage imod det hele fuldstændig gratis, og for at kunne sove med god samvittighed, betalte Dethlefsen så én mark om dagen.

Ofte gjorde han sig nyttig ved at køre ned til byen med sin egen enspændervogn for at aflevere smør og ost, ordne indkøb for Sophie eller afhente gæster. Ikke mindst de gamle damer syntes vældig godt

om pensionisten. Han kunne næsten gætte deres specielle ønsker, var altid veloplagt – men forsmåede heller ikke et glas vin eller en romtoddy. Ungkarl Dethlefsen var blevet optaget i familien. Selvom Dethlefsens familie var velhavende, var hans egen økonomi kun dårlig, så det var godt, han havde fundet et billigt herberg og desuden ind imellem kunne tjene lidt ekstra ved at udlåne sin ridehest mod rimelig betaling.

I Flensborg by var der sket store forandringer. Det var ikke mere den gamle søfarts- og handelsby. Nu levede de i industrialiseringens tidsalder. Byen i dalen, omkranset af bakkerne, havde fået mange fabrikker og mellemstore industrivirksomheder. Datidens mange kornmøller på byens højdedrag var blevet afløst af en kæmpestor valsemølle lidt udenfor Nørreport, og i stedet for tyve mindre bryggerier fandtes der nu kun to, men meget store bryggerier. Med skibsfarten havde det i lang tid stået sløjt til, men nu var der tegn på opsving, og sejlskibene blev afløst af dampskibe.

Netop byens nordlige del var i støbeskeen. Det kunne også pensionist Dethlefsen observere, når han kørte ned til byen. Når han var tidligt undervejs, så han i Nystaden en hel hærskare af værftsarbejdere haste ned ad bakken på vej til skibsværftet, der var kommet ind i en kraftig udvikling. Glasfabrikken, som ligeledes lå i byens nordlige del, havde efter en omstilling over 200 arbejdere. De producerede flasker til byens bryggerier og whiskyflasker til skotterne. I et nyt arbejdersamfund i Klus boede mange glaspustere fra glasfabrikken. De flade flerfamiliehuse med de tjærede bagsider pyntede ikke i landskabet. Men de mange mennesker skulle jo have et sted at bo, og i disse simple huse kunne de klare huslejen.

Hans Christian Rønnekamp var ved at komme op i årene og gik ikke længere så meget op i arbejdet. Undertiden gik han en tur ned til fiskedammene, og på vejen kiggede han ind til kromanden. Kroen var ligeså spartansk indrettet som før i tiden, ingen stole, intet bord. Men puncherne var gode nok, og kromanden og hans kone var morsomme folk, som Hans Christian gerne sludrede med.

På kroens ene væg hang et stort oliemaleri, som ofte kaldte på Rønnekamps opmærksomhed. Kromanden havde forklaret, at han havde købt billedet fra et dødsbo, men han anede ikke, hvem der havde malet det, hvor gammelt det var, og hvad det skulle forestille. Det var mystisk. Men én ting kunne der efter Hans Christians mening ikke være delte meninger om: Oliemaleriet måtte være meget gammelt, sandsynligvis mindst hundrede år, og det viste en spændende scene

ved de kongelige fiskedamme. Oprindeligt havde dammen jo tilhørt kongen og var derefter kommet i hans forfædres besiddelse. Jo mere han spekulerede over maleriet, des mere overbevist blev han: Kunstneren havde fastholdt en ganske bestemt scene: En fisker – muligvis var det fiskefogeden, som skulle holde opsyn med kongens fiskedamme – nærmede sig med en ydmyg holdning en stolt og fornem adelsdame, som – med en kurv ved sin side – sad ved fiskedammens bred. Meningen var indlysende: Fiskeren – eller fiskefogeden – bar på et net, en medestang og en lille kurv og nærmede sig for at aflevere sine fisk til adelsdamen, som sikkert kom fra Duborg slot. Der var jo også en historisk overlevering, at de 6 kådner i Nyhus – ligesom dem i Frøslev og Hanved – havde forrettet tjenester på Duborg slot i gamle dage. De skulle bl.a. levere brændsel til amtmandens, husfogedens og amtskriverens stuer og fik til gengæld brød og øl. Når de leverede brændsel til herskaberne, var det vel kun naturligt, at de også bragte fisk fra de kongelige fiskedamme.

På den måde blev fortiden levende for Rønnekamp. Og det blev den også, når han og konen sammen med sønnen Georg Christian fik en køretur i tospænderen og – før de nåede til Bov – standsede ved en forhøjning, som i 3 – 4 meters højde ragede op i landskabet. Det var det gamle voldsted Nyhus. Egnen var fuld af historie, og denne vidste Hans Christian Rønnekamp ganske god besked med. På den tid, hvor de holstenske grever havde bemægtiget sig Flensborg, og da greve Nicolaus, den »kullede greves« søn, havde givet lov til at bygge en ringmur, byggede de også fæstningen Nyhus – »det nye hus« – som skulle være »en lås for byen«. Fæstningen var omgivet af en voldgrav og var kun tilgængelig over en vindebro. Historikerne var ikke helt enige om årstallet – om det var sket i 1345 eller 1358. Det var i hvert fald holstenerne, som allerede kort efter 1431 nedrev forsvarsværket. Krudt, kugler og kanoner var blevet afgørende ved krigsførelsen, og fæstningen duede ikke mere som »lås for byen«.

På forhøjningen fandtes der endnu rester af det gamle tårn, og når den danske gårdejer Peter Thaysen gik bag ploven, skete det ofte, at gamle munkesten blev trukket op af plovjernet. Der blev også fundet store mængder knogler af vildt, overvejende af vildsvin. Det tydede på, at besætningen i stor udstrækning havde været selvforsynende og ikke levet så dårligt. I de store tætte skove havde det sikkert vrimlet med vildt.

Men ikke alle tænkte så historisk. Deres skolemester var mere praktisk indrettet. Han brugte voldgraven som privat fiskedam og var stolt af resultaterne.

På Klusgård fortsatte driften som i årene forinden. Kvægbestanden holdt sig på godt og vel 100 kreaturer, deriblandt omkring 40 malkekøer og 9 heste og langt flere får og to æsler, som blev holdt for morskabs skyld. Georg Christian var efter skoleårene ikke i tvivl om, hvad fremtiden skulle bruges til. Han ville være landmand ligesom sin fader og følge i slægtens spor.

En ny generation – Georg Christian Sophus Moll Rønnenkamp

Sent på efteråret 1897, da høsttiden var overstået, blev Hans Christian Rønnenkamp syg og sengeliggende og sov ind efter kort tids sygdom. Få måneder efter, den 16. december 1897, oprettede Sophie, som havde nået tresårsalderen, en overladelleskontrakt med »sit eneste barn«, som det hed i kontrakten. Hun overlod gården med 123 hektar 80 ar og 64 m² til sønnen Georg Christian Sophus Moll Rønnenkamp.

Overladellesprisen blev fastsat til 72.450 mark. Heraf stod 42.450 mark i forbindelsen med gældsbeløb – især stiftelser, delvis af privat art – som sønnen skulle overtage, forrente og betale afdrag på. De blev summarisk opført:

Den Meinkeke familiestiftelse 7.200 mark

Rønnenkamp-stiftelse 1.800 mark

Brøderson-stiftelse 1.440 mark

Carsten Beier'ske familiestiftelse 360 mark

Frøken Friedericke Amalie Danielsen, Flensborg 7.200 mark

Justitsrådinde Therese Christiane Henriette Wolff, født Thor Straten 6.750 mark

Frøken Christine Wilhelmine Schärffenberg i Lyksborg 9.000 mark

Købmand Peter Heinrich Möller, tidl. i Savannah, nu i Jürgensgård ved Flensborg 1.800 mark

Wilhelmine Claudius f. Paulsen, Flensborg 4.500 mark

Frøken Emmeline Johanne Dorothea Hensler i Bordesholm 2.400 mark

i alt 42.450 mark

For de resterende 30.000 mark skulle der indføres en sikker hypotek til fordel for Sophie, og beløbet skulle forrentes med 4%. Enken fik også sikret sin bolig og andre ydelser: Hun fik overladt tre stuer foruden soveværelse og køkken. Hun havde krav på det fornødne brændsel, tørv, træ og kul, krav på fri kørsel »i en anstændig vogn, med gode heste og sikker kusk, hvornår og hvorhen hun ville«, hun skulle have fri adgang til gårdens brønd, for at kunne øse vand, fri adgang til

parken og ret til »at opholde sig der uden forstyrrelser og til at forsyne sig med havens frugter af alle slags«.

Fem måneder senere, den 27. maj 1898, blev der holdt bryllup. Gårdens nye ejer blev gift med den tyveårige præstedatter Marie Delfs, datter af pastor Poul Delfs fra Kværs. Den 1. august året efter fødtes Rønnenkamp-slægtens yngste skud Christian. I de følgende år fik Marie endnu tre børn, Wilhelm, og de to piger Luise og Sofie.

På dette tidspunkt var landbruget ved at skifte karakter. Nu blev der, som på alle større gårde, i højere grad anvendt maskiner. Før i tiden var der tærsket med plejl, mange steder for én mark om dagen og endog uden forplejning. Nu anskaffede nogle sig hestetrukne tærskværker. Andre – og dertil hørte Klusgård – sluttede sig sammen om damptærskværker. Til høhøsten blev der anvendt slåmaskiner, og mejemaskiner i kornhøsten. På Klusgård havde man også som mange andre steder udvidet roearealerne, og det krævede langt større arbejdsindsats end kornmarkerne.

Ellers holdt man fast ved traditionerne. Efter høst var der stort høstgilde for gårdens folk. Og efter gammel tradition skulle der være tid og råd til at indbyde familien og gode venner. Det var de gamle damer på gården meget glade for. Til gæsterne hørte bl.a. fætre eller kusiner af Fries- eller Moll-familien.

Ligesom sin fader opretholdt den unge gårdejer gode forbindelser til naboerne. Det udelukkede dog ikke, at en præstedatter og en stor gårdejer havde en anden omgangskreds og andre kulturelle interesser end den jævne bonde, kådner, maler eller smed i Nyhus. De havde hver deres verden.

Det var noget helt andet med kommuneforstanderen Detlev Jonas fra den store landsby Harreslev og hans fornemme kone. Jonas havde et fast greb om kommunerådet. Han var en festlig mand, som kunne underholde et helt selskab og – hvad der var afgørende: Han havde en gård på 65 hektar jord, 4 spand heste og 20 køer. Han var en mand, som fulgte med tiden – også hvad maskinerne angik. Helst skulle alt passe sammen i livet, gårdens størrelse og pengene, og derfor var Detlev Jonas blevet gift med Julie Johannsen fra Landmålergården, som var af samme størrelse som hans egen. Detlev og Julie Jonas var ofte blandt gæsterne på Klusgård – med efterfølgende visitter den anden vej. Det kunne ske, at selv hanerne begyndte at gale og hestene inde i stalden at vrinske, før ægteparret Jonas igen rullede ind på den hjemlige gårdsplads i deres flotte vogn, med en kusk på bukken.

Som læseren måske vil huske, havde løjtnant Hans Christian Nielsen

Rønnenkamp været gift to gange. Først med Anna Catharina Fries og derefter med Sophie Christine Fries, begge døtre af købmanden Hans Thomsen Fries. En anden af søstrene havde været gift med en Schärffenberg. Hans søn Georg Schärffenberg var nu omkring de halvfems. I meget idylliske omgivelser førte han et tilbagetrukkent liv i Lyksborg. Mange år tidligere havde han sammen med sin søster drevet gæstgiveriet »Ruhetal« og i den tid – som passioneret gartner og naturven – anlagt en stor og smuk have, der overalt havde vakt opmærksomhed.

I sine unge år havde Georg Schärffenberg i seks år opholdt sig på Sjælland. Fra den tid kendte han danske forhold særdeles vel, og han nærrede varme sympatier både for de hertugelige i Lyksborg og for det danske kongehus. Schärffenberg nød stor anseelse i de højere kredse. Marie og Georg Christian Rønnenkamp fik i disse år ofte udførlige beretninger fra den gamle ven og slægtning, som åbenbart havde udmærkede forbindelser til adelskredsene. Engang havde den gamle herre sandelig haft besøg af fem smukke adelsdamer: hertuginde med fire døtre og kort tid efter havde han kunnet fortælle, at han ventede på besøg af prinsessen af Hessen, som boede på Lyksborg slot. Meningen med hendes rejse var frem for alt, at hun ville se, hvordan det gik med sønnen, som var ved marinen i Mørvig. En hofdame havde opsøgt Schärffenberg og anmeldt det fornemme besøg. Et af de absolutte højdepunkter i Georg Schärffenbergs liv var, da hertuginde viste ham den store ære at komme på besøg med brudeparret og brudens to yngre søstre.

Georg Schärffenberg levede endnu i ånden fra den danske helstat. Hele sit liv havde han interesseret sig for den historiske udvikling. I et af de sidste breve skrev han til familien på Klusgård: »I går var årsdagen for opstanden«, og han fortsatte: »Da den slesvig-holstenske ridderskabsdeputation overbragte Frederik den Syvende deres hyldest i begyndelsen af marts 1848, har kongen ikke bare lovet at opretholde hertugdømmernes gamle privilegier, han har forpligtet dem til at forsvare ham mod ydre og indre fjender«.

Selvom om Georg Schärffenberg, den flittige brevsriver, fortalte om egne problemer, kunne et brev godt ende med den danske kongefamilie. I et brev fra vinteren 1906 til Georg Christians mor skriver han: »På mine gamle dage har jeg vænnet mig til, straks at besvare brevene. Hvor hurtigt kan det ske, at vi må tiltræde den lange rejse til det hinsidige. Det har vi set ved den gode Kong Christian den Niendes hurtige død, som Gud måtte give saligheden ...«

Gamle og nye venner dukkede fortsat op på gården. En af gårdens

venner og mest trofaste rådgivere gennem flere generationer var den halvfemsårige hypotekmægler og formueforvalter J.H.N. Dammann. Han var født omkring 1820, og nu skrev man altså året 1910. Men han var stadig aktiv i sin gamle metier. Simpelthen utroligt, syntes de fleste.

Mægler Dammann havde været en uerstattelig rådgiver for advokat Christian Rønnenkamp. Han var fortsat som rådgiver, da sønnen Hans Christian trådte til i året 1867, og nu, da næste generation havde ansvaret, stod Dammann med sine 90 år stadigvæk til rådighed med værdifulde råd i finansielle spørgsmål. Også Georg Christians mor bevarede den gamle mægler Dammann som formueforvalter.

Hendes barnebarn Christian kunne senere huske den dag, da han som 11-årig sammen med farmor Sophie i tospændervogn kørte ned til byen. Farmor skulle ordne en del formuesager med den gamle herre.

Jo, det var sandelig en flot tur gennem Nørreport og så i trav igennem byen. Mange folk standsede op og nogle frække børn sparede ikke på tilråb. Vognen standsede foran ungarl Dammanns fornemme hus i Nørregravene 26, og kusken fik lov til at vente. Huset lå tæt ved den katolske kirke. Husholdersken Elise Besendahl tog venligt imod og førte dem ind. Dammann var en meget venlig, værdig herre med snehvidt hår. De to gamle snakkede om mange private ting, morede sig kosteligt og bedstemor blev åbenbart beroliget af hjælperens oplysninger om formuesituationen. De nød bagefter kaffen, som blev serveret af husholdersken, og Christian, som havde fået anvist en stol i baggrunden, fik også en forfriskning. Husholdersken fik hver uge friske æg fra Klusgård. En daglejerkone fra gården afleverede dem, og bagefter skulle hun altid til købmand Steffen Thomsen for at købe den uundværlige kaffe.

Børnene på Klusgård – Christian og Willi og deres søstre Luise og Sofie – fik en god barndomstid. Om sommeren tog de af og til med et af fjordskibene til Lyksborg eller Sønderhav. I Sønderhav boede deres morfader pastor Delfs. Han havde været præst i Kværs ved Gråsten i tre årtier. Han havde altid følt sig som dansk. Men prisen for ikke at skulle forlade hjemstavnen havde været at indordne sig, at aflægge troskabseden mod den preussiske stat og at gå stille med dørene, hvad det danske sindelag angik. Sådan var det den dag i dag. Selvom han ikke mere stod på prædikestolen, var det ofte bedre at have »en lås for munden«. Det var ikke til at spøge med øvrigheden i sådanne spørgsmål. Men hjertet var forblevet dansk.

Da hans sønner skulle være tyske soldater, havde pastor Delfs med tungt hjerte givet sit samtykke til, at de forlod hjemstavnen og udvan-

drede til De forenede Stater. Sådan var det gået med mange unge, og det havde ført til en stærk åreladning for danskheden.

De unge oplevede militæret ved ret forskellige våbenarter. Bagefter kunne dette føre til, at de fik tillagt morsomme øgenavne. I nabolandsbyen talte folk om Heine »Kyrasser«, Jes »Ulan« og Peter »Garder«, og da sidstnævnte døde, blev enken kaldt Anna »Garder«, selvom det ikke var hende, som havde nydt den enestående ære at være gardersoldat. Det militære kom til ære på mange måder. På Klusgård var det for eksempel skik, at drengene, ligesom mange andre steder, gik rundt i Kieler matrostøj.

Gården var for de fire børn en herlig legeplads. Ikke mindst de store stalde med køer og heste, søer og smågrise og mange slags fjerkræ. Netop den store kælder med de tykke mure og det hvælvede loft udøvede en stærk tiltrækning. Børnene kunne ind imellem også blive uhyggeligt til mode, når de kom i tanker om, at der efter sigende for år tilbage var fundet et skelet, som skulle hidrøre fra et menneske, som var blevet indemuret levende nede i kælderen. Bortset herfra fandtes der i kælderen mange ting, som hverken var mystiske eller uhyggelige. Der stod altid flere tønder fyldt med regnvand. Kort før jul tjente de til ophold for karperne. Bageovnen var så stor, at det var spændende at krybe ind i den for at gemme sig. I et særligt kælderrum var der forskellige slags musikinstrumenter. Når børnene prøvede at danne et eget orkester, lod protester fra de øvrige beboere desværre ikke vente på sig. Til de absolutte højdepunkter hørte det, når børnene rullede bagetruget ud i haven, og fik den søsat på havedammen, for at få en rotur blandt blomstrende åkander og snadrende ænder.

Ligesom før i tiden var kælderen også opholds- og spiserum for personalet. Her gik det ofte muntert til. Men børnene vidste godt, at fader og moder ikke var særligt begejstrede for at de opholdt sig alt for længe blandt personalet. De kunne lære dårlige skikke, og det var klogt at huske, at der var forskel på herskabet og daglejere, karle og det øvrige tyende.

Høstfesten, afslutningen efter mange ugers slid på markerne, blev fejret i den store kælderstue, som i dagens anledning var pyntet med grønt og georginer fra egen have. Der blev ikke sparet på mad og drikke og til slut blev der danset til trækharmonikaen.

Den store krig

Freden blev brudt den 1. august 1914. Da begyndte den første verdenskrig. Nu fik den nationale begejstring for alvor lov at komme til

orde. Inde i Flensborg trak begejstrede menneskemængder syngende gennem gaderne. »Zum Rhein, zum Rhein, zum deutschen Rhein ...« lød det.

Christian Rønnenkamp var 15 år, da krigen brød ud. Han gik i byens realgymnasium. Undervisningsfaget »historie« blev der lagt stor vægt på. De hørte om Karl den Store, Ludvig den Fromme, Otto den Store, om Welferne, Stauferne og Habsburgerne, om den store kurfyrste, Frederik den Store og naturligvis om jernkansleren Otto von Bismarck. De fleste var tilsyneladende »store«. Men de hørte ikke et eneste ord om deres egen historie, om de mange danske konger, som de indtil 1864 havde haft fælles med landet nord for Kongeåen. Ordet »Danevirke« dukkede slet ikke op. Ordene Dybbøl og Dybbøl banke fik eleverne derimod indbanket. Belejringen og stormen på Dybbølskanslerne blev fremstillet med heroiske, krigsforherligende ord, som ikke havde meget at gøre med det virkelige forløb. Deres lærer citerede nogle gange et digt af Theodor Fontane om prøjsernes enestående dåd, hvor det i sidste vers lød:

»Von Schanze eins bis Schanze sechs
ist alles dein, Wilhelmus Rex,
von Schanze eins bis Schanze zehn,
König Wilhelm, deine Banner wehn.
Grüss euch, ihr Schanzen am Alsener Sund
ihr macht das Herz uns wieder gesund,
und durch die Lande drauss und daheim,
fliegt wieder hin ein süsßer Reim:
Die Preussen sind die alten noch,
du Tag von Düppel, lebe hoch ...«

Dybbøl, det ord var for professor Tamm som en national trosbekendelse. Og Dybbøl banke var et fast udflugtsmål for skolen. Christian Rønnenkamp gik i samme klasse som Tage Jessen, hvis far, Jens Jessen, havde været redaktør ved byens danske avis og kendt som uforfærdet dansk politiker. Når professor Tamm fortalte om Dybbøl, bad Tage Jessen ofte om ordet, og han vidste meget bedre besked med dette emne end læreren. Han var derfor en torn i øjet på professor Tamm. Tage syntes, at det vel ikke var uinteressant, at fem angribende prøjser havde stået overfor én dansker, og at de først efter måneder – og efter et frygteligt bombardement – havde vist mod til at angribe. Tage kunne også fremhæve, at prøjserne havde haft helt moderne bagladerifler,

som de kunne bruge liggende på jorden, mens danskerne måtte nøjes med gammeldags forladere, så de – stående oprejst – var et let mål for fjenden.

Tage Jessen følte, at der skulle siges noget mere om Danevirke. Engang havde han ved en for professor Tamm upassende lejlighed fortalt om den gamle vold, som danskerne for mere end 1000 år siden havde rejst for at forsvare sig mod tyskerne. Sådan noget fik Tamm til at protestere. Han satte som ofte før en slutstreg under diskussionen med den korte bemærkning: »Tage, ich bin schließlich Historiker ...«

Nu, da der var blevet krig, så mange lærere det som deres fornemste opgave at appellere til elevernes nationale følelser, at vække krigsbegejstring og at få primanerne, de ældste elever, til at melde sig som krigsfrivillige. Krigen var en hellig sag, som kunne sammenlignes med korstogene, hvis formål det havde været at befri den Hellige Grav i Jerusalem fra de vantro. Efter lærernes forklaringer havde Christian Rønnenkamp ofte det indtryk, at en nyudklækket student (abiturient) i krigstider ikke kunne være andet bekendt end at dø for fædrelandet.

En hel del af hans klassekammerater meldte sig som frivillige. Som lokkemad var der forinden udkommet en ministeriel bekendtgørelse, at krigsfrivillige kunne få tilkendt deres abitur uden eksamen. Christian Rønnenkamp lod sig ikke lokke og faldt derfor i unåde hos professor Tamm.

Christians fader havde for mange år siden aftjent værnepligten ved feltartilleriet i Rendsborg og Itzehoe. Den 6. januar 1914 fejrede han 39 års fødselsdag. Ligesom de fleste af denne årgang gik han ud fra, at der i krigen vel ikke var brug for en gammel Landsturmann. Krigen var noget, de unge nok ret hurtigt ville få afsluttet med sejrsparaden i Paris. En gårdejer havde desuden sine særlige opgaver og et stort ansvar for at sikre forsyninger til befolkningen.

De tog alle fejl. Efter det første stormløb trak krigen ud, og landstormen skulle sandelig også med. Sidst på året 1916 blev Georg Christian indkaldt til feltartilleriet i Schwerin. Foreløbig fik han til opgave som stedfortrædende vagtmester at uddanne rekrutter, før de blev sendt til fronten.

Sønnen Christian skulle i foråret 1917 – da krigen fortsat rasede på flere fronter – til session. Han var sytten år og gik endnu i realgymnasiets øverste klasse, den såkaldte prima. Stabslægeundersøgelsen resulterede i, at han fik indkaldelsen udsat i nogle måneder.

Meningen var, at han skulle uddannes som landmand, for senere at kunne overtage gården. Derfor holdt han nu op i skolen, og moderen, som havde overtaget styret på gården, sendte ham i landbrugs-lære på den store gård Ladegård ved Kværs. Her var hun jo vokset op i præstegården.

Ladegård var en gård på 314 tønder jord med 16 heste og 60 malkekøer. Den hørte til Søgård og lå på vejen til Aabenraa. Gårdens ejer, overamtmand Ohlsen, havde været nødt til at sælge til Klosterkammeret i Hannover. En af Ohlsens sønner, en 65-årig ungkarl, var ansat som forpagter. At møde ham i ædru tilstand hørte til de sjældne undtagelser. Brændevinsflasken stod altid på skrivebordet, og midt om natten kunne han finde på at rive vinduet op på vid gab og blæse i et horn til brandalarm. På grund af sin hang til flasken kom ungkarl Ohlsen så at sige aldrig ud på markerne. Han indskrænkede sig til, fra skiftende positioner gennem en kikkert at stirre ud over markerne for at forvisse sig om, at tiden for arbejdspauser ikke blev overskredet. I så henseende behøvede han forresten slet ikke at nære betænkeligheder. Han havde ansat en ret brutal forvalter, som plejede at gå rundt blandt karlene med en knippel i hånden, og han veg ikke tilbage for også at bruge den.

Det værste for den syttenårige landbrugslev Christian var nu ikke sliddet, men sulten. Selv om der var mad nok på Ladegård, rettede den fordrukne forpagter Ohlsen sig til punkt og prikke efter de skrappe rationeringsbestemmelser.

Den 1. december 1917 blev krigen også alvor for den 18-årige Christian. Han blev indkaldt til feltartilleriet i Schwerin i Mecklenburg, samme afdeling, hvor hans far skulle uddanne rekrutter. Som »Einjährig« og officersaspirant blev Christian tildelt en gruppe, hvor de foruden våbenuddannelse fik rideundervisning. Feltartilleristerne fra Schwerin havde særdeles flotte uniformer, og det kunne føre til komiske situationer. Det blev Christian klar over, da han første gang – som rekrut – kom hjem på orlov. Da han kom forbi en kaserne, blev han til sin store forbløffelse af en vagtpost budt velkommen med strækmarch, og da han spadserede gennem byen, fik nogle rekrutter, som han mødte undervejs, travlt med at gøre honnør.

Storhertugen af Schwerin var åbenbart efter beboernes mening den vigtigste person næst efter Gud. Når han viste sig offentligt nejede selv byens fornemste og festligklædte damer dybt, da de nød den store ære at hilse på fyrsten. På storhertugens fødselsdag fik Rønnenkamps afdeling til opgave at tage opstilling overfor slottet for – i overværelse

af det fornemme borgerskab med alle prominente i spidsen – at festlig- holde dagen og skyde salut.

Livet på kasernegården så anderledes ud. Dér havde domptørerne fri bane for ret individuelle chikaner. Hestene var vigtige for krigsførelsen. De skulle strigles og plejes. Christian havde fået tildelt en ret høj hest. Når det kneb med at komme op på hesten, kunne vagtmesteren godt finde på at tilbyde sin hjælp. Men bare for at smide ham over hesten, så han havnede på den modsatte side, på kasernegårdspladsen. En anden gang tog vagtmesteren en håndfuld møg og kastede ham det i øjnene. En af befalingsmændenes dumme morsomheder lød: »Hvad hedder De? Rønnenkamp? Med D eller med Dt?«.

I maj 1918 gik vejen til fronten for den unge mand på kun 18 år. Med fuld musik, til tonerne af »Lützows wilde verwegene Jagd« og »Ich schiess den Hirsch im wilden Forst«, marcherede de til banegården. Selv om aviserne stadigvæk bragte optimistisk lydende beretninger fra fronten, havde mange i mellemtiden erfaret, at det ikke så alt for lyst ud. Også på hjemmefronten var der en del, som tydede i den mindre optimistiske retning. Folk levede på sultegrænsen. Intet kunne opdrives, og mange gik i støvler med træsåler. Bønderne klarede sig bedst, og i så henseende var der heller ikke noget at klage over på Klusgård.

Det endeløst lange transporttog med henimod 6000 unge soldater, som var bestemt til at erstatte de store tab på fronterne, dampede og gyngede gennem det hurtigskiftende landskab. Ingen kunne være i tvivl om målet, og alligevel følte Christian Rønnenkamp det som en befrielse at komme bort fra kasernegården. Efter Lübeck fulgte Hamburg, og så kom Lüneburger Heide med endeløse hedestrækninger og birkeskove. Samme aften nåede toget frem til Bremen. I Osnabrück var der et længere ophold. Der blev uddelt forplejning, og der blev endog tid til en lille bytur. Dagen efter fortsatte troppettransporttoget gennem Ruhrområdet med de mange rygende fabriksskorstene. Det var her – ikke mindst hos Krupp – den største del af våbnene blev smedet til fronterne.

Endnu mange årtier senere huskede Christian Rønnenkamp bedst det øjeblik, da toget med de mange soldater nærmede sig Rhinen. Rhinen, som de hjemme i skolen havde hørt så meget om. Ligesom mange kammerater stod Christian ved et af de åbne togvinduer, da Rhinen – »der deutsche Rhein« – kom til syne dybt nede. Den lignede et glitrende sølvbånd i sollyset og slyngede sig gennem den naturskønne Rhindal, indrammet af høje vinbjerge og med slottet »Stolzenfels« i baggrunden. Da var det, én af hans kammerater istemte:

»Es braust en Ruf wie Donnerhall,
wie Schwertgeklirr und Wogenprall:
Zum Rhein, zum Rhein, zum deutschen Rhein.
Wer will des Stromes Hüter sein?«
Lieb Vaterland, magst ruhig sein.
Fest steht und treu die Wacht am Rhein«.

Sangen forplantede sig fra vogn til vogn blandt de 6000 unge soldater på vej til fronten. De anede næppe, hvor megen gru de kunne forvente.

Også Christian Rønnenkamp blev uvilkårligt grebet af begejstringens rus og stemte med i:

»Zum Rhein, zum Rhein, zum deutschen Rhein:
Wir alle wollen Hüter sein ...«

Troppetransporttoget med de mange soldater, som ikke anede, hvad ordet krig i den ubønhørlige, brutale virkelighed betød, fortsatte hele natten og passerede bl.a. Aachen, Karl den Stores kejserby. Ved Herbestal blev den belgiske grænse passeret, og over Lüttich og Namur gennem Maasdalen fortsatte transporten til Maubeuge ved den franske grænse. I Hautmont endte turen.

Feld-Rekrut-Depot kaldtes det her, og de blev hurtigt klar over, at det var en stor samleplads for mennesker og materiel – overvejende våben – som skulle tjene til at udfylde de mange huller ved fronten: 6 batterier lå her parate, 1 garder-kyrasser-division, 3 garderfeltartilleriregimenter, pionerer og landstormmænd, men også ammunitions- og bagerikolonnen, som nok begge var lige vigtige ved fronten. Det ene godstog efter det andet ankom på banegården med krigsmateriel.

De efterfølgende dage var den daglige eksercirtjeneste så hård, at en hel del af de nyankomne foretrak straks at melde sig frivilligt til fronten. Undervejs, på den lange transport, havde Christian sluttet sig til to gode kammerater, som han var på bølgelængde med. Det var Gerstenfeldt fra Flensborg og en lærer Jens Hansen, som boede på Tøndereggen. Den første nat kom der et flyverangreb. Christian Rønnenkamp blev nu klar over, at der efter næsten fire års krig med utrolige menneskelige lidelser og tab af menneskeliv og mange sårede var ved at ske store forandringer: Den jernhårde disciplin var borte, og man sporede nærmest tegn på opløsning. Men det var dog stadigvæk krig, også her, bag fronten.

Det var en måneklar nat, da fjendtlige flyvemaskiner angreb. Der

lød detonationer af eksploderende bomber, afbrudt af maskingeværild og støj fra luftforsvaret i Maubeuge. Der skete utrolige ting, som indprentede sig i hukommelsen: I et nabo hus blev en fransk kvinde arresteret af feltgendarmeriet. Sandsynligvis blev hun mistænkt for spionage. En tysk soldat, som var deserteret fra fronten, blev ligeledes arresteret. Det forlød, at han forinden havde myrdet én af sine kammerater, en regnskabsfører, og stjålet krigskassen med 100.000 mark. Længere nede i deres gade havde to soldater begået et indbrud i en butik og stjålet forskellige varer. En soldat havde vægret sig ved at komme til fronten og var gået over til håndgribeligheder overfor en underofficer. Under den efterfølgende straffeeksercits besvimeede han under gasmasken.

I disse dage blev Christian Rønnenkamp ofte brugt som fransk tolk. Men få dage efter pinse skulle de til fronten. Med en mindre troppetransport nåede de frem til Cambrai, hvor et felt-artilleriregiment skulle afløses. Forplejningen var utilstrækkelig, og organisationen og disciplinen svigtede alle steder. Selv om der var stationeret vagtmandskab på banegården, gik nogle soldater over til at forsyne sig selv. Og da viste det sig, at officererne bag fronten langt fra levede som afholdsfolk: En vogn med forsyninger til et officerskassinò blev brækket op, og det gav 42 flasker æggekognac og en stor tønde øl foruden mange flasker vin som bytte. På den sidste strækning til frontområdet fulgte et stort drikkegilde, hvor flere næsten drak sig fra sans og samling. Da tropperne nåede frem til målet, faldt det svært for den stedfortrædende vagtmester at få orden på geleddet.

De fleste af Rønnenkamps kammerater var helt unge, ligesom han selv, kun 18 eller 19 år. Om krigen havde de helt urealistiske forestillinger. I deres skoletid var krigen ofte blevet forherliget, og de fleste officielle meldinger gik ud på, at det var tyskerne, som sejrede, at det var dem, som var de overlegne, og at krigen i sig selv næsten var et gode. Hvad krigen i virkeligheden betød, fik de et varsel om på den fortsatte transport til fronten: De kom over Somme-slagmarken, forbi kirkegårde for massevis af faldne soldater. Mange steder lå der midt i landskabet spredte gravsteder med et enkelt trækors og den faldnes ofte gennemhullede stålhjelm. Der var tegn på kaos overalt. Bulede eller gennemhullede stålhjelme drev omkring mange steder. Granathuller lå tæt op ad hinanden og åbnede sig som gabende, truende kratere. Mellem klippeblokke og afhuggede træer og buske lå sønderskudte tanks, og af den grønne skov var kun nøgne træstubbe tilbage. De passerede landsbyer, hvor kun nogle sønderskudte huse lod ane, at



Fra krigen belvede på vestfonten. Granatbul. Hans Erich Bücherts album. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

her – på dette sted – havde mennesker før krigen levet fredeligt sammen og bare ønsket fortsat at kunne leve i fred.

Den efterfølgende nat lå hele afdelingen i et lazarettelt. De havde svært ved at forsvare sig mod rotter. Rotter så store som katte og helt vilde efter deres brødforsyninger. Nogle kammerater prøvede at spidde disse modbydelige gnavere på bajonetten.

Gaskrigen var i fuld gang. Ved mørkets frembrud skulle Christian Rønnenkamps feltartilleriafdeling være på pletten, og klokken 9.00 skulle de starte bombardementet med »Gelbkreuz«. Med deres hestetrukne skyts var de nået frem indtil to kilometer fra den tyske front, da det satte ind med fjendtlig artilleribeskydning. Skytset blev bragt i stilling, og der opstod total panik under den påfølgende ildkamp. Første skyts til venstre fik en fuldtræffer, en sergeant blev dræbt på stedet – og så var det også slut med det andet skyts. Til sidst var af hele batteriet kun et eneste skyts i stand til at affyre granater.

Endelig tav den fjendtlige artilleriild, så de omsider kunne nå frem til den position i frontlinien, som de skulle indtage og forsvare.

Christian Rønnenkamps afdeling på kun 20 mand fik anvist en lille jordhule, som var dækket af træstammer med et tykt lag jord ovenover.

Efter mørkets frembrud satte englænderne ind med en helvedes trommeild, og granaterne regnede ned over batteristillingen. Rystende af dødsangst krøb de unge sammen i deres jordhule. Næste morgen, da det begyndte at lysne, var jordhulen delvis styrtet sammen. Med megen besvær lykkedes det dem endelig at kæmpe sig ud i det fri. Marken var gennempløjet af dybe granathuller. Englænderne fortsatte denne dag og efterfølgende nat med trommeilden. Christian Rønnekamp og hans kammerater opholdt sig imens i en jordbunker, syv meter under jorden. Det blev dag igen, og de levede stadigvæk. Det forekom dem som et mirakel.

Midt på dagen skulle Christian med ud i åbent terræn for at reparere ødelagte telefonledninger. Artilleribeskydningen var ikke holdt op, og nu havde englænderne skudt sig ind på præcis deres stillinger. Før det kom til et nedslag, kunne Rønnekamp tydeligt skelne, om det var granater eller én af de uhyggelige miner, som spredte død og ødelæggelse.

Livet hang i en tynd tråd. Så skete det. En granat slog ned på få meters afstand. Han lå på næsen i skidt, da granaten eksploderede med et øredøvende brag. Da han fandt ud af, at der stadigvæk var liv i kroppen, reddede han sig ned i jordbunkeren. Han havde fået en granatsplint i knæet.

Mens trommeilden fortsatte endnu i timevis, var Christian krøbet ind i det yderste hjørne. Selvom det var en trist situation, og det tog tid, før choket havde fortaget sig, fyldtes han omsider af en følelse af lettelse – ja, nærmest lykke: Her lurede døden alle vegne. Men nu ville han blive indlagt på et lazaret, måske sendt hjem. Han ville leve. Han skulle ikke dø i dette helvede, hvor de blev slået ihjel uden at kunne forsvare sig, hvor mennesker skulle dræbe hinanden, selvom de aldrig havde gjort hinanden fortræd, hvor dyriske drifter og instinkter var afgørende for, om de havde en chance for at overleve i skyttegravskampen, hvor bajonetten blev brugt i kamp mand mod mand – eller den korte spade, for at kløve modstanderens hoved. Såret i hans knæ begyndte at brænde og forvolde smerter, og han kunne ikke bruge foden. Bare englænderne ikke begyndte at skyde med gasgranater før han kom bort herfra, faldt det ham ind.

Der fulgte endnu en frygtelig nat, hvor han og kammeraterne hele tiden frygtede for deres liv. Fra én time før midnat og indtil det begyndte at lysne skød canadierne med deres langtrækkende, tunge skyts granater direkte ind i deres stilling. Tunge jordklumper klaskede ned over hulen, så det lød som et kavalleriangreb.



Fra krigens helvede på vestfronten. Soldaterkvarter. Hans Erich Bücberts album. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Dagen efter blev Christian sat på en køkkenvogn, som kørte tilbage i vild fart. Hestene anede instinktivt, at der lurede fare. Det var halsbrækkende kørsel over de gennempløjede marker.

Nogle granathuller fra sidste nats artilleribeskydning var så store som havedammen på Klusgård. Under den hasarderede kørsel havde han svært ved at klamre sig fast til vognen. De slap helskindet igennem. Men da de fra markerne nåede ud på en vej, sagde fjenden alligevel »tak for sidst« med nogle granater, så hestene begyndte at stejle.

Christian Rønnekamp kom på et lazaret i Cambrai. Granatsplinten blev ikke fjernet. Det skete først nogle år efter krigen, så det kan fortælles med det samme: På »Wiener Café« i Flensborg mødte Christian to gamle venner. De snakkede om, hvordan de var kommet gennem krigen, og Christian nævnte granatsplinten, som stadigvæk stak i knæet og ofte forvoldte smerter. Det traf sig så heldigt, at den ene af de to venner i mellemtiden var blevet reservelæge på sygehuset. Han mente, at granatsplinten let kunne forvilde sig ind i blodbanen, så det var ikke ufarligt. De havde fået nogle genstande og var kommet i opløftet stemning, og reservelægen syntes, at dette her var slet ikke



Fra krigens helvede på vestfronten. Sonderskudt by. Hans Erich Bitcherts album. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

noget problem. Få timer senere blev Christian Rønnenkamp opereret hjemme i vennens lejlighed. Bedøvelsen fik begge to i form af alkohol. Efter veloverstået operation marcherede patienten fornøjet hjem, med granatsplinten i lommen. Da han var nået frem til fiskedammene i Slukefter, var han alligevel ved at besvime, så han blev nødt til at indlægge en pause ved grøftekanten.

Men nu tilbage til krigen: På militærlazarettet i Cambrai udøvede katolske søstre deres opofrende gerning. Det chokerende møde med krigens lemlæstede her på lazarettet glemte Rønnenkamp ikke, så længe han levede. Det var så grusomt, at det ikke kunne gengives i ord.

En af de første dage i august 1918 blev han flyttet fra Cambrai til Valenciennes. To måneder senere forlød det, at Cambrai efter hårde kampe var tabt. Fronten rykkede hurtigt nærmere, og så skulle Valenciennes også rømmes både af militæret og af befolkningen. Her blev Christian Rønnenkamp vidne til kaotiske forhold: Et tog med tanks passerede byen. Oppe på toget hyggede støjende og berusede kammerater sig i plyslænestole, som hørte med til deres krigsbytte. En soldat havde sikret sig et føl, og sidemanden passede på nogle høns. Sengetøj drev rundt på flere godsvogne. Fronten rykkede nærmere, og civilbe-

folkningen var på flugt. Fra vest strømmede tusinder ind til byen, mens regnen silede ned. De fleste måtte overnatte ude i det fri. Nerverne var tyndslidte. To soldater var kommet op at skændes, og det endte med slagsmål. En soldat – en bayrer efter dialekten at dømme – var blevet uenig med en køkkenchef. Han havde forvekslet køkkenet med et »tag selv bord«. Feltgendarmen tog sig af manden, som nu gik helt amok. En sergeant havde travlt med at sælge konserver til togpersonalet.

Endelig lykkedes det Christian Rønnenkamp at komme ud af byen i et militærtog. Det gik mod øst, hjemad. Undervejs blev to vaggoner med snaps, smør og andre levnedsmidler plyndret. Feltgendarmer, som skulle sikre transporten, kom for sent. Desværre var Christian lige så uheldig. De fleste åndede lettet op, da toget nåede frem til Lüttich. Her blev det til 16 dages ophold i det overfyldte tog. Overalt flød det med krigsbytte.

En dag kom Rønnenkamp i snak med en kammerat, som også havde sikret sig et føl. »Man skal jo have noget med hjem, når man har været hjemmefra i fire år«, mente han og tilføjede »selvom det jo ikke blev os, som vandt krigen. Men skidt med det, nu er der fred ...«

Befolkningen i Lüttich var i sejrusrus. De havde travlt med at få fanerne ud. For militærets vedkommende var også her alt i opløsning. Et militærdepot midt i byen havde slået portene op på vid gab, og soldaterne dækkede deres behov. Ingen holdt opsyn, og ingen protesterede. Christian sikrede sig 3 sæt nyt seletøj, lange støvler, stearinlys og brevpapir. Overfor en stat, som havde sendt sine 18-årige drenge på slagmarken, kunne han godt være bekendt at tage en lille del af konkursboet. Særlig eftertragtet var officersskjorter af ren silke. Her var der stor trængsel, skænderier og ind imellem endog slagsmål. En landstormmand havde fået fat i en hel stabel og ville forsvinde med det hele. Han fik en overhaling – og så deltes det »blandt brødre«.

De var strandet i Lüttich og opholdt sig i toget. Den 11. november blev Rønnenkamp opmærksom på et tog, som holdt på sidesporet. »Nach Altona« – stod der på en plakat. Det var lige sagen. Mon det kunne udlægges som faneflugt, hvis han tog imod tilbudet?

Alle ting, ikke mindst de 3 sæt seletøj, blev slæbt over til sidste godsvogn, og så var det bare om at skifte.

Til trods for revolution og soldaterråd ankom toget punktligt til Altona, og toget til Flensborg holdt på sidesporet. Sent om aftenen var de fremme i hjemstavnsbyen. De gode ting fra »hærens konkursbo« var for tunge til at kunne slæbes hjem. De blev foreløbig gemt i »Kieler

Anlagen« og næste dag afhentet med hestevogn. For den nu 19-årige Christian Rønneknamp fra Klusgård var krigen forbi.

Opløsningens tid

Faderen Georg Christian Rønneknamp var også kommet hjem fra krigen. I Schwerin havde han, foruden at uddanne rekrutter, ind imellem været transportfører. Troppesforstærkninger var sendt ned til Galizien. Bagefter var han havnet ved den rumænske front og havde fået en opgave i et hestelazaret i nærheden af Braila. Hjemme på Klusgård havde hans kone Marie imens måttet klare sig med en ældre forvalter, nogle russiske krigsfanger, to karle og pigerne.

Faderen var kun 43, da krigen var slut. Selvom Christian kunne tænke sig at overtage gården, var der altså god tid. Var det i det hele taget værd at blive landmand? Han var vel ikke den fødte landmand, og erfaringerne hos forpagter Ohlsen på Ladegård før militærtiden havde i så henseende ikke været opmuntrende. For landbruget var der dårlige tider efter krigen.

Christian Rønneknamp følte, at det nok var bedst først at få en fornuftig afslutning på skoletiden. Rektor på byens gymnasium så åbenbart efter krigen ikke med milde øjne på den tidligere primaner, som havde afslået at melde sig som krigsfrivillig. Under deres første møde mindede han Christian om, at han jo havde haft chancen for at få sin »abitur« uden eksamen.

Men han tog sin eksamen og besluttede sig så til at studere ved universiteterne i Kiel og Göttingen. Christian ville være præst, ligesom sin morfader. Sammen med sin mor havde han i barndomstiden ofte besøgt pastor Delfs i det hyggelige hjem i Kollund ved Flensborg fjord. Morfaderen havde altid vist ham stor opmærksomhed og de havde ført lange samtaler. Præsten havde ordet i sin magt. Den hellige skrift kendte han næsten udenad. Han forstod at forklare de ti bud og kunne fortælle spændende om Morten Luther, augustinermunken, som blev professor ved det nyoprettede universitet i Wittenberg ved Elben, som blev reformator og på rigsdagen i Worms i året 1521 trodsede fyrsterne og kirkens mægtige mænd. Når Christian og morfaderen dengang stod ved de store vinduer og nød blikket ud over den blanke fjord og helt over til de to Okseøer, kunne præsten godt finde på at prise Guds herlige skabelse eller fortælle om den historiske fortid. Derude på fjorden var den danske dronning Margrete i året 1412 pludselig afgået ved døden på et af sine skibe. Han var fortrolig med landets historie.

I familien og vennekredsen vidste alle, at pastor Delfs var forblevet dansk, selv om han i sin tid havde måttet aflægge troskabseden for at kunne beholde præsteembedet og blive i hjemstavnen. Ikke mindst de mange samtaler med morfaderen førte til, at Christian Rønnenkamp nu ville studere teologi.

Han begyndte ved universitetet i Göttingen. Men allerede efter to semestre gav han op og vendte tilbage til gården og familien. Det gik ham som tusinder af disse unge, som fra skolebænken var blevet kommanderet ud til fronten, ud i krigens ragnarok. Bagefter var han ikke mere den samme. Han havde fået et sjæleligt knæk. Billederne fra slagmarken ved Somme og militærlazarettet hørte endnu i lang tid efter krigen til hans drømmeverdens mareridt. Det kunne ske, at han midt på natten vågnede skrækslagen og badet i sved.

Og så kom afstemningerne om Sønderjyllands fremtid. Den 10. februar 1920 stemte 1. zone sig hjem til Danmark. Det blev en overvældende dansk sejr. Da solen søndag den 14. marts 1920 brød frem, skulle der også stemmes i 2. zone. Med stemmesedlen skulle folk træffe en afgørelse om landets, men ikke mindst om deres egen og deres børns fremtid. Den senere udvikling skulle vise, at det for tusinder blev en afgørelse om liv eller død.

Mange valgmoder og offentlige bekendtgørelser var gået forud. Der blev ikke sparet på argumenterne. Danskerne nævnte de mange krige, ofrene af faldne og lemlæstede, den dystre fremtid og frem for alt deres historiske ret, mens tyskerne, ligeså frisk og frejdigt påstod, at der var tale om tysk jord. Alle kneb blev taget i anvendelse. Men på tysk side kunne man være glad for en bestemmelse, der gik ud på, at tyskere, som for årtier siden var flyttet sydpå og havde vendt hjemstavnen ryggen, på valgdagen kunne afgive deres stemme. De blev lokket med en gratis rejse, gensyn med byen og familien, gratis hotelophold incl. forplejning. Bureaukratiet arbejdede perfekt og fandt frem til henimod 25.000 vælgere, som boede i det fremmede. Af dem tog 10.000 imod tilbudet og blev vigtige brikker i spillet om at sikre den tyske sejr i 2. zone.

Christian Rønnenkamp vidste godt, at mange af Rønnenkamp-slægten i generationer havde opfattet sig som danske. Gamle dokumenter viste, at nogle af hans forfædre havde nydt den danske konges bevågenhed. Hans bedstefar, advokaten, var faktisk den første, som var »løbet af sporet« ved at gå over til Augustenborgerne og til den slesvigholstenske side. Og hvad med advokatens egen broder? Brevet, som denne havde sendt i den bevægede tid under Treårskrigen, viste helt



Udsigt over Nyhus sø med Bov kirke på den danske side i baggrunden. Foto Carl C. Biehl o. 1920. Historiske Samlinger for Sønderjylland.

entydigt, at der efter hans mening ikke var tale om en »frihedskamp«, men om oprør og forræderi mod konge og fædreland.

Christian stod i denne tid faktisk usikker mellem fronterne. Han var »et brændt barn«. Fra skolebænken var han kommet til fronten, havde oplevet trommeildens helvede og havde bagefter set frygtelige ting på lazarettet. Det var gået ud over krop og sjæl, og ind imellem meldte sig også depressioner. Kunne man i det hele taget stole på nogen i denne verden?

Afstemningen bragte en stor tysk sejr i Flensborg. Fjordbyen blev for første gang i historien en grænseby. En skillende grænse blev lagt gennem Flensborg fjord og Nyhus sø, ikke langt fra Rønnenkampgården. Den ene af de to såkaldte Tvillinge-oldtids-gravhøje fra bronzealderen lå nu i Danmark, den anden i Tyskland. Det blev også en grænse, som gik på tværs af familiebånd og mellem gode venner. Rønnenkampgårdens familiegravsted ved Bov kirke lå nu ikke mere på tysk side, men i Danmark, højt over den smukke, sagnomspundne Haraldsdal.

Klusgård kunne se tilbage på over hundrede år. I krigsårene var det hele blevet forsømt og meget truet af forfald. Nu var økonomien

anspændt indtil bristepunktet. Håbløsheden var ved at brede sig. Sejrherrene havde dikteret hårde fredsbetainger. Der var voldsomt stigende arbejdsløshed, sult og elendighed. Værst stod det til i storbyerne. På denne baggrund havde kommunisterne fået tilløb. Nede i Flensborg anholdt politiet natten mellem den 28. og 29. december 1920 uden arrestordre en kendt kommunist, en montør ved navn Hoffmann. Næste dag rygtedes det, at manden, efter politiets ret tvivlsomme forklaring, var blevet skudt »under flugtforsøg«. Sådan lød også forklaringen for tusinder af mord, da nazisterne en del år senere tilrev sig magten.

I tilfældet Hoffmann fik dødsfaldet et dramatisk efterspil. 15.000 medlemmer af arbejderstanden fulgte ligtoget i protest, da den dræbte skulle stedes til hvile. Samme aften demonstrerede tusinder foran Durborg kaserne. Efter ophidsende taler prøvede nogle demonstranter at storme kasernen, og da politiet åbnede ild, blev fem dræbt på stedet og 22 såret. Senere var de dræbtes antal steget til elleve. Det var en forsmag på kommende tider.

Det gik hurtigt ned ad bakke. I året 1922 kom inflationen. Først blev der regnet med millioner, så med milliarder og til sidst med billioner. Hver lørdag omkring fyraften ventede mange husmødre ved skibsværftets port på lønningsposen, så de kunne skynde sig at få indkøbt madvarer. De vidste, at ugelønnen dagen efter kun ville slå til for et enkelt rugbrød. På teglværket Katrinegård gik teglmesteren over til at udbetale lønnen én gang i døgn. De fornødne millioner, milliarder og til sidst billioner hentede han hver morgen i banken i et stort pudebetæk.

I november 1923 kostede et æg 80 milliarder mark, og et pund brød, som i 1918 kunne fås for 25 penning, kostede nu 260 milliarder mark. Da dette vanvid var forbi henimod den 1. dec. 1923, og rentemarken blev indført, lød den største pengeseddel på 50 billioner mark, dvs. 50.000.000.000.000 i tal.

Tiden gik, og Christian vænnede sig til tanken om at indtage sin plads på gården. Men han var ikke optaget af arbejdet på samme måde som forfædrene. Heldigvis var der da karle og piger, som kunne deres kram. Og selv om det var dårlige tider, blev det heller ikke glemt at feste med familie og gode venner.

I efteråret 1926 blev der stor sorg på Klusgård. Marie, Georg Christians trofaste ægtefælle og Christians mor – præstedatteren fra Sønderhav – døde den 12. november. Det var et hårdt slag. Der fulgte en stille, sørgelig tid. Men året efter blev Christian gift med en pige fra Harreslev. Hun hed Frieda Karius. Hendes fader var mester på skibs-

værftet i Flensborg og ejer af et flerfamiliehus i arbejdersamfundet ved bygrænsen. Det var jo trods alt noget af et socialt tilbageskridt. Året efter, den 2. maj 1928 fik de en søn, som efter sin farfader fik navnet Hans Christian. I november det efterfølgende år kom der endnu en dreng, som i dåben fik navnet Friedrich Wilhelm Ferdinand Rønnenkamp.

Meget var ved at gå i opløsning. Efter konens død gik det for alvor tilbage for Georg Christian Rønnenkamp. Oftere og oftere fandt han og Christians yngre broder Willi vej til kroen. Han var nu egentlig kun overbærenhed værd. Selvom der ikke var ret meget tilbage af fortidens glans, følte han sig stadig som godsejer og medlem af en stor slægt. Han havde heller ikke glemt sin rolle som Wachtmeister ved feltartilleriet i Schwerin.

Når han indfandt sig på en af kroerne på egnen, blev han ofte hilst som »Wachtmeister Rønnenkamp«. Han kunne være sikker på at finde åbne øren. Kunne han, gårdejer Rønnenkamp fra Klusgård, være andet bekendt, end at kvittere med en gratis omgang til alle tilstedeværende gæster? Sådan spurgte han sig selv, og det skabte venner blandt tørstige sjæle. Han kunne vel heller ikke være fedtet ved næste krobesøg, som ikke lod vente på sig.

Willi gik i faderens fodspor og brugte mange penge på at slukke tørsten. Når pengene var brugt op, og kreditgrænsen nået, handlede han egenrådigt og solgte korn, kartofler eller egetræspæle. Faderen syntes ikke om sønnens private forretninger, men affandt sig dog med det. Han var jo ikke så meget bedre selv! Lidt efter lidt solgte Georg Christian Rønnenkamp ud af gårdens jord. Sådan gik de sidste år, indtil han døde den 12. sept. 1943.

Altimens voksende arbejdsløsheden, og landbrugskrise med prisfald og tvangsauktioner blev dagens orden. Mange følte, at der ingen fremtid var i hjemstavnen. De besluttede sig til at flytte teltpælene. I nabolaget, på sydsiden af Mosebækdalen, var der to gårde, hvor alle fire sønner var udvandret til Amerika. Willi Rønnenkamp havde nok indset, at det ikke kunne fortsætte med de festlige krobesøg. Et udvandrerskib bragte ham over den store dam, til De forenede Stater, som skulle være »landet med de ubegrænsede muligheder«. Amerikanerne var jo krigens sejrherre og stod i en bedre situation.

I landbrugskrisens kølvand fulgte mange tvangsauktioner rundt omkring. Det gav politisk uro og udløste protestaktioner. På vestkysten protesterede vrede bønder med sorte faner. Ind imellem kom det også til sammenstød med politiet. Når kvæg, brugsgenstande eller indbo –



Den ene af de to store lader fra 1806 på Klusgård. Foto 1950'erne.

eller hele gården – skulle bortauktioneres for at dække skatterestancer eller anden gæld, vistest der solidaritet ved at ingen af de fremmødte bønder ville byde. Alt dette var vand på nazisternes mølle. De fiskede i rørte vande og skrev »kampen mod renteslaveriet« på deres hagekorsfaner, rakkede ned på de regerende og lovede »arbejde, brød og fred« til den store hær af arbejdsløse.

Også for Rønnenkamp-gården så det faretruende ud. Gælden havde nået toppen af skorstenen, og nu kunne en tvangsauktion kun undgås ved at sælge ud af jorden. Det blev en radikal operation. Da alt var forbi, var der af slægtsgårdens oprindelige 123 ha kun 24 hektar tilbage foruden parken, det gamle og slidte stuehus og de to store lader. Det var dødsstødet.

I disse kritiske dage syntes Christian Rønnenkamp at det kun var godt, at staten ofrede penge på at finansiere en ny eksercerplads på over 70 hektar i nærmeste naboskab til gården. 15 hektar af gårdens marker blev solgt til staten. De manglende arealer skulle afstås af flere bønder i Nyhus. Som erstatning fik de jord fra Rønnenkamp-gården under det store landudsalg.

I maj 1928 havde nazisterne i Slesvig-Holsten kunnet mønstre 32.000 stemmer. I september 1930 var det blevet til 240.000. Den

brune syndflod var ved at skylle ind over landet og truede de sidste diger. I Flensborg by og i oplandet var billedet det samme. Altimens mærkede man den voksende arbejdsløshed og nød. Skibsværftet, som tidligere havde haft 2.000 beskæftigede, måtte i 1930 lukke portene. I november 1932 var der i byen ikke mindre end 13.000 arbejdsløse. Alt var præget af håbløshed. Nazisterne rakkede imens ned på alt og lovede »guld og grønne skove«, hvis bare de fik overladt roret. De forstod at slå på propaganda-trommerne.

Den 23. april 1932 kunne folk fra by og omegn overvære et politisk massemøde på byens stadion, hvor »føreren« skulle tale. Christian Rønnenkamp var blandt de 45.000 fremmødte, som så og hørte Hitler. Mange kom af nysgerrighed. De fik kun et lille glimt af den berømte mand, da han klatrede ud af bilen, for kort tid efter at fortsætte til næste mødested. Talen bestod blot i nogle få og kendte sætninger, som var svære at forstå i højttalerne. Men politisk fanatisme var der nok af. Det vrimlede med langskaftede støvler. Blandt de fremmødte var der sikkert ikke så få, som på hjemvejen overvejede, om det nu var på tide at interessere sig for uniformer og lange støvler. Det gjaldt om at følge med strømmen i »den nye tid«.

Historien beretter, hvordan det endte: Nazisterne overtog magten, og da Hitler og den alderstegne rigspræsident von Hindenburg den 21. marts 1933 sluttede forbund ved Frederik den Stores grav i Garnisonskirken i Potsdam, og nazister og prøjsere fejrede forbrødring, blev friheden båret til graven. Om de efterfølgende 12 år under nazismen har en historiker meget rammende sagt, at »tyskerne underkastede sig Hitler og nazismen og blev til de mest villige slaver, som nogensinde er set«.

I krigstrøjen til Italien

Atter blev det krig. Christian Rønnenkamp var fyldt næsten fyre og kunne en tid lang holde sig fri af militærtjenesten. Men det fik en ende. Siden nazisterne havde overtaget magten, var grænsebevogtningen blevet styrket som led i forfølgelsen af politiske modstandere, kommunister og socialister. Nu, under krigen, skulle grænsebevogtningen være endnu mere effektiv. Christian Rønnenkamp blev indkaldt for at understøtte tolderne. Han havde vagttjeneste i Nyhus og i Krusådal.

I 1943 blev Christian forflyttet til Italien. Hans afdeling på omtrent 250 mand fik kvarter i bjergene ikke langt fra Como søen og skulle forhindre italienerne i at flygte over grænsen til nabolandet Svejts. For

tyskerne så det mørkt ud på alle fronter. Christian gik straks i gang med at tilegne sig sprogkundskaber, og efter nogen tid lykkedes det at få kontakter til nogle venlige og sympatiske italienere.

Vejen ind i nazismen og den efterfølgende udvikling havde han oplevet med bange anelser. Han kunne genkende så meget af samme ånd, som han i begyndelsen af første verdenskrig havde mødt på gymnasiet, hvor 17-års drenge af professor Tamm indtrængende blev opfordret til at melde sig som krigsfrivillige. Propagandaen mindede ham om en tid, hvor heltedøden på slagmarken – som han havde oplevet i al dens gru – blev forherliget. Under tjenesten ved grænsen var det en ordre, at grænsevagterne uden pardon skulle skyde på enhver, som prøvede på at flygte over til Svejts. Men for Christian Rønnenkamp var tanken om at skulle skyde næsten ikke til at holde ud. Kammeraterne drøftede ind imellem emnet. Der var åbenbart ikke mange, som kunne tænke sig at handle efter egen samvittighed. En dag spurgte Christian en foresat, som var partimedlem: »Hvis det nu var din egen fader, som ville flygte over grænsen, ville du så skyde på ham?« Den foresatte bekræftede og tilføjede: »En befaling er en befaling ...«

En aften havde Christian tjeneste ved grænsen sammen med to kammerater. De to havde en skarpladt karabin, den tredje sin maskinpistol. Mørket var ved at falde på, da de opdagede en italiener på flugt i retning mod grænsen. Den ene af de tre fik hurtigt gjort sin maskinpistol klar til at skyde. Før det skete, råbte Christian: »Hold nu op, mand. Han har måske kone og børn, ligesom vi andre ...« Bagefter var de dog alle tre glade for, at italieneren slap med livet i behold.

Tiden gik, og krigens afslutning aftegnede sig mere og mere tydeligt for alle de ikke blinde troende. Hvad han hørte hjemmefra, lød ikke godt. Gården var ved at forfalde. Gennem flere år havde alt været tilbagegang. Faderen havde i sin tid slet ikke kunnet komme over sin kones død og søgte ofte trøst i flasken. Med Christians ægteskab så det heller ikke for godt ud. Hans kone kom jo fra et helt andet miljø, var vokset op i et arbejdersamfund. Hendes familie havde mere forbindelse til byen og skibsværftet end til landbruget. Han havde i lang tid haft indtryk af, at han og konen fjernede sig fra hinanden. At hun gik sine egne veje. Mørke skyer trak sammen over gården – og over hans ægteskab.

Freden nærmede sig. De havde nu haft vagttjeneste ved grænsen i over et år. Det blev forår igen. Fanatiske partimedlemmer trøstede sig med det bebudede »mirakelvåben«, som skulle give krigen en ny drej-

ning og sikre slutsejren. De faktiske begivenheder talte et andet sprog. Efter sine vagter spadserede Christian ofte til landsbyerne i nabolaget. Sproget klarede han rigtignok kun i brudstykker og ved hjælp af en ordbog. Men det var dog alligevel så meget, at han kunne komme i kontakt med nogle italienere, frem for alt en borgmester og to præster. De fleste var klare over, at »foråret« for dem var på vej i flere henseender, og at de uindbudte gæster nok ville rejse igen indenfor overskuelig tid. Alligevel var der ikke noget i vejen med gæstfriheden. En dag kom Christian og en kammerat forbi et hus, hvor der netop blev fejret bryllup. De fik god mad og drikke, følte sig blandt venner og fik en god dag ud af det.

Ved slutningen af april 1945 tog begivenhederne fart. Grænsevogterne holdt til i en kro i Castiglione, ikke langt fra Como. Sammen med nogle kammerater spadserede Christian denne aften langs vejen. Pludselig så de sig omringet af henimod 50 italienere. Til dels var det livligt gestikulerende og råbende kvinder og børn. Af mændene var nogle bevæbnede og forøvrigt kort forinden hentet ud af fængslet. De optrådte truende og beordrede tyskerne til at aflevere deres våben. Der var ingen vej udenom. Christian afleverede sin karabin og skyndte sig også at tømme patrontaskerne, hvad der tilsyneladende virkede beroligende på den ophidsede mængde. På opfordring marcherede grænsevogterne nu op til deres eget fængsel, hvor de blev spærret indel

Der gik en time før de blev afhørt. Netop den af dem, som havde prælet med, at »en befaling var en befaling« var så dybt rystet, at han sad i det yderste hjørne og begyndte at græde. »Det her kommer vi ikke godt fra«, mente han, mens tårerne fik frit løb. De var 16 mand i fængselsrummet, og de blev afhørt af en smuk, energisk kvinde med funklende øjne, helt sikkert en partisan. »Har du kone og børn?«, spurgte hun Christian Rønnenkamp. Det kunne han bekræfte, og så svarede hun, tilsyneladende helt uberørt: »Så har du set dem for sidste gang ...« Det lød ikke opmuntrende. Heldigvis kom i dette øjeblik én af de to præster til, som han af og til havde mødt i landsbyen, og han sørgede for, at sagen fik en anden drejning.

Ved Como søen ikke langt borte var der omtrent samtidig sket noget dramatisk, som er gået over i verdenshistorien: Partisanerne havde fanget Il Duce, Benito Mussolini, sammen med sin kæreste og i tysk uniform, og de var blevet skudt og hængt op ved siden af hinanden. De 16 fanger skulle nu transporteres til en nærliggende kaserne. Undervejs lykkedes det Christian at slippe væk fra troppen, og kort tid efter mødte han en italiensk officer. Efter nogle forklaringsforsøg

lod denne forstå, at han bare skulle stikke af, og han viste ham tilmed vejen til grænsen. Her havde partisanerne nu kommandoen, og han blev ført hen til partisanchef Fresci, som – efter nogle forklaringer – gav ordre til at udstede et »partisanpas«, så Rønnenkamp kunne passere grænsen til Svejts.

Natten derpå begyndte flugten gennem bjergene. Christian kendte ingen af de syv, som han var sammen med. Men så vidt han kunne forstå, var én af dem en jugoslavisk professor. Det var en besværlig vandring, ad smalle stier og tæt på dybe, gabende afgrunde. Nerverne var tyndslidte efter det de havde oplevet, og flere havde svært ved at følge med. Den jugoslaviske professor, en høj mand med mørk frakke, bar kun på en dokumentmappe. Kort tid efter starten havde han røbet, at mappen indeholdt en værdifuld frimærkesamling, som han havde reddet. Det var mørkt, råkoldt og opslidende. De gik i gåsegang ad en smal sti, da den ældre professor pludselig snublede. Han prøvede at redde sig fra at undgå et styrt, men dokumentmappen med det kostbare indhold fløj ud af hånden og forsvandt ned i den mørke slugt. Han stod som lammemet, tørrede sveden af panden – og fortsatte uden et eneste ord. At redde livet, at bringe sig i sikkerhed, betød alligevel mere end en uerstattelig frimærkesamling.

I denne trop var der også en anden interessant mand: Benito Mussolinis livlæge fra Bologna. Han slæbte på en stor og åbenbart ret tung taske fyldt med guldstykker. Da troppen efter mange timer nåede frem til grænsen, havde Il Duces læge ikke heldet med sig: De svejtsiske toldere var ligeså nysgerrige som alle andre toldere. Den store taske skulle undersøges. De mange guldstykker blev beslaglagt, og selv måtte lægen vandre tilbage til Italien, derhen, hvor de efter så mange strabadser lige var kommet fra.

Vel ankommet til Svejts satte Christian Rønnenkamp sig i forbindelse med det danske konsulat, som sørgede for, at han kort tid efter kunne fortsætte rejsen hjemad. For anden gang var for ham en krig nået til ende ...

Selvransagelsens år

Det blev et trist møde med gården, da Christian Rønnenkamp nåede hjem. Konen havde forladt ham sammen med de to drenge, som imens var fyldt 17 og 18 år. Allerede før krigen havde det været svært at komme på samme bølgelængde. De var ret så forskellige: Han ejer af en gård truet af forfald og med tomme ko- og hestestalde. Konen derimod en ubekymret, livsglad kvinde fra arbejderklassen, hvis fa-

der – som mester på skibsværftet – havde bragt det til en vis borgerlig velstand.

Nu var Frieda flyttet over til sine forældre. Hvad der var værst for Christian – men på den anden side forståeligt – var, at drengene var fulgt med deres moder. Christian Rønnenkamps fader var død to år tidligere. Ved hjælp af nogle jugoslaviske krigsfanger, nogle karle og piger havde hans søster i mellemtiden søgt at holde sammen på stumperne. De anspændte økonomiske forhold havde ført til, at der ikke var gjort noget for at vedligeholde den 140 år gamle gård. Den var blevet forsømt i generationer. Både staldene og stuehuset var truet af forfald.

Da krigen nærmede sig sidste fase, og disciplinen var under opløsning, havde en stor trop af Hitler-Jugend været indkvarteret på Klusgård. Nu var de forsvundet igen, ligesom de autoritære repræsentanter for »Tusindårsriget«. Men de havde sat sig deres tydelige spor. Hjertet krympede sig, da Christian Rønnenkamp efter så lang tid igen gik gennem de mange stuer. Var det vandalerne, som her havde været på færde? Siden sin tidlige ungdom huskede han det tre meter høje Flensborg-ur med indbygget spilleværk og måne, som museet havde været så interesseret i. Urkassen var så stor, at de som børn havde kunnet gemme sig indeni. Nu var uret fuldstændig ødelagt, simpelthen slået i stykker. Også de fleste andre minder om tiden og generationerne forud var enten forsvundet eller ødelagt, og med dem gårdens sjæl. Det var de fine jagtgeværer, gammeldags forladere af den slags, som var blevet brugt af danskerne i 1848 og 1864, det var sabler og pistoler, jagttrofæer, geværer og udstoppede dyr. Det hele var forsvundet eller slået i stykker.

Alt gik ham imod i den følgende tid. Drengene kom kun sjældent over til gården. Han prøvede at få styr på ejendommen og at rette noget op på det forsømte. Men det var ikke let. Efter krigen var det næsten umuligt at opdrive bare nogle sække cement, søm eller andet byggemateriale. Alligevel var Christian Rønnenkamp fast besluttet på i de kommende år at sætte alle kræfter ind på at holde sammen på resterne og at undgå den truende tvangsauktion.

Tiden var fuld af problemer. Krigens dramatiske afslutning havde udløst en folkevandring. Millioner af mennesker var skrækslagne flygtet for de fremrykkende russiske panserdivisioner. De flygtende vidste, at hævnens time var kommet. Mange søgte helt op mod den danske grænse, hvor de skulle finde et tag over hovedet. Befolkningen måtte rykke sammen. Også Klusgård måtte give husly til en del flygtninge.

Men der var også sket andre ting. Grænselandet oplevede et politisk jordskred. Selv om der var gået firs år, siden landsdelen blev revet løs fra Danmark, var det danske ikke dødt. Mange gjorde op med fortiden og med deres liv. Efter to verdenskrige, nød og elendighed syntes de, at det kunne være nok. Over 2.700 flensborgere var faldet på slagmarkerne, 176 var dræbt under luftangreb. Også i landsbyerne var der næsten i hver familie en fader, en søn – eller flere sønner -, som ikke vendte hjem efter krigen. Mange tusinder levede endnu som slaver i russiske krigsfangelejre.

Som 18-årig havde Christian Rønnenkamp lidt på krop og sjæl i første verdenskrig, og i anden verdenskrig havde de krigsliderlige nazis hentet ham igen. Krigene havde ødelagt hans liv. De havde bidraget til, at hans ægteskab gik i stykker. Men krigene var også én af årsagerne til nedgangen på gården. Og forfaldet kunne ikke standses. I første verdenskrig hentede de også hans fader. Hans moder og hans søster Sophie stod overfor en opgave, som oversteg deres kræfter. I de sidste krigsår var det for alvor gået ned ad bakke. Forinden havde hans fader måttet sælge den ene mark efter den anden, bare for at afværge en truende tvangsauktion.

Nu var de kommet ind i en opbrudstid. Nede i fjordbyen og rundt omkring på landet ønskede et flertal af de hjemmehørende, at deres hjemstavn igen skulle vende tilbage til Danmark. Selv i tyske kredse var der folk, som ikke tvivlede på, at Danmark ville kræve det gamle danske hertugdømme Slesvig tilbage. Den historiske ret lå på Danmarks side. Ingen, som bare havde et nogenlunde kendskab til de historiske begivenheder, kunne bestride, at deres hjemstavn ved Bismarcks snu, iskolde magtpolitik var blevet indlemmet i det tyske rige. Allerede efter første verdenskrig, før afstemningsdagen den 14. marts 1920, havde de hørt budskabet nordfra:

»Nu kalder Danmark paa sine børn,
farvel for evigt du tyske ørn«.

Men efter 56 års fortyskningspolitik og tvang var tiden vel ikke moden dengang. Kun ca. en tredjedel havde stemt dansk dengang.

Christian Rønnenkamp gjorde i denne tid op med sit liv og med grænselandssituationen. Hvor stod han egentlig? Hvor hørte han hjemme, i den tyske eller i den danske lejr? Var det ikke på tide at gøre en ende på krisetider og herremenneskers magtpolitik og krige?

Hvad hans egen slægt angik, talte alt for det danske. En stor del af familien hørte faktisk til på den danske side. Fire døtre af hans tipoldefar løjtnant Hans Christian Nielsen Rønnenkamp var i sin tid blevet gift i Danmark. Sønnen Friedrich Wilhelm var endog blevet gift med en dansk adelsdame. Komtesse Knuth, deres fornemme tante Lewine, var efter mandens død forblevet på gården. Af de tre drenge var kun advokaten ved livets tilfældigheder kommet over på den slesvigholstenske side. Hans yngre brødre Georg og Friedrich Wilhelm var begge blevet forpagtere af store godser på Sjælland, og de var da også kommet i et klart modsætningsforhold til advokaten, da denne tilsluttede sig oprørsbevægelsen. Men hvad med sproget, spurgte Christian sig selv? Han var opvokset med det højtyske sprog, og familien havde talt tysk lige siden den første Rønnenkamp i sin tid ankom til fjordbyen. Tysk var der talt selv i de tider, hvor familien var dansk-loyal og helstatssindet.

Da Christian var nået så langt med sine overvejelser, kom han til at tænke på sin morfader, pastor Delfs, som havde været præst i Kværs ved Gråsten, og som på sine gamle dage boede i det smukke hus i Sønderhav ved Flensborg fjord. Fra sin barndomstid huskede Christian hyppige besøg hos præsten sammen med sine forældre. Præsten havde holdt fast ved det danske sindelag selv mange år efter 1864. Han tålte ingen tysk avis i huset, og som pensionist lagde han ikke skjul på sin opfattelse.

Christian huskede flere samtaler med morfaderen. Mærkeligt nok havde den gamle altid indskærpet Christian at bevare sit modersmål, og det var jo det tyske sprog. At holde af sit modersmål var nemlig efter præstens mening et spørgsmål om karakter og moral. På Klusgård havde de altid talt højtysk. I den danske helstat havde der været plads til alle sprog, både dansk, højtysk og plattysk. Om Frederik den Syvende kunne man endnu læse, at den folkekære konge omkring 1860 modtog den kendte digter Klaus Groth på Lyksborg slot i audiens og viste stor interesse for det plattyske sprog. Digteren havde endog fået tilkendt en årlig hædersgave. Sprog og nationalt sindelag behøvede ikke at falde sammen.

Som tusinder af slesvigere fandt Christian Rønnenkamp i denne tid tilbage til det danske – eller var det snarere det slesvigske?

Inde i huset og i de to store stalde var det nu blevet tomt. Der var ingen heste mere, og i kostalden herskede ligeledes tomhed. Kun nogle få svin, to køer og fjerkræet var tilbage. De havde stor betydning i en tid, hvor alt var rationeret. Ikke bare til selvforsyning, men også for at

kunne tilbytte sig manglende ting. Enhver måtte prøve at slå sig igennem i disse hårde tider. Om efteråret cyklede mange ud på landet for at holde udkig efter afhøstede kartoffelmarker. I timevis blev jorden gennemrodet med hakker. Der skulle både held og slid til for efter fem, seks timer at kunne cykle hjem med en spand kartofler. Med brændsel stod det ikke bedre til. Den engelske besættelsesmagt havde vist vejen til selvforsyning ved at fælde massevis af bøgetræer i Frueskoven og i de store skove ved Klusgård. Træet skulle bruges til kulminerne i England. Da vinteren kom med bidende kulde, fulgte mange frysende mennesker englændernes eksempel. De stormede skovene for at forsyne sig med brænde. Bagefter kunne skovene ikke kendes igen. Så kom turen til træstubbene. Med spade, skovl, økse og sav kom de sultne mennesker stubbene til livs og gravede sig ned i skovbunden ligesom muldvarpe.

Militærregeringen havde til opgave at opretholde ro og orden i landet. Men det var lovløse tider. Tusindvis af hjemstavnsfordrevne, tidligere krigsfanger og tvangsdeporterede fra Letland, Polen og Rusland, som nazisterne havde brugt som arbejdsslaver, var nu anbragte i baraklejre. De brugte den nyvundne frihed og sørgede selv for forsyninger. I modsætning til befolkningen, som var blevet afvæbnet »indtil sidste patron«, havde de ikke svært ved at opdrive en skyder. I nattens mulm og mørke og i månelys vinternætter startede de deres røvertogter fra baraklejerne i Flensborgs udkant. Mange gårde blev overfaldet, ofte af en trop på indtil 10 mand. De trak kvæget ud af stalden og holdt slagtedag ude på den frie mark eller i den nære skov. Hoved, skind og indvolde vidnede næste dag om det natlige slagteorgie. Svin blev slagtet i svinestien, hvor de blev fundet. Klusgård blev heller ikke skånet. Flere gange opdagede Christian Rønnenkamp morgenen efter, at ubudne gæster var brudt ind i svinestalden og havde gjort deres rov. Beboerne stod magtesløse. Overfaldsmændene var bevæbnede og de gjorde brug af deres våben.

Men også denne tid fik en ende, og efter pengereformen i juni 1948 lysnede det omsider.

Christian Rønnenkamps sønner, Hans Christian og Friedrich Ferdinand, boede fortsat i morfaderens hus ved bygrænsen. De havde taget en uddannelse som murere. Deres morfader havde ment, at der var fremtid i det. I det krigshærgede Europa, ikke mindst i Tyskland, var der nok, som skulle bygges op igen. Men de to Rønnenkamp-drenge følte sig ikke tilfredse. Efterkrigsårene gav dem ikke de store muligheder, og den rønnenkampske pionerånd levede stadig: Den 30. august

1951 udvandrede den ældste af de to drenge, Hans Christian Rønnenkamp til Canada. Med støtte af farbroder Willi, som i 1926 var draget til Canada, var det ret hurtigt lykkedes at ordne de nødvendige formaliteter. Broderen Friedrich Ferdinand fulgte efter. Han ville prøve lykken i en anden fjern verdensdel og valgte Australien.

Årene gik. De to unge var hurtigt blevet klar over, at folk i Canada og Australien ikke stod i kø og ventede på dem. Men efter de normale begyndervanskeligheder, som ikke mindst skyldtes sprogproblemer, havde de fundet sig et fast stæsted og var startet på at opbygge en egen virksomhed i byggefaget. Den ældste af de to, Hans Christian, var efter to år, i 1953, blevet gift i Canada, og her kunne Rønnenkamp-slægten fortsætte. Den 6. januar 1954 fik han sønnen Georg Christian Konrad Rønnenkamp, og den 18. juni 1955 fulgte William efter. Senere kom endnu to til, pigen Shirley Ann og drengen Allan Bryan. Den yngre broder, Friedrich Ferdinand, stiftede egen familie i Australien.

Hjemme på gården førte Christian og søsteren Luise et ensomt liv. Han kunne blive helt vemodig, her få år efter krigen: »Når jeg tænker på min farmor Sophie og den store kreds af venner og det harmoniske liv på gården, melder sig igen og igen spørgsmålet, hvordan det kunne ske, at jeg i en alder af kun halvtreds år er blevet et ensomt menneske, forladt af kone og børn, som nu er i gang med at opbygge en ny fremtid i Canada og Australien.« Brevene fra det fremmede var lysglimt og bidrog en smule til at forsoner ham med de mange skæbneslag.

Af gården var der ikke meget tilbage. Med lejerne i huset kunne indtægterne lige slå til. Men penge til at standse gårdens ubønhørlige forfald var der ikke. Det var svært at klare dagen og vejen – Rønnenkamp måtte ud og sælge blomster fra haven for at skaffe sig lidt ekstra.

Nu begyndte Christian Rønnenkamp at fordybe sig i de mange dokumenter, beretninger og dagbøger, som havde overlevet, og som fortalte om slægtens glanstid og om opgangs- og nedgangstider gennem mange slægtsled. Hvorfor var det egentlig gået så dårligt for hans slægt og gården?

Der tegnede sig for ham et klart billede: Udbetaling til arvinger, oprettelse af stiftelser, krisetider for landbruget, misvækst, men også problemer, som skyldtes familiemedlemmer. Det gik helt tilbage til løjtnant Hans Christian Nielsen Rønnenkamp, som klagede over, at hans svoger Josias Thor Straten ved arvedelingen havde haft for stor indflydelse på sin svigermoder Lucia. Advokaten havde lidt store tab, fordi han havde kautioneret for sin svoger Heinrich Maes på Ørstedgård. I flere slægtsled havde de haft alt for mange fastbo-



Umiddelbart efter krigen benyttede Sydslesvighjælpen Klusgårds lader som lager. I 1947 var der planer om at oprette et elevhjem på gården. Det blev ikke til noget. I 1991 blev den ene af laderne benyttet af »Pferdesportgemeinschaft Harrislee«. Året efter lå alt i aske. Foto Johannes Christiansen 1991.

ende familiemedlemmer på gården og gode venner, som benyttede ejendommen som tilflugtsted og sikker havn. Allerede advokat Christian Rønneknamp havde gjort sønnen opmærksom på dette alvorlige problem, som kunne true gårdens eksistens, og han havde foreslået at sælge.

Men nedgangen skyldtes også krigene. I første verdenskrig kom både far og søn med i krigen. Hans moder skulle drive gården alene med nogle russere, et par karle og piger. Det havde oversteget hendes kræfter, og hun døde allerede i året 1926. Bagefter havde hans fader ikke rigtig fået styr på sit liv. Fra barnsben var han blevet forvænt af de mange tanter, og gang på gang var der kommet en lille arv fra den kant. Han lærte aldrig selv at tjene sine penge og var svag mod sig selv og andre. Trods en god opdragelse og intelligens faldt han til flasken. Det blev en håbløs tid, og kort efter var hans broder Willi udvandret til Canada, ligesom flere unge på egnen.

Der fulgte krisetider. På vestkysten demonstrerede bønderne med

sorte faner mod tvangsauktioner og sloges med politiet. Så kom »den brune syndflod« – og konsekvensen var den anden verdenskrig. Christian Rønnenkamp blev sendt til Italien og skulle passe grænsen -i stedet for gården. Alt i alt kunne det nok ikke være gået anderledes med gården, end det var gået. Nu gjaldt det bare om at bevare de sidste rester.

Rønnenkamp tænkte også over det dansk-tyske gennem tiderne. Folk på egnen havde oprindeligt talt dansk og havde haft svært ved at forstå det tyske sprog, som efterhånden var trængt ind sydfra. Præsterne prækede i et sprog, som menigheden ikke forstod. Men i residensbyen København afgjorde Tyske Kancelli, at alt ved retten og i kirken skulle foregå på tysk. For familien på Klusgård blev det ikke et problem. Men det var nok tvivlsomt, hvor meget en dansktalende bonde i nabobyen havde fået ud af en tysk prædiken.

Med stor interesse studerede Christian Rønnenkamp i denne tid et dokument fra 8. august 1787 om en overenskomst mellem »naboerne i Nyhus og kolonisten fra Saxonisgården, Matthias Nickelsen«. Det lå blandt hans mange papirer og var som alle de andre papirer skrevet på tysk:

»Wir Endes unterschriebene sämtl. Nachbarn zu Niehues« – sådan lød det – »bekennen hiermit für uns und unsere Nachkommen, daß wir dem Matthies Nickelsen, Besitzer der Colonisten Stelle Saxonis Hoof bey Clues, zu ewigen Zeiten einen Weg auf unsere Grund, ostert von seine Hauss bis an den Herr – Weg zugestanden haben. Dieser Weg liegt Süder von Peter Christiansen sein Hauss, welcher bereits eingegraben ist, hält die Breite auf 4 Ellen ohne Graben. Dafür bezahlet der Besitzer Matthies Nickelsen und seine Nachkommen auf gedachter Hoof alljährl. und jedes Jahr um Martini acht Lübschilling Courant, an unsere sämtl. Nachbarn Bohlslente zu Niehues, auch stehet es uns sämtl. Nachbarn zu Niehues frey und ungehindert diesen obbemelter Weg zu fahren und zu passieren wen wirs benöthiget. Zur Uhrkund und zur mehrer Verbindlichkeit haben wir sämtl. Nachbarn zu Niehues, wie auch Peter Christiansen, Steuer Mann auf Niehueser Grund wohnend, diesen Vergleich des Wegs wohl bedächtig eigenhändig untergeschrieben, so geschehen

Niehues, 8ten August 1787.

C.F Stange/Johs. Jacobsen/Nis Boysen/Jess Thielsen/Jens Autzen et. Cons., A. Conrad (?) Lorenz Hansen et Cons., Matthias Nickelsen Peter Petersen Juhl.«

Det havde sikkert været svært nok for »naboerne i Niehues«, når overenskomster af den slags skulle affattes i det for dem ret fremmede tyske sprog.

Hans egen familie var efterhånden blevet helt præget af den tyske kultur. Hospitalsforstanderen inde i Flensborg havde været kongetro og loyal, og det gjaldt vel også hans søn løjtnanten. Men så blev de overbevist om det rigtige i det slesvig-holstenske budskab. Christian Rønnenkamp grundede over den mærkelige historie. Og han tænkte højt, på familiens tyske sprog: »So war unsere Familie wie die überwiegende Mehrheit der Bevölkerung schleswig-holsteinisch-augustenburgisch gesonnen, und die Bilder Lornsens und der Augustenburger Kronprätendenten hingen noch in meiner Jugend bei uns zu Hause an der Wand. Die von Bismarck – und später Hitler – hingegen nicht. Diese Patrioten – in den Augen der Dänen waren sie Auführer und mussten es wohl auch sein – brachten ihre Opfer vergebens. Die freiwilligen Turner und Studenten hatten ihr Leben für ein »ungedeeltes Schleswig-Holstein« eingesetzt und wurden 1848 vom Süden schmällich in Stich gelassen. Uwe Jens Lornsen suchte den Tod in den Fluten des Genfer Sees – und auch mein Urgrossvater musste sich jahrelang ausser Landes, in Hamburg, aufhalten. 1864 wurde das Volk zum zweiten Male von Preussen betrogen. Es ist die Tragik des Schleswig-Holsteinertums, dass ein drittes Mal der Gedanke, der erst in allen Herzen lebendig war, nicht wieder zu zünden scheint.«

Christian Rønnenkamp arbejdede sig frem til en konklusion: »Beim Studium der ausserordentlich komplizierten schleswig-holsteinischen Geschichte sind mir schon früh Bedenken aufgetaucht, ob die deutsche Auffassung die richtige sei. Ich habe mir gesagt, wenn ein so rechtlich denkender Mann, wie mein Urgrossvater, der zudem Jurist war, die Entwicklung damals selbst miterlebte, sich für die deutsche Seite entschieden hat, so muss ich doch stark annehmen, dass diese Partei im Recht gewesen sei. Heute hingegen bin ich der Ansicht, dass der dänische Standpunkt mindestens ebenso berechtigt ist, während der schleswig-holsteinische Standpunkt verschüttet ist. Seit 1864 jedenfalls ist das historische Recht auf dieses Land auf dänischer Seite. Preussen hat hier nichts zu suchen. Wenn man noch so gern in Treue festhalten möchte an den überlieferten politischen Glaubensbekenntnissen der Väter und sich erst nach jahrzehntelanger gewissenhafter Prüfung dessen, was uns von deutscher Seite glaubhaft gemacht wurde, zu der Überzeugung kommt, dass Bismarcks Werk auf Gewalt, Lug und Trug aufgebaut wurde und von Recht und Wahrheit nicht die



Rønneknamp-familiegravstedet på Bov kirkegård bærer gravsten for de sidste to generationer: Marie Rønneknamp født Delfs (1878-1928) og hendes mand Georg Christian Sophus Moll Rønneknamp (1875-1943) samt sønnen Christian Rønneknamp (1899-1984), den sidste af slægten på Klusgård og hans Søster Sofie. Foto Ingo Nissen 1994.

Rede sein kann, so hat dieser Gesinnungswechsel trotz allem nichts Gutes gebracht«.

Nu erkendte han sit slesvigsk-danske sindelag – trods den tyske opdragelse. Men det tyske sprog ville han ikke svigte – for »die Ehrung der Muttersprache ist geradezu ein Zeichen guten Charakters. Man kann die Bevorzugung der deutschen Sprache durchaus vereinbaren mit der dänischen Gesinnung als Schleswiger. Davon bin ich überzeugt.«

+++

Det var faldet i Christian Rønneknamps lod at blive »den sidste Rønneknamp« på slægtsgården. Når han således, som det også denne aften var tilfældet, fordybede sig i fortiden, vidste han bagefter ikke, hvor tiden var blevet af. Ofte endte det med, at han begyndte at spekulere og filosofere over menneskeheden og meningen med sit liv.

Det var blevet over midnat. Christian Rønneknamp stod ved det

store vindue og så op mod de mange blinkende stjerner over Flensborg fjord og strøg sig træt over øjnene. Fred faldt over sindet. Allerede i barndomstiden var det gået ham på samme måde: Når han kiggede op mod stjernerne, fyldtes hans sjæl med en fornemmelse af dyb længsel. Længsel efter fred, tryghed og retfærdighed. Men frem for alt med længsel efter kærlighed.

Slægtsgårdens forfald kunne ikke standses. Den var dødsdømt. Men mindet om Rønnenkamp-slægten ville leve. Og hans slægt ville fortsætte i Canada og Australien, hvor de to drenge fra Klusgård imens havde bygget en ny fremtid for kommende slægtled. Når dødsklodderne ringede over Klusgård, ville det alligevel være betryggende at kunne konstatere:

»– Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit
und neues Leben blüht aus den Ruinen ...«

Christian Rønnenkamp døde den 13. februar 1984.



Klusgård i den triste 1994-skikkelse. Foto Ingo Nissen.

Efterskrift

Den historiske fortælling og historievitenskaben

Beretningen på de foregående sider er en historisk slægtsbiografi. Forfatteren er den danske sydslesviger *Johannes Christiansen*. Han er født i Harreslev ved Flensborg i 1908. Under krigen måtte han trække i soldatertrøjen og kom til Norge som tolk ved den tyske marinekrigsret. Efter hjemkomsten til Flensborg i efteråret 1945 var han ansat i Harreslev kommune 1945-72, i årene 1946-52 som kommunedirektør, valgt af det danske flertal.

Samtidig interesserede Johannes Christiansen sig for lokalhistorien. Han samlede oplysninger i den nære hjemstavn, og han talte med gamle folk. Gamle kilder blev omhyggeligt kopieret, og mundtlige oplysninger fra samtaler med folk på egnen blev fastholdt i referater. På den måde indsamledes et stort kildemateriale om hjemegnen og dens mennesker gennem århundreder.

Alt dette ville Johannes Christiansen gerne fortælle om. Men det skulle være i en levende form, med tilstræbte litterære kvaliteter. Han skrev erindringer, beretninger om krigsårene i Norge og om efterkrigsårene i Harreslev. En del kom på tryk. Som avisføljeton udkom skildringen af de fem år ved marinekrigsretten i Trondhjem og den store beretning fra efterkrigsårenes Harreslev.¹ I Flensborg Avis og Südschleswigsche Heimatzeitung blev publiceret en lang række mindre lokalhistoriske artikler, og han udgav digte og hjemstavnsfortællinger på plattysk.² De byggede som regel på en autentisk kerne. Den største beretning var bogen »Folket foran byens porte« fra 1985.³ Her lod han et galleri af personer udspille Harreslev-egnens historie fra sidst i 1700-årene og frem til 1950'erne. I bogens store persongalleri optræder også *familien Rønnenkamp* på Klusgård mellem Flensborg og Bov.

»Folket foran byens porte« gav dog ikke plads til hele beretningen om Rønnenkamp-familien. Johannes Christiansen besøgte ofte Christian Rønnenkamp, den sidste af slægten på Klusgård, indtil han døde i 1984. De to var på bølgelængde. Den gamle Rønnenkamp levede i minderne fra den glørværdige fortid, da hans slægt talte rige købmænd og redere i handelsbyen Flensborg, og da slægten ejede gårde i både kongeriget Danmark og i Slesvig. Slægten havde oplevet den nationale splittelse: familien nord for Kongeåen var blevet dansk, i Slesvig havde den fulgt de slesvig-holstenske toner. Til sidst var alt gået i opløsning –

krige og almindeligt forfald havde sat sine spor. Efter 1945 var Klusgård i en sørgelig forfatning.

Den gamle Christian Rønnenkamp ville gerne sætte sin slægt et minde. Han havde endnu bevaret et lille familiearkiv, som rakte tilbage til 1600-årene. På dette grundlag skrev han små artikler i aviser og årbøger, og han drømte om at skrive en bredere beretning. Men de fleste trak på skuldrene af denne røst fra fortiden. Christian Rønnenkamp var uden midler, han sad på en totalt forfalden gård uden jord og måtte supplere sine beskedne indtægter ved at sælge blomster fra haven. Mange anså ham for lidt af et subjekt, knap overbærenhed værd.

Kun Johannes Christiansen tog den forhutlede Rønnenkamp alvorligt. Han følte, at slægtens historie på mange måder var et spejl af hjemstavnsens historie. Derfor havde han også interesse for de gamle papirer på Klusgård. Det var resterne af et forretnings- og familiearkiv, som fortalte om storkøbmænd og redere i Flensborg, om gårdens drift og om de skiftende generationers politiske opfattelse. Han lyttede til Rønnenkamps fortællinger om livet på gården, og han skrev alt ned.

Rønnenkamp døde i 1984 uden at have optegnet sin familiesaga. Også familiearkivet forsvandt sporløst. Kun enkelte originale dokumenter og en del kopier havde Johannes Christiansen fået overladt forinden. Nu satte han sig for at fortælle familiens historie. Han ville fuldføre, hvad Christian Rønnenkamp ikke nåede. Resultatet blev en slægtsfortælling, støttet af kilderne og den mundtlige fortælling, og formet med digterisk indlevelsessevne.

I 1990 overtog Arkivet ved Dansk Centalbibliotek arkivet fra Klusgård. Desværre var det dog kun sørgelige rester af et engang omfattende arkiv. Samtidig fik Johannes Christiansen løfte om, at beretningen om familien Rønnenkamp ville blive publiceret.

For Arkivet og Studieafdelingen var det som at betræde nyt land. Alle tidligere udgivelser fra de to institutter havde været enten historiske undersøgelser af rent videnskabeligt tilsnit, eller det havde været erindringsbøger. Rønnenkamp-beretningen var derimod en historisk fortælling. Her var de sparsomme historiske data tolket med et stænk af digterens frihed og kombineret til en sammenhængende beretning.

Derfor måtte vi gøre os mange overvejelser, før teksten blev sendt til bogtrykkeren. Forfatterens fortælling blev overalt sammenholdt med de nøgne historiske kilder. Den blev kontrolleret og suppleret, og den digteriske fantasi blev afpasset efter kildernes spændetroje.

Bogen kan dermed ses som et indirekte bidrag til den standende

debat om historiefagets mål og midler. Den historiske biografi blomstrer i disse år som aldrig før. Personlighedens rolle i historien er for alvor sat i centrum, og det er hævdet, at historie aldrig kan blive en eksakt videnskab i lighed med naturvidenskaberne. Den fortidige virkelighed er uigenkaldeligt borte: Kun gennem de menneskeskabte kilder og gennem historikerens hjerne kan vi stifte bekendtskab med de tidligere tider og mennesker. Både historieforskningen og historieskrivningen indebærer derfor – om vi vil det eller ej – et moment af intuition eller digterisk genskabelse. Skellet mellem videnskab og litterær fiktion er delvis fiktivt – og historikerne bør følgelig give deres beretninger noget af digtekunstens karakter. Kun på den måde kan historikeren på én gang fange fortidens væsen og få læserne i virkelig tale.⁴ Samtidig er der efterlyst mere engagerede og »roman-agtige« bøger fra historikernes værksted. Kunsten at skrive bør tages alvorligt. Tidens løsen skal være mere dramatiserede fremstillinger med glød, engagement og helhed. Stoffet bør komponeres som en fortælling, i stedet for blot som fremlæggelser af fakta. Forskningen må ske ikke blot med Fornuft, men også med Fornemmelse.⁵

Nærværende beskedne skrift giver selvfølgelig på ingen måde opskriften på, hvordan man kan eller bør skrive historie. Langt fra. Men teksten udgives som et forsøg i retning af at vise, hvordan et historisk stof kan levendegøres, når der tillades en vis grad af digterisk skaben, tøjet af de historiske datas nøgne omrids. Arkiverne gemmer så mange tørre akter om fortidens mennesker – attester, ejendoms papirer, regnskaber, optegnelser og meget andet. Men det kan være svært at få øje på menneskene bag de nøgne tal og bogstaver. Rønnenkamp-fortællingen forsøger at tegne de mere afrundede profiler hen over kildernes skelet.

Slægtsfortællingen er samtidig en kæde af biografier. Måske er vi lidt hærget af denne genre i vore dage. Ofte forfalder biografierne til ensidig interesse for den enkelte personlighed, som får lov at stå alene for sin egen skyld. Dette kan føre til fængslende portrætter og gode læseroplevelser. Men samtidig er man ofte på vej ud af genren »historie«. En historisk biografi bør have et bredere sigte end personen selv. Det historiske portræt skal fortælle noget om tiden i al almindelighed, det må bidrage til at blotlægge reaktioner, egenskaber eller holdninger i større grupper. Portrættet må være relevant.⁶

Forhåbentlig er dette krav opfyldt i Rønnenkamp-fortællingen. Flere linjer af grænselandets historie afspejles i eksemplets form i denne slægts udvikling. Fra generation til generation gennemspilles temaer,

som kendes fra den større historie. Slægtens første to-tre generationer giver et indtryk af mulighederne i 1700-årenes florissante økonomiske opgangstid og af tidsånden under den danske helstatspatriotisme. De efterfølgende generationer valgte at investere midlerne i landbrug. Familiens første landmand blev også indvalgt i den første stænderforsamling og oplevede således den demokratiske tids allertidligste fase. Næste generation gik endnu et skridt – fik en akademisk uddannelse og førte slægten ind i slesvig-holstenernes rækker – ligeledes et tidstypisk træk.

Derefter begyndte den økonomiske nedtur. I næsten Buddenbrook-ske stemninger mærker vi nedgangen, efter at den sidste købmand var gået i graven. De første generationer havde haft sans for økonomi og husholdning og skabte et solidt rygstød for efterslægten. Efterkommerne fjernede sig skridt for skridt fra udgangspunktet. Den første akademiker lod sig opsluge af politik. Hans børn og børnebørn udmærkede sig hverken gennem horisont eller evner. To verdenskrige gav kurven det sidste knæk nedad.

Grænselandets politisk-nationale udvikling ligger ligeledes klart for dagen. Vi mærker, hvordan helstatens problemfri statspatriotisme gik i opløsning og splittede familien i to: Via stænderforsamlingernes begyndende demokratiske skoling tog den slesvigske gren parti for slesvig-holstenerne og tilsidst for den prøjsiske stat. Familien nord for Kongeåen holdt den danske fane højt. En tid lang kunne familieskabet fra den gamle helstat slå bro over forskellene – indtil grænsedragningen i 1864 gradvist fik den gamle enhed til at gå endeligt i opløsning.

Afslutningen udspilles i kølvandet på to verdenskriges omvæltninger. Den sidste Rønnenkamp levede i minderne – selv uden praktisk evne til at klare tilværelsens reelle udfordringer. Den danskorienterede hjemstavnsbevægelse efter 1945 gav ham nye kontakter. Han knyttede forbindelser til de danske, og sværmede for familiens store danske fortid. Men han holdt fast ved sit tyske modersmål og sin slesvigske hjemstavn. Et ikke atypisk paradoks.

Den snævre omverden i Nyhus, Harreslev og Flensborg så mest et socialt tilfælde i Christian Rønnenkamp på den forsømte gård. Johannes Christiansen derimod anede bag den forfaldne Klusgårds mure suset fra fortiden. Han så linjer af hjemstavns økonomiske og nationale historie illustreret i en families saga.

Nu er hans beretning fastholdt på tryk. Historien har fået lov at tale gennem kildernes mangfoldighed: nøgterne akter, mundtlig over-

levering og forfatterens fantasi støtter hinanden. Bogens har nået sit mål, hvis det gennem form og stil lykkes at få et par nye læsere i tale. Skulle en og anden også kunne nikke genkendende til elementer fra vor tids debat om historievidenskabens og historieskrivningens form og midler – ja så kan flere ønsker bestemt ikke opfyldes.

Anmærkninger:

1. Johannes Christiansen: Til marinedomstolen i Trondheim, I-VI, føljeton i Flensborg Avis august 1978.
Johannes Christiansen: De første efterkrigsår i Sydslesvig, føljeton i Flensborg Avis marts-august 1991.
2. Johannes Christiansen: Kleene Lüd vun de Woterkant (1978)
Johannes Christiansen: Lüd vun de Flensburger Kant (1979)
Johannes Christiansen: So ist dat Lewen (1980)
Johannes Christiansen: Geschichten de dat Lewen schreev (1981)
Johannes Christiansen: Ick erinner mi. Digte på plattysk (1982)
(alle Skandia Verlag, Flensborg).
3. Johannes Christiansen: Folket foran byens porte. En slægtssaga fra grænselandet (en hjemstavnsfortælling). Nordiske landes bogforlag 1985.
4. John Christensen og Henrik Stevnsborg: Historikerfejde, i: Fortid og Nutid 1993 s. 235-241.
5. Bent Blüdnikow: Generations-opgør, i: Weekendavisen 25.9.-1.10.1992. – Birgitte Possing, Lotte Hedeager og Henrik Stevnsborg, i: Weekendavisen 16.-22.10.1992.
6. Niels Thomsen: Historien om frk. Zahle – er det historie? i: Historisk Tidsskrift 1992 s. 353-358.

Kilder og litteratur

Benyttet litteratur

- Anders Bjerrum: Sydslesvigs Stednavne IV, 1979-86 s. 188.
- Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Personalthistoriske oplysninger om Borgmestre, rådmænd, byfogeder og byskrivere i Flensborg 1550-1848 (1961)
- Johannes Christiansen: Folket foran byens porte. En slægtssaga fra grænselandet. Nordiske landes bogforlag 1985.
- Darstellung derjenigen Charactere, welche in der Stadt Flensburg an unserer so ganz ohne Veranlassung hervorgerufenen Revolution thätigen Antheil genommen haben ... Von einem stillen Beobachter (Flensburg 1850).
- Flensburg. Geschichte einer Grenzstadt (1966)
- Flensburgisches Wochenblatt für Jedermann, diverse årgange.
- Flensborg bys adressebøger 1847ff.
- Holger Hjelholt: Sønderjylland under Treårskrigen. I-II (1959-61)
- Holger Hjelholt: Da agenten fik sit Hurra, i: Sønderjyske Årbøger 1964 s. 105-116.
- Dieter Pust: Politische Sozialgeschichte der Stadt Flensburg (1975)
- Christian Rønnenkamp: Var Axel Bundsen bygmester til Klues? i: Flensborg amt jul 1975 s. 5-7.
- Christian Rønnenkamp: Kammerherren og mæcenen. Chr. Rønnenkamp, Næsbyholm, en flensborgsk købmandssøn, i: Flensborg amt jul 1976 s. 6-8.
- Peter Johann Rønnenkamp: Reminiscenzen aus meinem Leben. Plön 1859.
- Wilhelm Sell: Anfänge des Parlamentarismus in unserem Lande, i: Jahrbuch des Heimatvereins der Landschaft Angeln 1984 s. 155-165.
- Chr. Stenz og R.P. Sørensen: Bov Sogn (1969)

Utrykte kilder

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig:

- P 146. Papirer vedr. familien Rønnenkamp og dens ejendomme i Klus m.v. ca. 1605-1984.
- P 345a. Familien Thaysen, Nyhus.
- Topografica. Flensborg amt. Bov sogn. Klus.
Rechnung des Gutes Clues 1816-17.

Forpagtningskontrakt vedr. den Rønnenkampske gård i Klus 1854.
Ole Ventegodt: EDB-lister over Flensborgske skibe.

Stadtarchiv Flensburg:

Flensborg bys kirkebøger

StAA 307 Bd. 1-2. Kaufleute und Makler in Flensburg.

Landsarkivet i Aabenraa:

Bov sogns kirkebøger (i landsarkivet i Aabenraa)

Gram herreds skyld- og panteprotokoller (vedr. gården i Ørsted).

Folketællinger Bov sogn 1840, 1845, 1855

J.C.W. Hirsch: Danske og norske officerer 1648-1814 (original i Det kongelige Bibliotek, mikrokort i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og landsarkivet i Aabenraa).

Landesarchiv Schleswig-Holstein:

Abt. 50c nr. 1610. Chr. Rønnenkamps overtagelse af Klusgård 1852.

Abt. 65.2 nr. 4893 II Valg til stænderforsamlingen 1834.

nr. 5499 II Testamente Fr. W. Rønnenkamp 1821-30.

nr. 5537 I – H.C.N. Rønnenkamp 1831-37.

nr. 5793 – Chr. og Lucia Rønnenkamp 1798.

Abt. 400.5 nr. 933 og 935. Brandtaksationer Klus 1799 og 1813.

Abt. 412 nr. 90. Folketælling Klus 1803.

Personregister

Anna, tjenestepige, 74
Augustenborg, hertugen af, 44
Autzen, Jens, 118

Behrendsen, T., 82
Berendsen, Johann Adolph, 29
Berendsen, Johann Adolph, junior, 29
Bernadotte, 36
Beseler, W. H., 52
Besendahl, Elise, 89
Bismarck, Otto von, 68, 72, 91, 119
Bjerrum, Anders, 127
Blüdnikow, Bent, 126
Bonde, Aage, 127
Boysen, Nis, 118
Boysen, Paul, 29
Brandt, F., 79
Bremer, Jürgen, 47-49, 51-52, 63, 70, 72
Bundsén, Axel, 33, 127
Büchert, Hans Erich, 97, 99, 100
Bødeker, 31

Carstens, Momme Chr., 29
Christian den 6., 12
Christian den 7., 21, 32, 34
Christian den 8., 49-50
Christian den 9., 88
Christians, Dorothea (d.1745), (g. Rønnenkamp), 10
Christiansen, Andreas, 73, 77-78
Christiansen, Johannes, 3, 8, 33, 117, 122-127
Christiansen, Peter, 118
Clæden, Georg, 12, 18
Colberg, Lars Jensen, 39
Conrad, A., 118

Dahlmann, 41
Dammann, J. H. N., 89
Delfs, Marie (1878-1926), (1898 g. Rønneknamp), 10, 87-88, 113, 117,
120
Delfs, Poul, 87, 89, 114
Danielsen, Friedericke Amalie, 86
Dethlefsen, 83-84

Esmarch, 54

Falk, 41
Feddersen, Frederik, 14
Feddersen, Johann Gerhard, 14
Fontane, Theodor, 91
Fresci, 111
Frederik den Store, 91
Frederik, den 6., 43
Frederik, den 7., 50, 88, 114
Frederik Wilhelm IV., 51
Friedrich, der 8., 69
Friedrich, Prinz zu Schleswig-Holstein (se prinsen af Nør)
Friederici, 67
Friederici, Brigitte (1802-48), (1834 g. Rønneknamp), 10, 40- 41, 45,
48-50, 54-58, 64
Friederici, Christian, 40
Fries, 68
Fries, Anna Catharina (1782-1830), (1800 g. Rønneknamp), 10, 28, 32,
34, 37, 39, 88
Fries, Georgine (Gine), 75
Fries, Hans Thomsen, 88
Fries, Jürgen Nicolaj, 28
Fries, Sophie Christine, alias »bedstemor Rønneknamp«, (1790-1878),
(1831 g. Rønneknamp), 10, 44, 46, 64-67, 75, 88
Fritz, J. F., 43
Fritz, S.F., 47

Garder, Anna, 90
Garder, Peter, 90
Gerstenfeldt, 95
Gregersen, 44

Groth, Klaus, 114
Gøttig, Jonas, 13
Gøttig, Wibeke, 72

Hansen, H, 44
Hansen, Jens, 95
Hansen, Jørn, 70-71
Hansen, Lorenz, 118
Hansen, Marie, 70-71
Hedeager, Lotte, 126
Henningsen, Lars N., 3, 122-128
Hensler, Emmeline Johanne Dorothea, 86
Hertugen af Augustenborg, 44
Hessen, Prinsessen af, 88
Hirsch, J. C. W., 128
Hitler, 119
Hjelholt, Holger, 127
Holm, Otto Diederich, 52
Holst, Henriette Sophie, f. Rønnekamp (f. 1815), (1835 g. Holst), 11,
38, 59
Holst, Ludvig Ferdinand, 11, 38, 60
Huesmann, 29
Hvidtfeldt, Johan, 127

Jacobsen, Johs., 118
Jacobsen, Lorenz, 39
Jacobsen, Tord, 25f
Jensen, Thomas Hoyer, 38
Jessen, Jens, 91
Jessen, Tage, 91-92
Johannsen, Julie (g. Jonas), 87
Jonas, Detlev, 87
Jonas, Julie, 87
Juhl, Peter Petersen, 118
Jürgensen, J., 29
Jürgensen, Hans Jürgen, 31
Jürgensen, Jürgen Christian, 38

Karius, Frieda (g. Rønnekamp), 10, 111
Kall, Jacob, 21-22

Kathrine, tjenestepige, 58
Karl den Store, 91, 95
Kaull, Johann Christian, 16,
Kayser, Karl, 10, 38-39, 47-48, 64-65
Kayser, Friederike Wilhelmine, alias »madame Kayser«, (f. Rønnen-
kamp), (g. 1839 Kayser), 38-39, 47, 65-67, 75
Kniggen, Anne, 18
Knuth, Cay Ernst Chr. Ulrich von, 65
Knuth, Lewine v., (1850 g. Rønnenkamp), 11, 59, 65, 71, 75, 114
Knuth, Juliane Marie v., 65
Krogh, general, 60
Kyrasser, Heine, 90

Lorenzen, 61
Lornsen, Uwe Jens, 43, 61, 72, 119
Ludvig den Fromme, 91
Lüders, 22, 25

Maes, Adelheid Johanne (1817-98), (f. Rønnenkamp), 11, 39
Maes, Conrad Heinrich, 39
Maes, Heinrich (1814-95), 11, 39, 49, 50, 60, 67, 116
Matthiesen, Christian, 82
Matthiessen, Peter B., 29
Moll, Jonas, 71-72, 73-74, 76-79
Moll, Marie, 75, 82
Moll, Nicolai, 72
Moll, Nicoline Christine Sophie (1838-1916), (1864 g. Rønnenkamp),
10, 71-72, 73-75, 76, 78, 83, 88, 116
Mussolini, Benito, 110
Müller, Carl O. H., 29
Möller, Peter Heinrich, 86
Napoleon, 36, 42
Nickelsen, Matthias, 118
Nicolaus, greve, 25, 85
Nielsen, Christian, 25
Nielsen, Hans Christian, 15,
Nielsen, Lucia (1749-1826), (1769 g. Rønnenkamp), 10, 15, 20, 23f,
26, 28ff, 32, 34, 37, 116

Nissen, Ingo, 120
Noack, Asmus H., 38
Nør, prinsen af, 51-52

Ohlsen, 93
Ohlshausen, Th., 52
Otto den Store, 91

Paulsen, Samuel, 37
Paulsen, Wilhelmine (g. Claudius), 86
Paulus, apostlen, 74
Petersen, Asmus, 31
Petersen, Carl Friedrich Lorenz, 10, 38
Petersen, Christiane Nicoline (se Nicoline Christiane)
Petersen, Hans, 25
Petersen, Nicoline Christiane (f. Rønnenkamp), (1803-34), 10,
38
Plat, H. du, 26
Ployard, Nicolay Theodor von, 31
Possing, Birgitte, 126
Prinsen af Nør, 51, 52
Prinsessen af Hessen, 88
Pust, Dieter, 127

Reventlou, 52
Rønnenkamp, Adelheid Johanne (1817-98), (1838 g. Maes), 11, 39
Rønnenkamp, Allan Bryan (f. i Canada), 116
Rønnenkamp, Anna Catharina (f. Fries), 10, 28, 32, 37, 40, 88
Rønnenkamp, Anna Maria (1777-1845), (1799 g. Thor Straten), 11,
15f, 17, 20, 28
Rønnenkamp, Brigitte (Gitte) (f. Friederici) (1802-48), 10, 40, 41, 45,
48-49, 54-58
Rønnenkamp, Catharina (f. Todsén) (1763-87), 10
Rønnenkamp, Christian (d. 1734), nålemager, 9-10
Rønnenkamp, Christian (1730-99), købmand, rådmænd, 10, 12f, 13ff,
29, 39, 48, 59, 63, 119, 128
Rønnenkamp, Christian (1785-1867), grosserer, godsejer, Køben-
havn, Næsbyholm, 10, 73
Rønnenkamp, Christian (1801-67), advokat, 10, 39-42, 46-69, 46-70,
72, 89, 114, 116-117, 128

Rønnenkamp, Christian (1899-1984), gdr., Klusgård, 7ff, 10, 87, 89, 91-99, 101-125, 127

Rønnenkamp, Christiane Nicoline (1803-34), (1832 g. Petersen), 10, 38

Rønnenkamp, Dorothea (f. Christians) (d.1745), 10

Rønnenkamp, Frieda (f. Karius), 10, 111-112

Rønnenkamp, Friederike Wilhelmine, alias »madame Kayser«, (f.1808) (1839 g. Kayser), 10, 38, 39, 48, 65, 67, 75

Rønnenkamp, Friedrich Wilhelm (1783-1830), købmand, 11, 15, 31, 37-38, 67

Rønnenkamp, Friedrich Wilhelm (f. 1821), forpagter, Klusgård, 11, 31, 40, 59, 65-66, 68, 71, 75, 114, 128

Rønnenkamp, Friedrich Wilhelm Ferdinand, murer, (udv. efter 1951, Australien), 111, 115, 121

Rønnenkamp, Georg Christian Konrad (f. 1954, Canada), 116

Rønnenkamp, Georg Christian Sophus Moll (1875-1943), gdr. Klusgård, 10, 78, 82-83, 85, 86, 88, 92, 113, 120

Rønnenkamp, Georg Nicolaj (f. 1804), godsforvalter, Bregentved, Jyllinge, 10, 31, 40, 45, 58-59, 63, 65, 114

Rønnenkamp, Hanna (f. Storm) (1732-68), 10, 13, 15, 16

Rønnenkamp, Hans Christian (1837-97) gdr. Klusgård, 10, 42, 48, 49, 50, 54, 56, 64-65, 67-68, 70-87

Rønnenkamp, Hans Christian, murer, (udv. 1951, Canada), 111, 115

Rønnenkamp, Hans Christian Nielsen (1776-1837), løjtnant, gdr., stænderdep., Klusgård, 7ff, 10, 15, 20, 24f, 28ff, 31ff, 34-37, 39, 42-46, 59, 63, 65, 88, 114, 116, 119, 128

Rønnenkamp, Henriette Sophie (f.1815), (1835 g. Holst), 11, 38

Rønnenkamp, Lewine (f. v. Knuth), 11, 59, 65, 71, 75, 114

Rønnenkamp, Lorenz Heinrich (1786-1809), grd. Follerupgård, Vejle, 11, 15, 31, 37, 38

Rønnenkamp, Lucia (f. Nielsen) (1749-1826), 10, 15f, 20, 23f, 26, 28ff, 32, 37, 116

Rønnenkamp, Lucia Christine (1814-45) ugift, Klusgård, 11, 39

Rønnenkamp, Luise, 87, 89, 116

Rønnenkamp, Maria (f. Schreiber) (d.1760), 10

Rønnenkamp, Marie (f. Delfs) (1878-1926), 10, 87-88, 113, 117

Rønnenkamp, Nicolaj Christian (d.1761), nålemager, kræmmer, 9f, 13, 15

Rønnenkamp, Nicolaj Christian (1757-1832), købmand, 10, 15, 16f, 19, 28-29, 73

Rønnenkamp, Nicoline Christiane (1803-34), (1832 g. Petersen), 10, 71-72, 78-79
 Rønnenkamp, Nicoline Christine Sophie (1838-1916) (f. Moll), 10, 71-72, 82, 86, 88-89, 116
 Rønnenkamp, Peter Johann, 127
 Rønnenkamp, Shirley Ann (f. i Canada), 116
 Rønnenkamp, Sofie, 87, 89, 113, 120
 Rønnenkamp, Sophie Christine (f. Fries), alias »bedstemor Rønnenkamp«, (1790-1878), 10, 44, 46, 64-67, 71, 75, 88
 Rønnenkamp, Wilhelm (Willi), (udv. 1951, Canada), 87, 89, 116-117
 Rønnenkamp, William (f. 1955, Canada), 116, 121

Sachs, Hans, 9
 Schack, von, 25
 Schmidt, M. T., 52
 Schreiber, Maria (d.1760), (g. Rønnenkamp), 10
 Schwerin, Storchertugen af, 93
 Schärffenberg, Christine Wilhelmine, 86
 Schärffenberg, Georg, 88
 Sell, Wilhelm, 127
 Stange, C. F., 118
 Stenbock, 12
 Stenz, Chr., 127
 Stevensborg, Henrik, 126
 Straten, Anna Maria thor (1777-1845), (f. Rønnenkamp), (se Thor Straten)
 Straten, Johann Jacob thor (1769-1810), (se Thor Straten)
 Straten, Josias thor (se Thor Straten)
 Straten, Therese Christiane Henriette thor (g. Wolff), (se Thor Straten)
 Storchertugen af Schwerin, 93
 Storm, Claus, 13
 Storm, Hanna (1732-68), (1756 g. Rønnenkamp), 10, 13, 15, 16
 Storm, Trude, 13
 Swerk, Ludolf, 23
 Sørensen, R. P., 127

Tamm, 91-92
 Tann, von der, 61
 Tettenborn, von, 36
 Thaysen, 127

Thaysen, Hans, 38
Thaysen, Peter, 80, 85
Thielsen, Jess, 118
Thomsen, Niels, 126
Thomsen, Nis, 82
Thomsen, Steffen, 89
Thomsen, T. H., 64
Thor Straten, Anna Maria (1777-1845) (f. Rønnenkamp), 11, 15f, 17,
20, 28, 30
Thor Straten, Johann Jacob (1769-1810), 11, 16-17, 27-29, 116
Thor Straten, Josias, (se Johann Jacob Thor Straten)
Thor Straten, Therese Christiane Henriette (g. Wolff), 86
Todsén, Catharina (1763-87), (g. Rønnenkamp), 10

Ulan, Jes, 90
Uterlyre, Wilhelm, 23

Ventegodt, Ole, 128
Volquardsen, 46

Wilhelm, d. 1., kejser, 81
Willisen, 60
Wolff, Therese Christiane Henriette (f. Thor Straten), 86

Zahle, Natalie, 126

Familien Rønnenkamp fra Flensborg

er beretningen om en velhavende Flensborg-families historie fra 1700-årene og frem til vore dage.

I den florissante tid før år 1800 vandt tre generationer af købmænd rigdom ved handel og skibsfart. Derefter blev der købt jord, og en del af slægten fik sit hjem på den store gård Klusgård i Bov sogn lige uden for Flensborgs porte.

Familien oplevede også de skiftende politiske og nationale strømninger. De første generationer følte sig som borgere i den »kongelige danske by Flensborg«, og familien havde grene i hele den gamle danske helstat. Men fra 1830'erne gik en del af familien ind i den slesvigholstenske bevægelse. En Rønnenkamp blev indvalgt i den første stænderforsamling i Slesvig i 1834. Sønnen Christian Rønnenkamp blev advokat og deltog med iver i rejsningen mod Danmark. Efter Danmarks nederlag i 1864 accepterede familien det nye prøjsiske styre.

I vort århundrede måtte Rønnenkamp-gårdejerne på Klusgård gøre deres pligt i de to verdenskrige – indtil alt gik i opløsning. Den før så statelige gård endte som en ruin – og den sidste Rønnenkamp på gården døde fattig og forsømt i 1984. Han levede helt i minderne – og gjorde sig mange tanker om familiens vej fra det danske ind i det tyske. Til sidst følte han sig som dansk slesviger, omend med tysk modersmål.

Bogen er en slægtsfortælling. Den bygger på Rønnenkamp-familiens arkiv og på mundtlige beretninger. Fortællingen er et spejl af Sydslesvigs økonomiske og nationale historie gennem tre århundreder.



Studiefædelingen ved
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig